

**T.C.  
ATILIM ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
İKTİSAT ANABİLİM DALI  
POLİTİK EKONOMİ DOKTORA PROGRAMI**

**TÜRKİYE EKONOMİSİNİN POLİTİK EKONOMİK EKSENDE  
DEĞERLENDİRİLMESİ  
(1924-2015)**

**Doktora Tezi**

**Eşref Uğur ÇELİK**

**Ankara - 2016**



**T.C.**  
**ATILIM ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**İKTİSAT ANABİLİM DALI**  
**POLİTİK EKONOMİ DOKTORA PROGRAMI**

**TÜRKİYE EKONOMİSİNİN POLİTİK EKONOMİK EKSENDE**  
**DEĞERLENDİRİLMESİ**  
**(1924-2015)**

**Doktora Tezi**

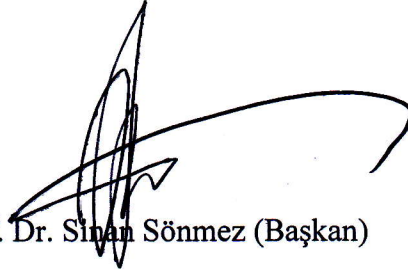
**Eşref Uğur ÇELİK**

**Tez Danışmanı**  
**Prof. Dr. Mustafa İSMİHAN**

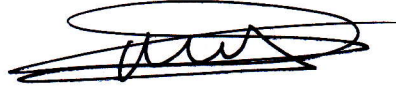
**Ankara - 2016**

## KABUL VE ONAY

Eşref Uğur Çelik tarafından hazırlanan “Türkiye Ekonomisinin Politik Ekonomik Eksende Değerlendirilmesi (1924-2015)” başlıklı bu çalışma, 16.12.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı / Politik Ekonomi Doktora Programı’nda Doktora Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.



Prof. Dr. Sinan Sönmez (Başkan)



Prof. Dr. Mustafa İsmihan (Danışman)



Prof. Dr. Tarkan Çavuşoğlu (Üye)



Doç. Dr. Seyit Mümin Cilasun (Üye)




Doç. Dr. Serdal Bahçe (Üye)

## ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

16.01.2017 

---

Eşref Uğur Gelik

## ÖZ

ÇELİK, Eşref Uğur. Türkiye Ekonomisinin Politik Ekonomik Eksende Değerlendirilmesi (1924-2015), Doktora Tezi, Ankara, 2016.

Ülkelerin kaliteli ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamaları kendi gelişimleri açısından büyük öneme sahiptir. Bu tür bir uzun dönemli ekonomik performansa ulaşmak için olumlu makroekonomik gelişmeler gereklidir ancak yeterli değildir. Ülkeler çoğunlukla sergilemiş oldukları makroekonomik gelişmeleri sosyo-politik gelişmelerle destekledikleri ölçüde uzun dönemli kişi başına gelir artışlarını sağlayabilmektedirler. Bu bağlamda, çalışmanın ilk kısmında Türkiye için makroekonomik performans ve sosyo-politik performans endeksleri oluşturulmuş ve ilgili tarihsel analiz 1924-2015 dönemi için gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ise, Türkiye'deki makroekonomik ve sosyo-politik gelişmelerin uzun dönemli ekonomik büyüme üzerindeki rolü çok partili dönem için araştırılmış ve bu bağlamda, üretim fonksiyonu yaklaşımı çerçevesinde bir model geliştirilmiştir.

Elde edilen bulgular, Türkiye'de makroekonomik ve sosyo-politik ortamlardaki iyileşmelerin uzun dönemli ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini göstermiştir. Ancak bölüşüm cephesindeki gerilimlerin azaltılmadığı ve sosyo-politik ortamda huzurun sağlanmadığı bir durumda, makroekonomik performansın yükselişi uzun dönemli kişi başına gelir artışlarının sağlanması için tek başına yeterli değildir. Daha açık bir ifadeyle, makroekonomik ve sosyo-politik gelişmeler arasında ödünleşimler bulunmasına karşın, uzun dönemli ekonomik başarının yakalanabilmesinin yolu her ikisinde de sağlanacak olan olumlu gelişmelerden geçmektedir.

### **Anahtar Kelimeler**

Türkiye Ekonomisi, Çok Partili Dönem, Makroekonomik Performans, Sosyo-politik Performans

## ABSTRACT

CELİK, Esref Ugur. An Assessment of Politico-Economic Aspects of Turkish Economy (1924-2015), Ph.D. Thesis, Ankara, 2016.

In order to progress, it is crucial for countries to secure a *good quality* and *sustainable* economic growth. Favorable macroeconomic conditions are necessary but not sufficient to sustain such a long term economic performance. In the long run, increase in per capita income can be sustained when macroeconomic advancements are supported by suitable socio-political improvements. In this context, in the first part of the study, the macroeconomic performance and socio-political performance indices are developed for Turkey and related historical analysis is carried out for the period 1924-2015. In the second part, the effects of macroeconomic and socio-political developments on the long-term economic growth are investigated for the multi-party period in Turkey, by using the production function approach.

The findings show that improvements in both macroeconomic and socio-political conditions in Turkey have a positive effect on long-term economic growth. However, when the distributional problems are not alleviated and the socio-political conditions are not improved, the rise in macroeconomic performance alone is not sufficient to ensure a long-term per capita income growth. More precisely, although there are tradeoffs between macroeconomic and socio-political developments, it is necessary to achieve advancements in both to sustain a long-term economic success.

### **Keywords**

Turkish Economy, Multi-Party Period, Macroeconomic Performance, Socio-political Performance

## TEŞEKKÜR

Doktora eğitimimin sonunda; akıllarımızın yanında vicdanlarımızı da taşımamızın gerekliliğini ve gelişimin sonu olmadığı gerçeğini öğrenmiş bulunmaktayım. Bu öğretilerin üzerimde bu denli etkili olabilmesini sevgili tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa İsmihan'a borçluyum. Kendisinin bu tez çalışmasında ve üzerimdeki emeklerini buradan anlatabilmem mümkün değildir. Bu tezin yazılabilmesinde bana inanmış olduğu ve beni hem akademik hem insan olarak sürekli daha iyi olmaya yönlendirdiği için kendisine en içten dileklerle teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezin yazım süreci içerisinde gerçekleştirilen tez izleme komitelerinde ve savunma aşamasında yer alan Prof. Dr. Tarkan Çavuşoğlu'na ve Doç. Dr. Seyit Mümin Cilasun'a tezin gelişimi için vermiş oldukları değerli öneriler, eleştiriler ve emekleri için teşekkür ediyorum. Diğer taraftan, tezin savunma aşamasında yer alan ve uzun yıllardır kişiliğimin gelişiminde önemli role sahip olan Prof. Dr. Sinan Sönmez'e ve Doç. Dr. Serdal Bahçe'ye kıymetli katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

Tezin kontrol aşamasında kısıtlı zamanlarını ayırıp değerli önerilerde bulunan Dr. Fatma Utku İsmihan'a, Dr. Esra Şengör Şenalp'e, Yrd. Doç. Dr. Gürsan Şenalp'e, Mustafa Can Küçük'e ve Duygu Canbek'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, bu süreç içerisinde verdikleri destekler için Doç. Dr. Ozan Eruygur'a, Doç. Dr. Özgür Bor'a, Yrd. Doç. Dr. Nil Demet Güngör'e, Yrd. Doç. Dr. Elif Kalaycı'ya, Yrd. Doç. Dr. Belgi Turan'a, Dr. Özge Ercebe'ye ve Kuğuçin Çelebi'ye teşekkür ederim. Ayrıca, doktora sürecinde verdikleri destekler için Cem Özgür ve Cahit Özgür başta olmak üzere tüm Özgür ailesine de teşekkürü bir borç bilirim.

Bu tezi, ne kadar zorluk yaşasalar da öğrenim hayatımı sürdürmem için her türlü fedakarlıkta bulunan ve beni destekleyen anneme, babama, kardeşim Ebru'ya ve bu tezin yazım süreci içerisinde inancımı sürekli taze tutmamı sağlayan nefesime Öyküm'e armağan ediyorum.



## İÇİNDEKİLER

<b>ÖZ</b> .....	<b>i</b>
<b>ABSTRACT</b> .....	<b>ii</b>
<b>TEŞEKKÜR</b> .....	<b>iii</b>
<b>İÇİNDEKİLER</b> .....	<b>iv</b>
<b>SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ</b> .....	<b>vi</b>
<b>TABLolar DİZİNİ</b> .....	<b>vii</b>
<b>ŞEKİLLER DİZİNİ</b> .....	<b>viii</b>
<b>GİRİŞ</b> .....	<b>1</b>

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### TÜRKİYE'DE MAKROEKONOMİK VE SOSYO-POLİTİK PERFORMANSIN ÖLÇÜMÜ (1924-2015)

<b>1.1. Giriş</b> .....	<b>5</b>
<b>1.2. Makroekonomik Performans Endeksi</b> .....	<b>6</b>
<b>1.3. Sosyo-Politik Performans Endeksi</b> .....	<b>18</b>
<b>1.4. Ortalama Performans Endeksi (OPE)</b> .....	<b>34</b>

### İKİNCİ BÖLÜM

#### TÜRKİYE'NİN POLİTİK EKONOMİK EKSENDE TARİHSEL GELİŞİMİ (1924-2015)

<b>2.1. Giriş</b> .....	<b>37</b>
<b>2.2. Tek Partili Dönem</b> .....	<b>39</b>
2.2.1. Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa (1923-1929) .....	43
2.2.2. Korumacı – Devletçi Sanayileşme (1930-1938) .....	47
2.2.3. Savaşlı Yıllar: İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası (1939-1950) .....	50
<b>2.3. Çok Partili Dönem</b> .....	<b>53</b>
2.3.1. Dünya Ekonomisine Tarıma Dayalı Eklemlenme Girişimi (1950-1960) .....	57
2.3.2. İçer Dönük, Planlı ve İthal İkameci Sanayileşme (1960-1980) .....	59
2.3.3. Dışer Dönük Liberal Dönem (1980-2015) .....	63

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**  
**MAKROEKONOMİK VE SOSYO-POLİTİK PERFORMANSIN UZUN**  
**DÖNEM BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE DENEYİMİ (1950-**  
**2015)**

<b>3.1. Giriş .....</b>	<b>71</b>
<b>3.2. Teorik Çerçeve: Makroekonomik ve Sosyo-politik Performanslar ile</b> <b>Genişletilmiş Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı .....</b>	<b>72</b>
<b>3.3. Ampirik Model .....</b>	<b>74</b>
<b>3.4. Veriler ve Yöntem .....</b>	<b>76</b>
<b>3.5. Birim Kök Analizleri.....</b>	<b>77</b>
<b>3.6. Eş-bütünleşme Analizi .....</b>	<b>80</b>
<b>3.7. Genelleştirilmiş Etki-Tepki Analizi (GET).....</b>	<b>82</b>
<b>SONUÇ.....</b>	<b>87</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>91</b>
<b>EKLER.....</b>	<b>103</b>
<b>Ek-1. Makroekonomik Performans Endeksi (MPE) Detayları .....</b>	<b>103</b>
<b>Ek-2. Sosyo-politik Performans Endeksi (SPE): Değişkenler .....</b>	<b>107</b>
<b>Ek-2. 1. Genişletilmiş İfade Özgürlüğü Endeksi .....</b>	<b>107</b>
<b>Ek-2. 2. Kanunlar Önünde Eşitlik ve Bireysel Özgürlük Endeksi .....</b>	<b>116</b>
<b>Ek-3. 3. Kaynakların Eşit Dağılımı Endeksi .....</b>	<b>130</b>
<b>Ek-2. 4. Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi.....</b>	<b>137</b>
<b>Ek-3. Osmanlı İmparatorluğu.....</b>	<b>144</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>149</b>

## SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

<b>AB</b>	: Avrupa Birliği
<b>AKP</b>	: Adalet ve Kalkınma Partisi
<b>AP</b>	: Adalet Partisi
<b>CHP</b>	: Cumhuriyet Halk Partisi
<b>DP</b>	: Demokrat Parti
<b>DPT</b>	: Devlet Planlama Teşkilatı
<b>IMF</b>	: Uluslararası Para Fonu
<b>EPI</b>	: Ekonomik Performans Endeksi
<b>HDI</b>	: Beşeri Kalkınma Endeksi
<b>KİT</b>	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
<b>MPE</b>	: Makroekonomik Performans Endeksi
<b>NATO</b>	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
<b>OPE</b>	: Ortalama Performans Endeksi
<b>PCA</b>	: Temel Bileşenler Analizi
<b>SPE</b>	: Sosyo-politik Performans Endeksi
<b>TFV</b>	: Toplam Faktör Verimliliği
<b>TÜİK</b>	: Türkiye İstatistik Kurumu

**TABLolar DİZİNİ**

Tablo 1: MPE – Tartılı ve Tartısız Ağırlıklar .....	17
Tablo 2: Freedom House - Değişkenleri .....	25
Tablo 3: Vanhanen ve POLITY - Değişkenleri .....	26
Tablo 4: Genişletilmiş İfade Özgürlüğü Endeksi - Değişkenleri .....	28
Tablo 5: Kanunlar Önünde Eşitlik ve Bireysel Özgürlük Endeksi - Değişkenleri ....	29
Tablo 6: Kaynakların Eşit Dağılımı Endeksi - Değişkenleri .....	30
Tablo 7: Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi - Değişkenleri .....	31
Tablo 8: SPE – Tartılı ve Tartısız Ağırlıklar.....	33
Tablo 9: Tek Partili Dönemde Makroekonomik ve Sosyo-politik Performans .....	40
Tablo 10: Çok Partili Dönemde Makroekonomik ve Sosyo-politik Performans.....	54
Tablo 11: Dışa Dönük Liberal Dönemde Makroekonomik Performans.....	67
Tablo 12: Birim Kök Test Sonuçları.....	79
Tablo 13: Johansen Eş-bütünleşme Analizi .....	80
Tablo 14: MPE – Tanım ve Kaynaklar .....	103

## ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Makroekonomik Performans Endeksinin (MPE) Anatomisi.....	14
Şekil 2: Ekonomik Performans ve Beşeri Kalkınma Endeksleri Hesaplama Yöntemleri .....	15
Şekil 3: Makroekonomik Performans Endeksi (MPE) – Detay .....	17
Şekil 4: Türkiye'nin Makroekonomik Performansı (MPE): 1924-2015 .....	18
Şekil 5: Sosyo-politik Performans Endeksi (SPE) Değişkenleri.....	27
Şekil 6: Genişletilmiş İfade Özgürlüğü Endeksi .....	28
Şekil 7: Kanunlar Önünde Eşitlik ve Bireysel Özgürlük Endeksi .....	30
Şekil 8: Kaynakların Eşit Dağılımı Endeksi .....	31
Şekil 9: Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi .....	32
Şekil 10: POLITY2 .....	33
Şekil 11: Sosyo-politik Performans Endeksi (SPE).....	34
Şekil 12: Ortalama Performans Endeksi (OPE).....	35
Şekil 13: 3'lü Endeks Bir Arada (Tartısız) .....	35
Şekil 14: Tek Partili Dönemde Makroekonomik Performans.....	41
Şekil 15: Tek Partili Dönemde Sosyo-politik Performans.....	42
Şekil 16: Çok Partili Dönemde Makroekonomik Performans .....	55
Şekil 17: Çok Partili Dönemde Sosyo-politik Performans .....	56
Şekil 18: MPE ve Alt Göstergeleri: AKP Dönemi.....	69
Şekil 19: MPE, SPE, TFV ve Y İlişkisinin Anatomisi .....	74
Şekil 20: Ampirik Modelde Kullanılan Serilerin Tarihsel Seyri .....	78
Şekil 21: LN(Y/H)'nin MPE'nin Bir Standart Hata Şokuna Tepkisi .....	83
Şekil 22: LN(Y/H)'nin SPE'nin Bir Standart Hata Şokuna Tepkisi.....	83
Şekil 23: LN(Y/H)'nin OPEN'nin Bir Standart Hata Şokuna Tepkisi .....	84
Şekil 24: SPE'nin MPE'nin Bir Standart Hata Şokuna Tepkisi .....	85
Şekil 25: MPE'nin SPE'nin Bir Standart Hata Şokuna Tepkisi .....	86
Şekil 26: MPE - Kutu Grafiği (Box Plot) .....	104
Şekil 27: MPE –Dağılımlar.....	105
Şekil 28: MPE ve Alt Göstergeleri (Tartısız).....	106
Şekil 29: Hükümetin Sansür Çabası – Medya.....	107

Şekil 30: Hükümetin Sansür Çabası – İnternet .....	108
Şekil 31: Gazetecilerin Tacizi .....	109
Şekil 32: Medyanın Oto-Sansürü .....	110
Şekil 33: Medya Yanlılığı .....	111
Şekil 34: Yazılı/Görsel Medya Eleştirisi.....	112
Şekil 35: Yazılı/Görsel Medya Perspektifleri .....	113
Şekil 36: Erkeklerin Tartışma Özgürlüğü .....	114
Şekil 37: Kadınların Tartışma Özgürlüğü .....	115
Şekil 38: Akademik ve Kültürel İfade Özgürlüğü .....	116
Şekil 39: Sıkı ve Tarafsız Kamu Yönetimi .....	117
Şekil 40: Öngörülebilir Uygulaması Olan Şeffaf Kanunlar.....	118
Şekil 41: Erkekler İçin Adalete Erişim .....	119
Şekil 42: Kadınlar İçin Adalete Erişim .....	120
Şekil 43: Erkekler İçin Mülkiyet Hakları.....	121
Şekil 44: Kadınlar İçin Mülkiyet Hakları .....	122
Şekil 45: İşkenceye Maruz Kalma .....	123
Şekil 46: Siyasi Cinayetler .....	124
Şekil 47: Erkeklerin Çalışma Özgürlüğü .....	125
Şekil 48: Kadınların Çalışma Özgürlüğü .....	126
Şekil 49: İnanç Özgürlüğü .....	127
Şekil 50: Seyahat Özgürlüğü.....	128
Şekil 51: Erkeklerin Ülke İçinde Hareket Edebilme Özgürlüğü.....	129
Şekil 52: Kadınların Ülke İçinde Hareket Edebilme Özgürlüğü .....	130
Şekil 53: Sosyo-ekonomik Konum Tarafından Dağıtılan Güç .....	131
Şekil 54: Sosyal Grup Tarafından Dağıtılan Güç .....	132
Şekil 55: Eğitimde Fırsat Eşitliği .....	133
Şekil 56: Sağlıkta Fırsat Eşitliği.....	134
Şekil 57: Cinsiyete Göre Dağıtılan Güç.....	135
Şekil 58: Özel veya Kamusal Mallar .....	136
Şekil 59: Ortalamadan Evrensele .....	137
Şekil 60: Yasaklı Siyasi Partiler.....	138
Şekil 61: Siyasi Partilere Yönelik Engeller.....	139

Şekil 62: Muhalefet Partisi Özerkliği.....	140
Şekil 63: Çok Partili Seçimler.....	141
Şekil 64: Sivil Toplum Kuruluşları – Giriş/Çıkış .....	142
Şekil 65: Sivil Toplum Kuruluşlarına Yöneltilen Baskılar .....	143



## GİRİŞ

Ülkelerin kısa dönemde elde ettikleri ekonomik başarıları uzun dönemli olarak sürdürebilmeleri gelecekte açısından önemlidir. Diğer bir ifadeyle, ülkeler kişi başına gelir artışlarını uzun döneme taşıyabildikleri ölçüde fark yaratmaktadırlar. Bu şekilde ülkelerin birbirlerine yakınsamaları da sağlanabilmektedir. Ancak karar vericilerin (siyasetçilerin) çoğu zaman tekrar seçilebilmek kaygısıyla kısa görüşlü politikaları uygulamaları ve söylemleriyle eylemleri arasında sıklıkla bir zaman tutarsızlığının bulunması sebebiyle, ülkeler çoğu zaman kesintisiz büyüme performansları sergileyememektedirler.

Diğer taraftan bu tür bir yaklaşım altında, ülkelerin ekonomik performansları büyük ölçüde farklı göstergelerden yararlanılarak değerlendirilmekte ve bu ekseninde kullanılan göstergeler çoğunlukla makroekonomik nitelik taşımaktadır. Ancak, tek tek göstergelerden yararlanılarak gerçekleştirilen ekonomik performans değerlendirmeleri belli noktaları saptayabilmek bakımından faydalı olsa dahi, ekonomik gidişatın bütününe görebilme noktasında yeterli olmayacaktır. Diğer bir deyişle, ekonomik performansların değerlendirilmesinde göstergelerin tek tek ele alınması bütünsel bir analizi mümkün kılmamaktadır. Bu sebeple, bu tez çalışmasının ilk adımında bütünsel bir analiz yapabilmeyi mümkün kılan bir yöntem olarak makroekonomik performans endeksi (MPE) türdeşlerinden farklı bir ölçüm yöntemi olarak oluşturulmuştur.<sup>1</sup>

Uzun dönemli ekonomik performansın belirleyicilerinden birisi makroekonomik ortamdaki istikrardır. Ancak bu kriter tek başına ülkedeki refahı arttırmak için yeterli değildir. Bunun altında yatan temel gerekçe ise, ülkelerin makroekonomik istikrarı genellikle başka kanallardan ödünler vererek sağlıyor olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle, MPE'yi oluşturan makroekonomik göstergeler arasında çatışmalar bulunmaktadır. Sonuç olarak, MPE'de meydana gelecek artışlar, göstergeler arasındaki dengelerin gözetildiğini vurgulayarak ekonominin yönetimi konusunda bir başarı olduğuna işaret etmektedir.

---

<sup>1</sup> MPE'de kullanılan göstergeler; büyüme oranı, enflasyon oranı, işsizlik oranı, cari işlemler dengesi ve kamu bütçe dengesinin GSYH'ya oranları olarak seçilmiştir (detaylı bilgi için bkz. Bölüm 1).



Diğer yandan MPE'deki bir artış bazen özgürlük, hukuk ve gelir dağılımı gibi faktörlerdeki ödünleşimlerle karşı karşıya kalınarak gerçekleştirildiğinden, bu durum uzun dönemli kaliteli ekonomik iyileşmenin önünde engel teşkil etmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'de uzun dönemli büyüme üzerine yapılan çalışmaların neredeyse tümünde olayın bu yönünün sıklıkla atlanarak yalnızca iktisadi boyuta odaklanıldığı görülmektedir. Yapılan bu değerlendirmeler, ülkelerin kişi başına düşen gelirlerini uzun vadede (kesintisiz) arttırabilmeleri için makroekonomik yönetim konusunda sağlanacak gelişmelerin, sosyo-politik gelişmelerle pekiştirilmesinin gerekliliğini açığa çıkartarak, MPE'nin yanında sosyal ve politik gelişmeleri de dikkate alan ayrı bir endeks oluşturulmasını zaruri bir hale getirmektedir. Bu sebeple çalışmanın ikinci adımında yukarıda belirtilen akademik kaygılar dikkate alınarak geliştirilen sosyo-politik performans endeksi (SPE), Türkiye'de bu alandaki literatürde belirginleşen boşluğun doldurulmasını amaçlaması bakımından büyük öneme sahiptir.<sup>2</sup> Ayrıca, MPE ve SPE'nin birlikte hareketinin gözlemlenmesi amacıyla iki endeksin değerlerinin ortalaması alınarak ortalama performans endeksi (OPE) de oluşturulmuştur.

Çalışmanın bir sonraki aşamasında ise, Türkiye'de sergilenen ekonomik performansların<sup>3</sup> değerlendirilmesinin oluşturulan endeksler üzerinden gerçekleştirilen tarihsel analizle yapılmış olması çalışmanın politik ekonomik nitelik kazanmasını sağlamıştır. Tarihsel analiz sonuçları, Türkiye tarihinde yaşanmış olan yapısal dönüşümlerin çoğunlukla ülke içerisindeki olumsuz süreçlerin (özellikle ekonomik ve siyasi krizler) ardından meydana geldiğini göstermektedir. Diğer taraftan, ülkedeki sorunların çözümü noktasında “kurtuluş reçetesi” olarak anılan yapısal dönüşüm süreçlerinin çoğunlukla ülkenin kendi dinamiklerinden ziyade dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak şekillenmiş olması, Türkiye'nin kendi kaderini tayini konusunda ipleri tam anlamıyla elinde tutmadığını ortaya koymaktadır. Bunun neticesinde, ülkedeki sermaye birikim süreçleri ve bölüşüm ilişkileri de dahil

---

<sup>2</sup> SPE'de kullanılan değişkenler V-Dem ve POLITY veri tabanlarında hesaplanan endeksler arasından belirlenmiştir. Bunlar; genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksi, kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksi, kaynakların eşit dağılımı endeksi, örgütlenme özgürlüğü endeksi ve Polity2'dir (detaylı bilgi için bkz. Bölüm 1).

<sup>3</sup> Türkiye'de ekonomik performansın ölçümü noktasında toplanan veriler kuruluş yılı olan 1923 yılından itibaren toplanmaya başlamıştır. Bu tercih artış oranı olarak kullanılacak ekonomik göstergelerin sonuçlarının 1924 yılından itibaren hesaplanabileceğini mümkün kıldığından, ekonomik analizin yapılacağı dönem 1924-2015 olarak belirlenmiştir.

olmak üzere pek çok süreç, genellikle o dönem dünyaya hakim olan ana akım düşüncelerin ekseninde şekillenmiştir. Ayrıca, ülkenin kısmen başarılı olarak adlandırılabilceği bazı dönemlerde (örneğin 1960'ların ilk yılları) makroekonomik performans artışlarının sosyo-politik gelişmelerle desteklendiği görülmektedir. Bu duruma rağmen, Türkiye'de politikacıların tekrar seçilebilme kaygısıyla çoğunlukla günü kurtarmaya yönelik politikalar izlemesi makroekonomik gelişmelerle sosyo-politik gelişmeler arasında ödünleşimlerin yaşandığı sonucunu doğurmuştur.

Çalışmanın ikinci kısmında (Bölüm 3), MPE ve SPE'nin üretim fonksiyonuna eklenmesi ile oluşturulan modelle, makroekonomik ve sosyo-politik performansın uzun dönemli etkisi çok partili dönem için incelenmiştir. Bu noktada ulaşılan en temel bulgu, makroekonomik ve sosyo-politik ortamdaki gelişmelerin uzun dönemli kişi başına gelir artışına olumlu katkı sağladığı yönündedir.

Diğer taraftan, MPE ve SPE'nin kısa ve orta vadeli etkilerinin ortaya konması noktasında genelleştirilmiş etki-tepki analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, makroekonomik performans artışlarının beraberinde sosyo-politik gelişmeleri sağlamasının yanında, sosyo-politik yapıda sağlanan gelişmelerin makroekonomik performansı olumsuz etkileyerek bir ödünleşimin varlığına işaret etmektedir. Diğer taraftan, makroekonomik ve sosyo-politik ortamdaki iyileşmelerin çalışan başına çıktı üzerinde olumlu bir katkı sağladığı görülmektedir.

Makroekonomik ve sosyo-politik performansın uzun dönemli, kısa ve orta vadeli etkileri yukarıdaki saptamalar ışığında incelendiğinde belli değerlendirmelerde bulunmak mümkündür. SPE'nin ana eksenini oluşturan temel belirleyicilerden olan gelir dağılımı ve demokrasi eksenlerinin özünde kurumsal kaliteye dayandığı söylenebilir (Rodrik, 2009). Bu tür alanlarda yaşanan bozulmaların düzeltilmesi hükümetlerin yeniden dağıtıcı harcamalarını arttırmalarını gündeme getirmektedir. Bu durum da, makroekonomik dengelerin (MPE) negatif etkilenmesine sebep olmaktadır (Barro, 1996). Belirtilen bu etki kısa vadeli bir etkidir. Uzun dönemde ise, sosyo-politik gelişmeler makroekonomik performansı toparlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, hükümetlerin ülkede bozulan sosyo-politik ortamı düzeltmek adına yaptıkları harcamalar kısa ve orta vadede makroekonomik performansın olumsuz etkilenmesine

sebepler olurken, uzun vadede sağlanacak sosyo-politik gelişmeler makroekonomik performansın daha rahat bir ortamda sergilenmesine (rahatlamasına) katkıda bulunmaktadır.

Bu alışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde makroekonomik performans ve sosyo-politik performans hakkında literatür taraması gerçekleştirilmiş ve belirtilen konularla ilgili endeksler (MPE, SPE, OPE), 1924-2015 dönemi için, oluşturulmuştur. İkinci bölümde, Türkiye'nin tarihsel gelişimi siyasi, iktisadi ve sosyal açıdan geliştirilen endeksler üzerinden değerlendirilmiştir. nc bölümde ise, çok partili dönemdeki makroekonomik performans, sosyo-politik performansın çalışan başına çıktı üzerindeki; uzun dönemli, kısa dönemli ve orta vadeli etkileri incelenmiştir.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### TÜRKİYE'DE MAKROEKONOMİK VE SOSYO-POLİTİK PERFORMANSIN ÖLÇÜMÜ (1924-2015)

#### 1.1. Giriş

Ülkelerin yapıları iç ve dış dinamiklerin etkileriyle şekillenmektedir. Bu yapılar altında kimi zaman hoşnutsuzluklar açığa çıkmaktadır. Belirginleşen hoşnutsuzlukların temelinde ekonomik ve sosyal sebepler olmakla beraber, bunların şekillenmesinde siyasi faktörler etkili olmaktadır (Acemoğlu, 2012, s.9). Ekonomik, toplumsal ve siyasi açılardan ülkelerde yaşanan deneyimlerin nitel analizlerle değerlendirilmesi kendi başına değerli olmakla beraber, nicel araştırmalarla pekiştirilmesi önemlidir.

Bu tür nicel analizler sıklıkla performans değerlendirilmeleri şeklinde uzun yıllardır pek çok alanda uygulanmaktadır. Uygulamaların kapsamı, bir ekonominin değerlendirilmesinden, bir okuldaki öğrencinin değerlendirilmesine kadar geniş yelpazede ele alınmaktadır. Her alanın kendine özgü kriterleri olduğundan, farklı yapılar aynı kriterler altında çoğunlukla değerlendirilemezler. Bu sebepten, performans ölçümlerinin gerçekleştirilmesi aşamasında göz önünde tutulacak ilk nokta her alanın bağımsız yapılarının bulunduğu gerçeğidir.

İncelenen alanın ilgili kriterlerinin belirlenmesi, performans değerlendirilmesinin gerçekleştirilmesi için yeterli değildir. Örneğin, ilkokulda okumakta olan öğrencinin değerlendirilmesinin yapılacağı bir örnek ele alınacak olursa, öğrencinin değerlendirilmesinin temel belirleyicisinin almış olduğu dersler olduğu bilinmektedir. Öğrencinin almış olduğu derslere tek tek bakarak bir değerlendirmede bulunmak, belli noktaları görebilmeyi sağlamakla beraber, öğrenci hakkında bütünsel bir değerlendirme yapmayı mümkün kılmamaktadır. Bu gerekçeyle, öğrencinin bütünsel olarak değerlendirilmesi için öğrenciye karne verilmektedir. Karne içerisinde, öğrencinin dönem içerisinde seçmiş olduğu derslerden almış olduğu sonuçlara karşılık gelen notlar ve derslerin kredileri

bulunmaktadır. Bu göstergeler üzerinden gerçekleştirilen hesaplamalarla genel bir not ortalaması elde edilmektedir. Bu şekilde öğrencinin bütünsel olarak performansının değerlendirilmesine imkan tanınmış olmaktadır. Ayrıca, öğrencinin karnesinde bu tür hesaplamaların bulunmasının yanında, sınav sonuçlarından bağımsız olarak davranış notu da bulunmaktadır. Davranış notundan alınan olumsuz puan, karnedeki notun ödüllendirilmesini (takdir ya da teşekkür belgesi) engellemektedir (Bölüm 2’de gerçekleştirilen ilgili tarihsel analiz bu tür bir amacın gerçekleştirilmesine yöneliktir).

Diğer bir deyişle performansın yalnızca bireysel göstergelere bakılarak değerlendirilmesinin yeterli olmadığı, bunun yerine bütünsel bir bakış açısının gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Endeks oluşturma fikri bu tür kaygılarla gündeme gelmiş ve günümüzde farklı yöntemler kullanılarak uygulanmaktadır (Endeks yöntemleri hakkında Bkz. Organisation for Economic Co-operation and Development, 2008 ve Bandura, 2008).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde (1924-2015) sergilenmiş olan ekonomik performansların hem ekonomik hem toplumsal hem de siyasi ekseninde nitel ve nicel olarak değerlendirilmesinin yapılması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu sebeple, yukarıdaki değerlendirmelerden hareketle, bu bölümde makroekonomik performans endeksi (MPE), sosyo-politik performans endeksi (SPE) ve ortalama performans endeksi (OPE) geliştirilmiştir

## **1.2. Makroekonomik Performans Endeksi**

Ülkelerin ekonomik performanslarının değerlendirilmesinde sıklıkla makroekonomik göstergelere başvurulmaktadır. Bu sebeple, ekonomik performansın ölçümü konusunda gerçekleştirilen literatür taramasının ana eksenini makroekonomik performansın ölçülmesi oluşturmuştur.

Ekonomik performansın ölçülmesi konusunda yapılan çalışmalarda özellikle büyüme oranı, işsizlik oranı ve enflasyon oranı gibi makroekonomik göstergelerin kullanıldığı görülmektedir. Seçilen göstergelerin teker teker ele alınması, ekonomik performansın bütünsel olarak gözlenememesi ihtimalini açığa çıkarabileceğinden ötürü,

bazı önemli hususlar gözden kaçabilmektedir. Bu noktada, koşullar daha kapsamlı bir analiz yapılmasını gerekli kıldığından, endeks oluşturulması fikri ortaya atılmıştır.

Arthur Okun ekonomilerin ne kadar başarılı oldukları konusunu tartışmaya açarak; yüksek istihdam ve fiyat istikrarını eş zamanlı olarak sağlamanın önemine vurgu yapmıştır (Okun, 1970: ss.100-103). Okun yapmış olduğu bu tespiti 1970'lerde bir adım daha ileriye taşıyarak, makroekonomik performansın ölçülebilmesi için sefalet endeksini geliştirmiştir. Sefalet endeksinin ilk tanımlaması işsizlik oranının enflasyon oranına eklenmesini içerir (Okun Sefalet Endeksi= enflasyon oranı + işsizlik oranı). Okun'un endeksinin avantajı gerekli olan verilere kolayca ulaşılabilmesinde ve hesaplama yönteminin sadeliğinde yatmaktadır (Rothschild, 2009).

Okun'un sefalet endeks değerinin artması hem işsizlik oranının hem de enflasyon oranının yükselmesine işaret ederek, ülkeler için ekonomik ve sosyal maliyetler oluşabileceğini varsaymaktadır. Daha açık bir ifadeyle, enflasyonun yükselmesi ve daha çok insanın işsiz kalması ekonomik performansın bozulmasının bir sinyalidir ve bunun yansıması olarak sefalet endeksi de yükselmektedir. Diğer bir nokta ise, hesaplanan endeks değeri geçmiş hükümetler ile mevcut hükümetlerin kıyaslamasına olanak sağlamaktadır. Yüksek sefalet endeks değerine sahip olan hükümetlerin performansları diğer dönemlerle kıyaslandığında, toplum içerisindeki hoşnutsuzlukların arttığı gözlemlenmektedir (Kibritçioğlu, 2007).

Sefalet endeksine yöneltilen eleştirilere bakıldığında, eleştirilerin yönünün endeksin fazlasıyla basitleştirilmiş olduğu noktasına yöneltilmiş olduğu görülmektedir. Yalnızca enflasyon oranı ve işsizlik oranını gösterge olarak ele almak, Okun'un endeksini eksik bir hale sokmaktadır (Lovell ve Thien, 2000). Ayrıca, Okun'un endeksinin enflasyon ve işsizlik oranlarına eşit oranda ağırlık veriyor olması ve özel bir ölçüm yöntemi geliştirememesi yapılan eleştirilerin farklı bir tarafını da ortaya koymaktadır (Rothschild, 2009).

Barro ise, sefalet endeksinin eksik yönlerinden birisi olarak başlangıç noktasının dikkate alınmamasını göstermektedir (Barro, 1996, s.69). Sefalet endeksinin değişkenleri olan işsizlik oranı ve enflasyon oranında ani değişikliklerin yaşanması

düşük bir ihtimaldir. Bu sebeple, ülkedeki mevcut yönetimin geçmiş dönem yönetiminden devir alacağı yüksek sefalet endeks değerlerini kısa sürede düşürmesi zordur. Barro ölçüm noktasında belirginleşen bu zorluğu aşabilmek için mevcut yönetimin sergilemiş olduğu ortalama performanstan önceki dönemden miras alınan değerlerin çıkartılması gerektiğini belirtmiştir (Barro, 1996, s.69). Diğer taraftan Barro, Okun'un sefalet endeksinde kullanılabilecek değişken sayısının arttırılabileceğini belirterek; Okun'un kurmuş olduğu yapı üzerine reel büyüme oranını ve nominal faiz oranını eklemiş ve kendi ismini taşıyan endeksi oluşturmuştur (Barro, 1996, s.70-71). Bu düzenlemelerle birlikte, Barro'nun sefalet endeksi her bir yönetim döneminde izlenen patikadaki değişimin tamamına bakmaktadır. Diğer bir deyişle, yönetimlerin sergilemiş oldukları performansların gerçek anlamda yorumlanabilmesi için, performansın geçmişten gelen mirastan arındırılarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Kibritçioğlu, 2007, s.3).

Calmfors ve Driffill'in (1988) yaptıkları çalışma makroekonomik performansın emek piyasaları üzerinde yaratmış olduğu etkiye vurgu yapmaktadır. Okun'un sefalet endeksindeki işsizlik oranı ve enflasyon oranı arasındaki ödünleşimden hareket edilerek ve Okun'un endeksinin temel prensipleri korunarak makroekonomik performansın ölçülmesi farklı bir yapı altında gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, Okun'un endeksindeki yapı işsizlik oranını ve cari açığın GSYH'ye oranı değişkenleriyle yeniden düzenlenerek, makroekonomik performansın alternatif ölçümü geliştirilmiştir. Burada, endeksin temel hareket noktasını işsizlik oranı ve dış denge arasında belirginleşen ödünleşimler oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, Okun'un sefalet endeksinin kısıtlı bir kullanım alanı vardır. Endeks birkaç önemli noktayı belirtmekle beraber, bölüşüm hususunu yok saymasından ötürü kusurlu sayılmaktadır (Asher, Defina, ve Kishor, 1993). Bu eksende, sefalet endeksine yoksulluk oranı ve gelir adaletsizliğinin derecesi eklenerek yeni bir alternatif endeks oluşturulmuştur. İstirap endeksi olarak adlandırılan bu endeks bölüşüm boyutunu hesaba katarak ekonomik performanstaki bozulmanın çok farklı bir yönünü ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle, ekonomik performansın değerlendirilmesinde toplumun mutlaka hesaba katılmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Asher ve diğerleri, 1993).

Gelir dağılımı ve bölüşüm hususuna dikkat çeken bu çalışma dışında, Setterfield'in oluşturduğu makroekonomik performans endeksi değişken seçimlerine ve ağırlıklandırmaya verdiği önemle farklılaşmaktadır. Setterfield oluşturduğu endeksi 5 değişken ile belirlemiştir; işsizlik oranı, enflasyon oranı, büyüme oranı, eşitsizlik ve güvensizlik. Endeks'te yer alan değişkenlere atanacak ağırlıklar çalışmanın önem verdiği konulardan bir tanesidir (Setterfield, 2009).

Osberg ve Sharpe'in geliştirdiği endeks ise; tüketim, birikim, gelir dağılımı ve ekonomik güvenlik noktalarını değişken olarak, insani gelişme endeksinde (HDI) olduğu gibi hesaplamının merkezine insanı koymaktadır (Osberg ve Sharpe, 2012).

Layton (1992) çalışmasında ise, toplumun makro tercihleri hesaba katılarak endeks oluşturulma yoluna gidilmiştir. Politik makroekonomik refah endeksi; enflasyon oranı ve işsizlik oranının yanına toplumun (göreceli olarak) faiz oranları, döviz kurları, cari işlemler açığı ve reel ücretler karşısındaki tercihlerini dikkate alan değişkenleri kullanarak oluşturulmuştur. Bu şekilde de, toplumun makro tercihlerinin belirginleştirilmesi amaçlanmıştır.

Amartya Sen, yeni bir kavram olarak "insani yoksulluk endeksi"ni yoksulluk probleminin sınırlarını belirgin bir şekilde çizerek oluşturmuştur. Endeks 3 farklı ölçütü içermektedir: kişi başına reel GSYİH, ortalama yaşam süresi ve eğitimsel kazanımlar (Sen, 2000). Sen'in bu noktada yoksulluğun sadece gelir problemi olarak ele alınamayacağı tespiti çok değerlidir. Yoksulluk esas olarak, kişinin temel yeteneklerinden ve yeterliliklerinden eksik kaldığı ve hayatını idame ettirmesini sağlayacak olan azami kaynaklara ulaşamadığı durumlarda kendini göstermektedir. (Lechman, 2009).

Okun'un sefalet endeksini oluştururken ekonomik işleyiş hakkında yapmış olduğu tespitlerin benzerlerinin aynı dönemde başkaları tarafından da dile getirildiği bilinmektedir (Örneğin Bkz. Kaldor (1971)). İkinci Dünya Savaşı sonrasında, savaş öncesi itirazsız kabul gören pek çok yargı ve olgunun değiştiğine şahit olunmuştur. Savaş sonrası yaşanan bu değişimin yansıması, ekonomilerin değerlendirilmesinde performans kriterlerinin ön plana çıkmasını sağlamıştır (North, 1994, 359). Ekonomik



performansların değerlendirilmesi, çoğunlukla uygulanan ekonomi politikalarının yansıttığı sonuçlar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu tür bir yaklaşım, analizlerin ekonomik hedeflemelere odaklanılarak yapılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda ekonomik performanslarının yorumlanmasında açığa çıkan hedeflemeler; istihdam, ödemeler dengesi, büyüme ve ücretler-fiyatlar üzerinden makro nitelikli olarak şekillenmiştir (Kaldor, 1971).

Kaldor'un belirttiği ekonomik performansların değerlendirilmesinin hedefler ve gerçekleşen değerler üzerinden yapıyor olduğu vurgusunun yıllar içerisinde kurumsallaştığı görülmektedir. 1987 yılında OECD'nin yayınladığı çalışma, Kaldor'un çalışmasında dört değişken (büyüme oranı, işsizlik oranı, enflasyon oranı ve cari işlemler dengesinin GSYH'ya oranı) üzerinden grafik temelli bir yapı yaratarak makroekonomik performansın değerlendirilmesini gerçekleştirmiştir. Daha açık bir ifadeyle, dört değişkenin sergilemiş olduğu performans üzerinden 'elmas' görünümü yansıtılmaktadır (Kaldor elması). Her yıl için ya da her ülke için farklı boyutlarda olabilecek elmas gösteriminin, daha büyük bir hal alması hedeflere daha çok yaklaşılarak başarılı makroekonomik performans sergilendiğini göstermektedir. Ters durumda ise, hedeflerden uzaklaşıldığı ve kısmen başarısız makroekonomik performans sergilendiği vurgulamaktadır (Organisation for Economic Co-operation and Development, 1987, s.4).

Son yıllarda, Kaldor'un yaklaşımını temel alan çalışmaların da olduğu görülmektedir. Firme ve Teixeira (2014), Kaldor'un belirttiği değişkenleri, OECD'nin kurumsallaştırdığı 'elmas' yönteminden esinlenerek uygulamıştır. Çalışma Kaldor'un yaklaşımını günümüze taşımasının bakımından önemlidir.

Lee, Cheong ve Sub (2007), Okun'un sefalet endeksinde yalnızca ülke içerisinde öneme sahip olan değişkenlerin kullanılıyor olmasını ve özellikle dışa açıklığın hesaplamaya katılmamasından ötürü endeksin kısıtlandığını belirterek, eleştirmişlerdir. Bu sebeple, Kaldor'un 'elmas' modelinin iç ve dış değişkenleri (ekonomik işleyiş anlamında) dikkate alıyor olmasından dolayı ekonomik performansın değerlendirilmesi için daha uygun olduğunu vurgulamışlardır. Diğer taraftan, Kaldor'un modeline getirilen eleştiri ise, modelin uluslararası mukayeseye

açık olmamasıdır. Bu sebeple, ekonomik performans endeksi hem ülke içi hem de uluslararası analizlerin yapılabileceği bir yapı dikkate alınarak ve Kaldor'un çalışmasında seçilen değişkenler kullanılarak düzenlenmiştir. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en temel nokta, seçilen ülkeler için yapılan hesaplamalarda yapısal değişikliklerin dikkate alınmasıdır.

Melyn ve Moesen (1991) (akt. Cherchye, 2001) ise, makroekonomik performans ölçümü için 2 değişkenli bir yapıyı, veri zarflama yöntemi mantığıyla eklemleyerek leuven makroekonomik performans endeksini (LIMEP) geliştirmişlerdir. LIMEP'de işsizlik oranı ve enflasyon oranı yanında büyüme oranı ve cari açığın/fazlası GSYH'ye oranı değişkenler olarak kullanılmıştır. LIMEP'i diğer endekslerden ayıran en önemli noktalardan birisi, endekste kullanılan ham veriyi ilk olarak normalize etmesidir. Bu şekilde, endekste bulunana değişkenlerin değerlerin 0-1 arasında değerler almaları sağlanmaktadır. Verilerin bu şekilde dönüştürülmelerinin ardından, endekste bulunan 4 değişkene sergilemiş oldukları performanslara göre ağırlıklar (0,10 – 0,40 arasında değerler) atanmakta ve normalize edilmiş değerlerin bu ağırlıklarla çarpılıp toplanması yoluna gidilerek endeks değerinin 0-1 arasında değerler alması sağlanmıştır (Cherchye, 2001, s.408-409).

Lovell ve Pastor (1995) (akt. Cherchye, 2001), LIMEP'de kurulan yapıdan esinlenerek küresel verimlilik ölçütünü (GEM) geliştirmişlerdir. GEM'de makroekonomik performansın ölçümü makroekonomik değişkenler yanında çevresel değişkenlere de başvurularak gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, GEM'de yöntemsel olarak herhangi bir normalleştirmeye gidilmemekte, bizzat ham veri üzerinden hesaplamalar gerçekleştirilmektedir. Veri zarflama analizi yöntemi ile değişkenlere atanacak ağırlıklara herhangi bir kısıt da koyulmamaktadır.

Cherchye (2001) çalışmasında ise, veri zarflama yöntemi çerçevesinde dört temel gösterge (büyüme oranı, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve cari işlemler dengesi) kullanılarak, 20 OECD ülkesi için, LIMEP ve GEM endeksleri hesaplatılmıştır. Bu endekslerin eksik yönleri ortaya koyulduktan sonra da belirtilen açıkları kapatma amacını taşıyan makroekonomik performans endeksi (Gem-flex) oluşturulmuştur.

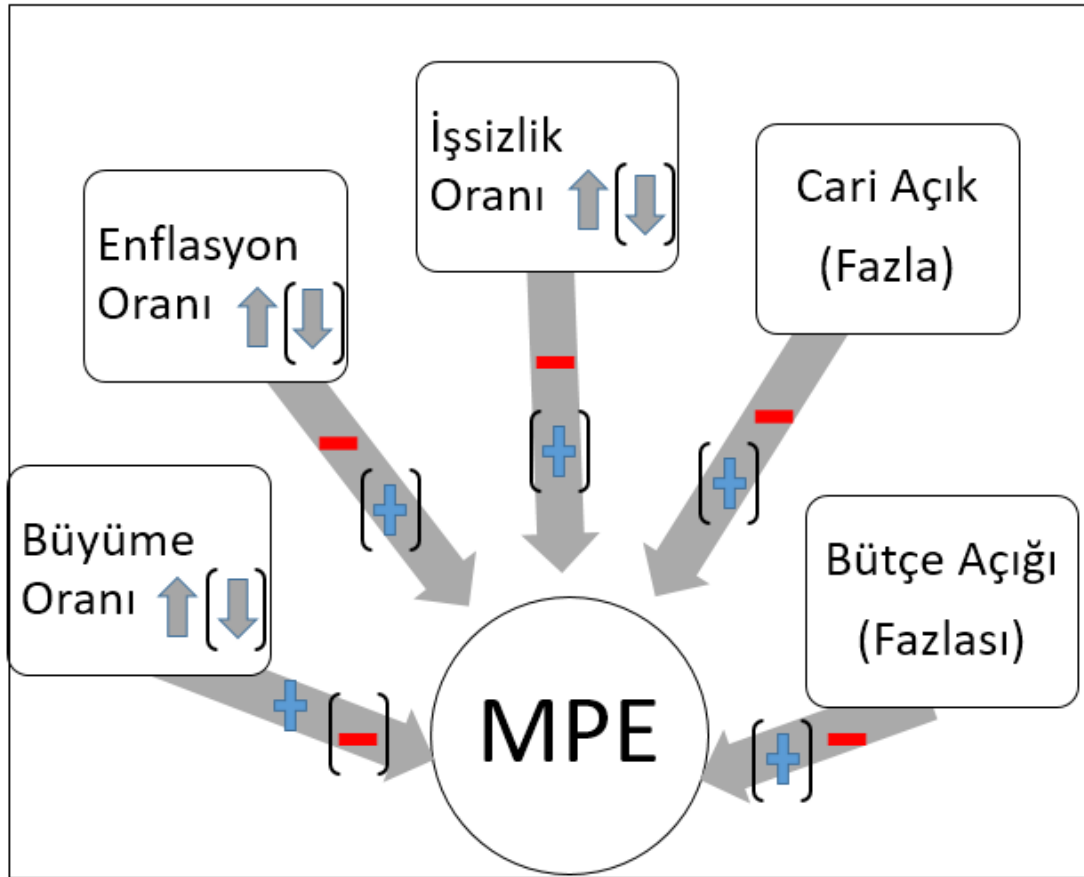
Khramov ve Lee'nin (2013) geliştirdikleri ekonomik performans endeksi (EPI) ise, enflasyon oranı, işsizlik oranı, kamu açığı ve büyüme oranını temel göstergeler olarak içermektedir. Bu çalışmayı diğerlerinden ayıran en önemli nokta, her bir değişken için arzu edilen bir değer (hedef) belirlenmesi üzerinden performansların değerlendirilmesi yoluna gidilmesidir.

Türkiye üzerine bu tür endekslere benzer çalışmalar yapılmıştır ve daha çok makroekonomik performans noktasına vurgu yapılarak; ekonomik performans ve hükümetlerin performansları değerlendirilmiştir. Örneğin, Telatar (2000) çalışmasında ilk olarak Okun ve Barro Endeksleri Türkiye için hesaplanmıştır. Çalışmanın devamında ise, Türkiye'nin kendi yapısı göz önüne alınarak enflasyon, büyüme, dış ticaret hacmi ve bütçe dengesi göstergeleri kullanılarak farklı bir bileşik gösterge de oluşturulmuştur. Kibritçiöğlü (2007) ise, Türkiye'nin makroekonomik performansını ölçmek için 10 değişkenli bir endeks (MEP10) geliştirerek " karmaşık bir yapı" altında ilginç sonuçlara ulaşmıştır. İsmihan'ın (2011) geliştirmiş olduğu üç temel makroekonomi değişkenini (işsizlik, büyüme, enflasyon) içeren makroekonomik performans endeksi ise, Beşeri Gelişme (Kalkınma) Endeksi (UNDP, 2009) hesaplama yöntemini kullanmıştır. Diğer yandan, son dönemde Benlialper, Cömert ve Düzçay (2016) tarafından yapılan çalışma da farklı ağırlıklar ve değişken kombinasyonları kullanılarak makroekonomik performans endeksleri oluşturulmuş ve nicel analizin yanında nitel analizin de yapılmasının önemini vurgulamıştır. Makroekonomik performansa odaklanmanın yanında kronik istikrarsızlığa, gelir dağılımına, kalkınma ve kurumlara eklenerek yapılmış çalışmalarda ise, topluma ve insana yapılan vurgulamalar ekonomik performansların değerlendirilmelerinin daha nesnel olarak ele alınmasını sağlamıştır (Boratav, Yeldan ve Köse (2002) ve Boratav ve Yeldan (2006)). Boratav ve diğerleri (2002) çalışmasında reel döviz kuru, emek üretkenliği ve reel ücretleri hesaba katarak oluşturulan rekabet gücü endeksiyle gelir dağılımı hususuna sınıfsal temelde bakmışlardır.

Yukarıda incelenen literatür taraması, çalışmada oluşturulan makroekonomik performans endeksinin (MPE) çıkış noktalarını oluşturmaktadır. Ayrıca, Doğu Asya krizi sonrasında ülkelerin ekonomik performanslarının ve durumlarının değerlendirilmesinde büyümenin makroekonomik istikrar ile birlikte daha sık anılmaya başlandığı görülmektedir (Doğruel ve Doğruel, 2006, s.146). Bunun yanı sıra, makroekonomik

performansın ölçülmesini amaçlayan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda (yukarıda gerçekleştirilen literatür taramasından da görülebileceği gibi) büyüme temel değişken olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple, MPE’de kullanılacak ilk değişken olarak büyüme oranı seçilmiştir. Makroekonomik performansın yorumlanmasında sıklıkla ele alınan değişkenlerden bir tanesi de enflasyon oranıdır. Toplumun en alt gelir seviyesinde bulunan kesimden, en üst gelir seviyesinde bulunan kesime kadar herkes enflasyonla ilgilenebilir. Bu durumu yaratan ana gerekçelerden birisi enflasyonun satın alma gücünü etkiliyor olmasıdır. Diğer taraftan enflasyonun yaratmış olduğu bu etkinin bir yansıması da gelir dağılımında kendini göstermektedir. Tüm bunların yanında enflasyon beklentileri şekillendirdiğinden ötürü üretim üzerinde dahi etkiye sahiptir (Çolak ve Aktaş, 2010, s.27-30). Ayrıca, enflasyon oranı kendi başına hükümetlerin ekonomiyi yönetme kabiliyetlerinin bir göstergesi olarak görülmektedir (Fischer, 1993b, 487) (akt. İsmihan, 2003, s.129). Bütün bu gerekçelerin bir araya gelmesinden dolayı MPE’nin ikinci değişkeni olarak enflasyon oranının seçilmesi uygun bulunmuştur. Okun’un ve Barro’nun sefalet endekslerinde enflasyon oranı yanında işsizlik oranındaki bozulmaların makroekonomik performansı ve çıktı düzeyini olumsuz etkilediği sıklıkla vurgulanmıştır (Bkz. Okun (1970) ve Barro (1996)). Ayrıca, işsizlik durumunun oluşması, üretime katkı sağlama imkanına sahip kişilerin (işgücünün) üretim süreci içerisinde yer alamamaları sebebiyle kaynağın boşa harcanmasını vurgulamaktadır (Mankiw, 2010, s.208). Hem bu sebeplerden hem de işsizliğin pek çok ülkenin karşılaştığı sosyal sorunların başında gelmesinden ötürü, MPE’de üçüncü değişken olarak işsizlik oranının kullanımına karar verilmiştir. Ülke ekonomilerinin vermiş olduğu cari açıkların finansman kaynaklarının sağlam olması, açığın sürdürülebilirliğinin problem yaratmayabileceğini göstermektedir. Diğer taraftan, cari açık vermekte olan ülke ekonomisinin dünya ekonomisi içerisindeki konumunun güçlü olmadığı durumlarda, açığın probleme dönüşebilmesi muhtemeldir. Bu tür durumlarda ülkeler cari açığın sürdürülebilirliğini sağlama noktasında sıklıkla faiz oranlarını yükseltmeye başvurmakla beraber, bu durumun belli maliyetleri bulunmaktadır (Çolak ve Aktaş, 2010, s.98). Literatür taramasından da görülebileceği gibi ekonomik performansın değerlendirildiği yeni çalışmalarda sıklıkla cari açığa atıfta bulunmaktadır. Ayrıca, günümüzde ülkelerin çoğunluğu dışa açık ekonomilere sahiptir. Bu sebepler ve yukarıdaki saptamalardan dolayı cari işlemler dengesini ekonomik işleyişte önemine atfen, MPE’de dördüncü değişken olarak cari

işlemler dengesinin GSYH'a oranı seçilmiştir. Son değişken olarak ise, kamu bütçe dengesinin GSYH'a oranının kullanılması uygun bulunmuştur. Bu seçimin altında yatan ana gerekçe ise, maliye politikasının özel yatırımlar ve çıktı düzeyinde yaratmış olduğu etkilerin makroekonomik işleyişi de etkiliyor olmasıdır. Bütçede meydana gelen değişimler sermaye birikim sürecini etkilediğinden ekonomik etkinlik üzerinde etkilidir (özellikle, kronikleşmiş bütçe açıkları uzun dönem etkinliği dolayısıyla büyümeyi olumsuz etkilemektedir). Bu yönüyle, enflasyon oranında olduğu gibi, hükümetlerin ekonomi yönetimlerinin değerlendirilmesi bakımından önemlidir (Fischer, 1993b, s.489). Sonuç olarak MPE'de kullanılan değişkenler ve MPE üzerindeki etkileri için Bkz. Şekil1.



**Şekil 1:** Makroekonomik Performans Endeksinin (MPE) Anatomisi

Bu çalışmada, makroekonomik performansın üç temel göstergesi olan büyüme oranı, enflasyon oranı ve işsizlik oranının yanı sıra cari işlemler dengesi ve kamu bütçe dengesinin GSYH'ya oranları da kullanılarak beş değişkenli makroekonomik performans endeksi (MPE) oluşturulmuştur (Endekste kullanılan değişkenlerin

tanımları ve kaynakları için bkz. Ek-1). Yukarıda vurgulandığı gibi, seçilen değişkenleri tek tek incelemek belli noktaları görebilmek açısından faydalı olsa dahi, bütünselliği yakalamada yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliği gidermek için, bu çalışmada seçilen değişkenler hem bireysel olarak değerlendirilmiş hem de olayın bütününe daha net bir biçimde görebilmek açısından bileşik olarak (endeks oluşturularak) da incelenmiştir (Bkz. Bölüm 1).

Seçilen 5 değişkenin kapsadığı 1924-2015 döneminin belli yıllarında uç değerler bulunmaktadır (bkz. Ek-1). Farklı yöntemler (örneğin standart skorların basit ortalaması) kullanılarak yapılan endeks değeri hesaplamalarında, uç değerlerin ilgili göstergeleri ve endeksleri hassaslaştırdığı gözlemlenmektedir. Uç değerleri veri setinden atma yoluna gitmek, belli dönemlerde yaşananları göz ardı etmek anlamına gelebilmektedir. Bu noktadan hareketle, eldeki çalışmada ekonomik performans endeksi (EPI) ve beşeri kalkınma endeksi (HDI) hesaplama yöntemlerinden<sup>4</sup> de (Bkz. Şekil 2) esinlenilerek, ara bir çözüm bulma yoluna gidilmiştir.

**Beşeri Kalkınma Endeksi (HDI) – Alt endeksler– [UNDP (2009)]**

$$\frac{X - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}$$

Burada  $x_{min}$  = x değişkeninin minimum değeri ve  $x_{max}$  = x değişkeninin maksimum değeridir.

*HDI ilgili alt endekslerin basit ortalaması alınarak oluşturulmaktadır.*

**Ekonomik Performans Endeksi (EPI)**

$$\begin{aligned} \text{EPI} = & 100\% - |\text{ENFLASYON (\%)} - 0,0 (\%)| - (\text{İŞSİZLİK (\%)} - 4,75 (\%)) \\ & - (\text{BÜTÇE AÇIĞI (\%)} - 0,0 (\%)) + (\Delta\text{GSYH (\%)} - 4,75 (\%)) \end{aligned}$$

**Şekil 2:** Ekonomik Performans ve Beşeri Kalkınma Endeksleri Hesaplama Yöntemleri

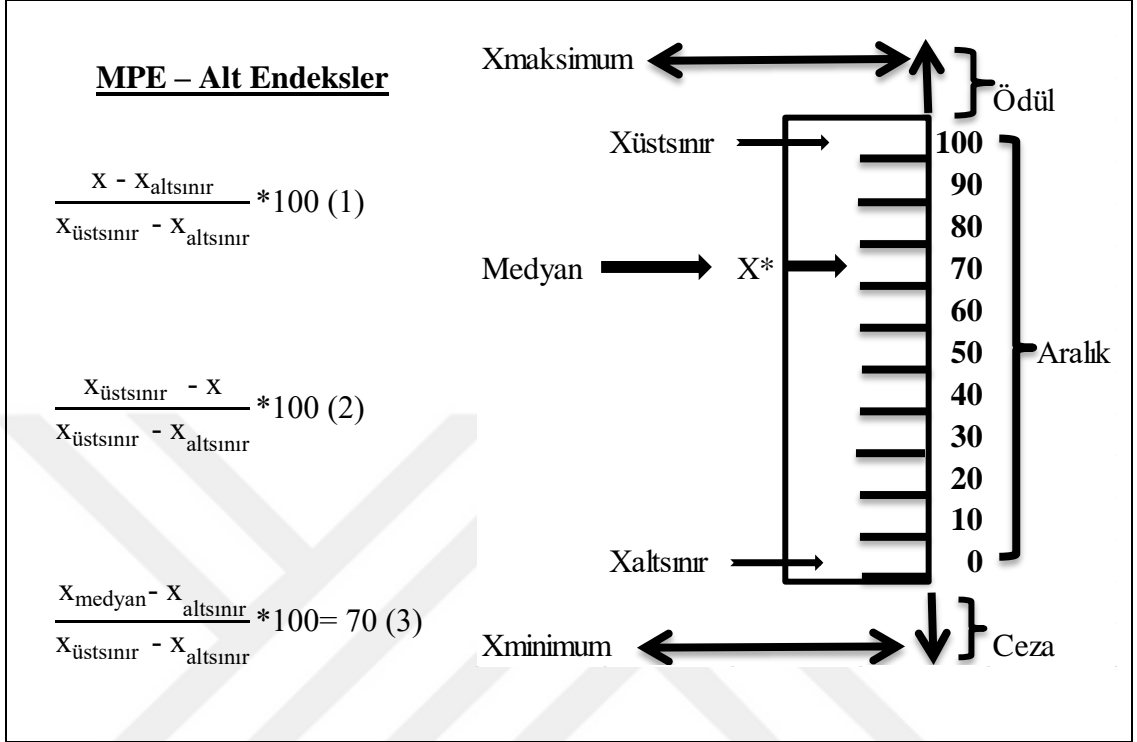
<sup>4</sup> EPI'nin ilgili dönem değerinin hesaplanması endeks içerisinde yer alan değişkenlerin sergilemiş olduğu performansların, değişkenlere atanan arzu edilen değerlerden çıkarılması yöntemiyle gerçekleştirilmektedir. Değişkenlerin arzu edilen değerlerinin belirlenme sürecinde ise, teorik beklentilerle birlikte değişkenlerin dağılımlarından yararlanılmıştır (Khramov ve Lee, 2013, ss. 49-52). Diğer taraftan, belirtilen HDI yönteminde kastedilen ise, verilerin 0-100 arasında normalleştirilerek alt endeks değerlerinin elde edilmesidir.

Bu doğrultuda ilk olarak, tasarlanan ölçeklendirmede her göstergenin, 1924-2015 dönemindeki medyan değerlerinin 70 puan olması amaçlanmış (Bkz. Şekil 3 içindeki Denklem-3) ve ayrıca, alt endeks hesaplamalarındaki uç değerler için de sınırlar konulmuştur (Bkz. Şekil 3). MPE'de kullanılan değişkenlerin çoğunun dağılımları çarpıklık göstermekte olduğundan dolayı (Bkz. Ek-1), 1924-2014 döneminde, "ortalama" başarının medyan (ortanca) ile temsil edilmesi uygun bulunmuş ve verilerdeki çarpıklığı da dikkate alarak medyanın 70 puan alması hedeflenmiştir (bu dağılımların 100'lük dilim bağlamında düşünüldüğünde kabaca 70'lik dilimde yoğunlaşmış görülmektedir). Cari işlemler dengesi ve kamu bütçe dengesinin GSYH'ya oranı ile ilgili ortanca değerleri sıfıra yakın olduğu (ve bu değişkenlerin, en azından uzun dönemde, "normal" ya da arzu edilen değerlerinin de sıfır kabul edilebileceği) için bu değişkenlerin medyan değerleri sıfır kabul edilmiştir (diğer taraftan, değişkenlerin uzun dönemde değerlerinin sıfıra yakınsaması teorik beklentilerle uyumlu olacak şekilde beklenmektedir. Bkz. Khramov ve Lee (2013)). Ayrıca, Şekil 3'den görüleceği üzere alt endeks hesaplamalarında, ilgili göstergelerin "normal" değerlerinden elde edilen endeks değerlerinin 0-100 aralığında yer alması amaçlanarak, alt (xaltsınır) ve üst (xüstsınır) sınırlar medyan değerleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu sınırların ötesinde yer alan uç değerler için de, azami (xmaksimum) ve asgari (xminimum) sınırlar alt ve üst sınırlar kullanılarak elde edilmiştir. Uç değerlerden elde edilen endeks değerleri normal aralık değerinin (100 birim) en çok  $\pm\%50$ 'si olacak şekilde düzenlenmiştir.<sup>5</sup> Sonuç olarak, her gösterge dönüştürülerek tüm (normal) gözlemler için 0-100 arasında bir sayı (alt gösterge endeks değeri) elde edilmiştir (Bkz. Şekil 3 içindeki Denklem-1 ve Denklem-2) ve MPE tüm alt gösterge endekslerine eşit ağırlık verilerek ve temel bileşenler analizi kullanılarak hesaplanmıştır (Değişkenlere tartılı ve tartısız olarak atanan ağırlıklar için Bkz. Tablo 1) 6. MPE'deki bir artış makroekonomik performansın iyileştiğini gösterdiğinden dolayı tüm alt endekslerin (göstergelerin) aynı yönde olması için gerekli dönüşümler ayrıca yapılmıştır (Bkz. Şekil 3 içindeki Denklem-1 ve Denklem-2). MPE, büyüme oranındaki artışın pozitif, enflasyon oranındaki artışın negatif, işsizlik oranındaki

<sup>5</sup> Farklı koşullar ( $\pm\%25$  ve  $\pm\%75$ ) altında elde edilen MPE endekslerinin değerleri de birbirlerine çok yakın çıkmıştır [MPE değerlerinin ilgili korelasyon katsayıları 1'e çok yakındır].

<sup>6</sup> Diğer taraftan, sentetik performans endekslerinde yer alan değişkenlere farklı ağırlıklar vermek, endeksi oluşturmanın amacını zayıflatacağına dair görüşlerde bulunmaktadır (Bkz. Kibritçioğlu, 2007, s.6) Bu sebeple analizlerde tartısız hesaplamalar temel alınmaktadır.

artışın negatif, cari işlemler ve bütçe dengesindeki olumlu gelişmelerin (açıktaki azalmanın) pozitif etki yaratacağı dikkate alınarak hesaplanmıştır.



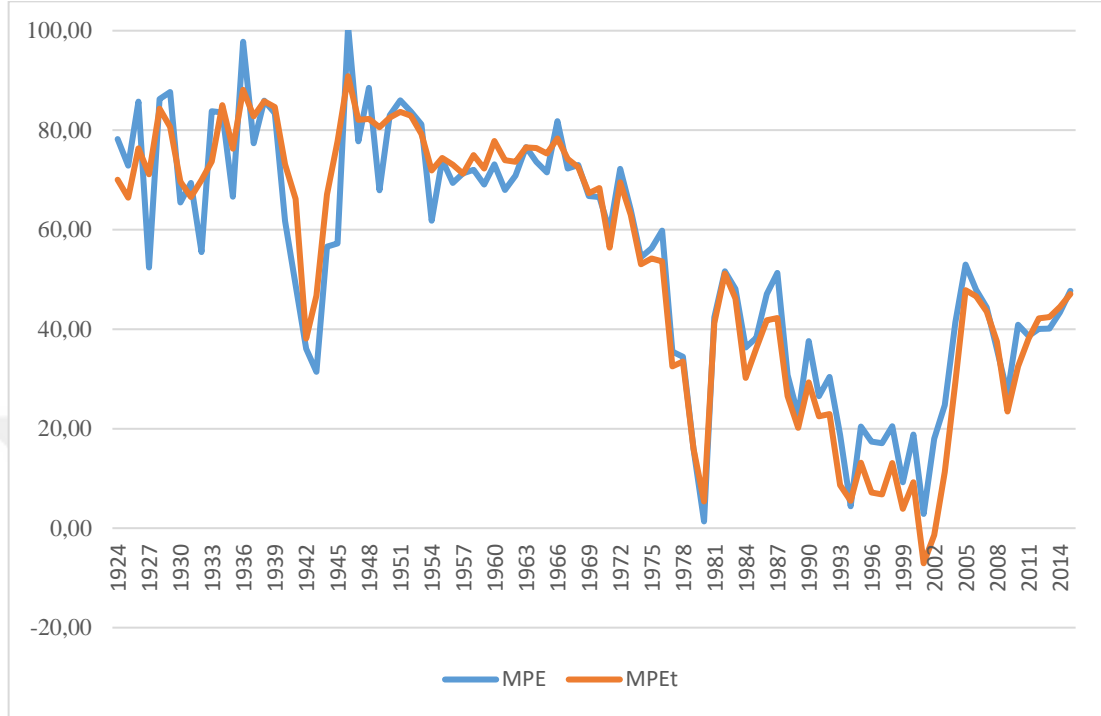
**Şekil 3:** Makroekonomik Performans Endeksi (MPE) – Detay

**Tablo 1:** MPE – Tartılı ve Tartısız Ağırlıklar

Değişkenler	Tartılı (Temel Bileşenler Analizi)	Tartısız (Eşit Ağırlık)
Büyüme Oranı (%)	0,06	0,20
Enflasyon Oranı (%)	0,20	0,20
İşsizlik Oranı (%)	0,31	0,20
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)	0,14	0,20
Bütçe Dengesi /GSYH (%)	0,29	0,20



Türkiye ekonomisi için hesaplanan makroekonomik performans endeksi Şekil 4'de gösterilmiştir.<sup>7</sup>



Şekil 4: Türkiye'nin Makroekonomik Performansı (MPE): 1924-2015

### 1.3. Sosyo-Politik Performans Endeksi

Ülkelerin sergilemiş oldukları ekonomik performansların değerlendirilmesinde ekonomik göstergelerin haricinde de değişkenlerden yararlanılmaktadır. Bu tür bir yaklaşımda bulunulmasının ana gerekçesi; ekonomide sergilenen başarılı performansın kalıcı olmasının arzu edilmesidir. Çünkü ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, ekonomik faktörlerin yanında toplumsal ve siyasi unsurlar da rol oynamaktadır.

Ekonomik Performans ve Toplumsal İlerleme Ölçüm Komisyonu'nun 2009 tarihli raporunda; milli gelir artışlarının ülkeler için önemi vurgulanmakla beraber, büyüme ve gelişmeyi yalnızca bu eksenle yorumlamanın belli noktaları gözden

<sup>7</sup> Büyüme oranı yerine kullanılması önerilebilecek olan kişi başına büyüme oranlarıyla da endeks değerleri hesaplanmıştır. Her iki hesaplamada da endeks değerleri birbirlerine çok yakın çıktığı için büyüme oranı değişkeninin endeks içerisinde kullanılmasına karar verilmiştir.

kaçırmaya sebep olabileceği belirtilmiştir. Bu nedenle, yeni ölçüm kriterlerinin gerekliliği ortaya konmuş ve gayrisafı yurtiçi hâsıla artışının toplumun ilerlemesine ve refaha katkı sağladığı ölçüde ekonomilerin sağlamlığını belirginleştirdiğinin altı çizilmiştir (Stiglitz, Sen ve Fitoussi, 2010).

Büyüme ve kalkınma literatüründe kurumlar, “bir toplumda oynanan oyunun kurallarıdır, daha resmi bir anlatımla, insanlar arasındaki ilişkileri biçimlendiren, insanların getirdiği kısıtlamalardır” (North, 2002, s.9). Bu tür bir yapılanma altında teşvikler de siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan düzenlenmektedir (North, 2002, s. 139). Acemoglu bu noktada, ülkeler arasındaki gelir ve yaşam standartları farklılıklarını açıklamaya çalışırken coğrafya, iklim, kültür gibi faktörlerdense kurumların önemine özellikle iyi kurumların taşıması gereken özelliklere (mülkiyet haklarının önemi, belirli sınıfların kollanmaması ve toplum içerisindeki fırsat eşitliği gibi) vurgu yapmıştır (Acemoglu, 2003, s.27).

Ekonomik büyüme süreci içerisinde olan ülkelerin özel girişimlerinin teşvik edilmelerine ihtiyaç duyulduğu gözlemlenmiştir. Özel sektörün yatırım kararı alması için uygun kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, piyasaların düzgün işleyebilmesi piyasa içi dengelerin yanında piyasa dışı dengelerin de kurulmasını gerekli kılmaktadır. Bu şekliyle işleyişin bütüncül olarak sürebilmesi için piyasayı destekleyecek olan kurumlara (mülkiyet hakları, düzenleyici kurumlar, makroekonomik istikrar kurumları, sosyal sigorta kurumları ve çatışma yönetimi kurumları) ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, tek bir tip kurumsal yapı yerine yerel bilginin demokrasiyle birlikte şekillendirmiş olduğu kurumların ülkeler için daha sağlıklı olduğu ortaya konmuştur (Rodrik, 2009, 157-159 ve Rodrik, 2000).

Diğer taraftan Acemoglu, kurumların ülkelerin zenginleşmesinde bu derece olumlu etkisinin olduğu bir ortamda, neden bazı ülkelerin işlevsiz kurumları sürdürmeye çalıştığını da incelemiştir. Bunu yaparken, kurumların üç özelliğini; ekonomik kurumları, siyasi gücü ve siyasi kurumları ele almaktadır. Ekonomik kurumlar; yatırım kararlarından, kaynakların bölüşümüne kadar pek çok konuda belirleyicidir. Toplumun ortak seçimleri esas olarak ekonomik kurumları şekillendirmektedir. Ancak toplumu meydana getiren birey ve grupların tercihleri, insanın sosyal varlık olmasından ötürü,

çoğu zaman uyuşmadığından çıkar çatışması kaçınılmazdır. Bu noktada da süreci toplumdaki farklı grupların sahip oldukları siyasi güç etkilemektedir. Siyasi gücün farklı oranlarda belli sınıfların elinde bulunması karar alma süreçlerini etkileyerek politik kurumların farklılıklarının belirginleşmesini (örneğin hükümet biçimleri: demokrasi ya da diktatörlük gibi) gündeme taşımaktadır (Acemoglu, 2010, s.111 ve Acemoglu ve Robinson, 2006). Tüm bu mücadelelerin sonucunda ülkedeki kurumların kapsayıcı ya da dışlayıcı olmasının düzeyi belirlenmektedir. Toplumdaki elitler mevcut yapıdan diğer gruplara göre fazlasıyla yararlandıkları ve ellerinde bulunan imkanları kaybetmek istemedikleri için çoğunlukla dışlayıcı kurumların varlığını sürdürmesini desteklemektedirler. Bu şartlar altında, kapsayıcı kurumlara geçişin uzun mücadeleleri içerisinde barındıracağı ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle toplumdaki kesimlerin ekonomik haklarını elde etmesinin ön koşulu siyasi hakların ediniminden geçmektedir (Acemoglu, 2012, ss.8-9).

Rodrik ve Subramanian (2003), ülkeler arasındaki zenginlik ve fakirlik farklılıklarının azaltılmasında üç görüşe atıf yapmaktadırlar; coğrafya, uluslararası ticaret (ekonomik entegrasyon) ve kurumlar. Bu üç görüş arasında kurumlar en üstte tutulmakta ve kurumların önemine dikkat çekilmektedir. Coğrafyanın ve ticaretin geliri artırıcı etkisinin zayıf olduğu ancak ticaretin kurumların kalitesini yükseltici rol oynayarak çıktı artışlarına katkı sağladığı da belirtilmektedirler. Sonuç olarak, kurumların kalitesinin yükseltilmesinin yansıması kişi başına gelirin artışında kendini göstermektedir. Burada kurumların kalitesinin artışını sağlayan temel belirleyiciler ise, 'hukukun üstünlüğü, mülkiyet haklarına gösterilen saygı, bağımsız yargı, özgür basın ve katılımcı siyaset' olarak öne çıkmaktadır.

Mokyr (1990) (akt. Jones, 2001, s.143) çalışmasında 14. yüzyılda teknolojik gücünün üst sınırlarına ulaşmış olan Çin'in bunu neden sürdüremediği incelenmiştir. Bu noktada, Çin'in belirtilen teknolojik üst seviye gelmesinde ülke yöneticilerinin bizzat gelişimi desteklemiş olduğu vurgulanmıştır. Diğer taraftan ise bu ilerlemenin durağan bir hal almaya başlayıp sürdürülememesinin ana gerekçesi olarak ülkede girişimciliği destekleyen kurumların eksikliğinin bulunması gösterilmiştir.

Hall ve Jones (1999), çıktı başına emeğin ortaya koymuş olduğu değişimlerin ülkeler arasındaki sermaye birikimi ve verimlilik farklılıklarının oluşmasına sebep olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumun oluşmasında fiziki ve beşeri sermaye farklılıklarının olayın yalnızca bir boyutunu açıklarken, esas olarak kurumlardaki ve hükümet politikalarındaki değişimlerin sosyal altyapıyı biçimlendirerek farklılaşmayı belirginleştirdiği gözükmektedir.

1960'ların resmi ekonomi söylemi büyüme için sermaye birikimin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Yatırımların alt yapısını oluşturacak bu tür bir yaklaşım için ülke içerisindeki tasarrufların arttırılması gerekmektedir. Kaldor'a (1955) (akt. Snowdon ve Vane, 2012, s.494) göre, bunun yolu da gelir eşitsizliği ile sağlanabilmektedir. Çünkü zenginlerin tasarruf eğilimlerinin alt gelir gruplarına göre daha yüksek olacağı düşünülmektedir. Kuznets (1955) (akt. ve Vane, 2012, s.494) ise, büyüme ve eşitlik arasındaki ödünleşimin olduğunu doğrulamakla beraber, ülkelerin büyüme süreçlerinde yaşadıkları eşitsizliklerin sürekli olmadığını, eşitsizliğin kademeli olarak azalacağını belirtmiştir. Diğer taraftan, Aghion, Caroli ve Garcia-Penalosa (1999) (akt. Snowdon ve Vane, 2012, s.494) çalışması ekonomik büyüme için eşitsizliğin gerekliliği fikrini çürütmüştür. Ayrıca, Glaser, Scheinkman ve Shleifer (2003) (akt. Snowdon ve Vane, 2012, s.494) büyüme sürecinin sürdürülebilirliği için yaratılan eşitsizliklerin toplum içerisinde hoşnutsuzlukların belirginleşmesine sebep olarak mülkiyet haklarını tehdit ettiğini vurgulamaktadır. Bu durum da ülkelerdeki yatırım ve güvenlik ortamını olumsuz etkileyerek ekonomik çıktının negatif etkilenmesine neden olmaktadır. Toplum içerisinde belirginleşen eşitsizlikler politik gücü elinde tutan sınıfların (elitlerin) daha da güçlenmesini sağlayacaktır. Bu şekilde elitler elde ettikleri denetimsiz gücün karşılığı olarak daha da fazlasını isteyerek rant arayışlarına yöneleceklerdir ve bu da piyasanın işleyişinde verimlilik kayıplarına yol açmaktadır. Bu durumun sürekliliğini sağlamak amacıyla da devlete, yargıya ve demokratik işleyişe müdahale edilerek toplumun algılayış biçimleri şekillendirilmeye çalışılacaktır. Sonuç olarak, elit kesimin daha fazlasını elde etmek için giriştiği bu süreç, devleti ve ideolojileri şekillendirerek eşitsizliğin beslenmesine sebep olmaktadır. Ayrıca, eşitsizlikler siyasal ve ekonomik sistemin istikrarsızlaşmasına yol açarak, eşitsizliğin daha da derinleşmesine neden olan kısır döngüleri yaratmaktadır.

Bu şekliyle de ekonominin ve demokratik işleyişin bozulduğu bir yapı ortaya çıkmakta ve toplumda güven kayıpları yaşanmaktadır (Stiglitz, 2011).

Bernal-Verdugo, Furceri ve Guillaume (2013), sosyal ve politik istikrarsızlığın çıktığı üzerindeki etkisini kısa dönem ve orta vade ayrımı yaparak incelemeye çalışmışlardır. Savunulan görüşe göre, sosyal ve politik istikrarsızlığın artışı belirsizlik yaratarak yatırımları olumsuz etkilemekte ve bu durumda büyüme sürecini negatif etkilemektedir. Belirtilen bu istikrarsızlık ortamının kısa dönemde etkili olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan, kısa dönem içerisinde belirginleşen bu negatif etkilerin uygulamaya konulacak reformlar ile orta vadede düzeltilebileceği vurgulanmıştır. Bu çalışmada, ülkeler arası zaman serisi veri arşivi (CNTS) veri setlerinden büyük oranda yararlanılmaktadır. Bu doğrultuda, CNTS'deki siyasi, ekonomik ve demografik eksenlerdeki değişkenlere başvurulmaktadır; kabine değişiklikleri, hükümet krizleri, suikastlar, genel grevler, gerilla savaşı, tasfiyeler, ayaklanmalar, devrimler ve hükümet karşıtı gösteriler.

Siyasi istikrar konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde; Asteriou ve Price (2001) çalışması öne çıkmaktadır. Burada politik istikrarsızlığın İngiltere'nin ekonomik büyümesi üzerinde yaratmış olduğu etkileri ölçülmektedir. Bu etkilerin ölçümünün gerçekleştirilmesi için altı değişken seçimine gidilmiştir; terör olayları sayısı, grevlerin sayısı, seçim sayısı, hükümet değişiklik sıklığı, 1982 Falkland Savaşı ve 1994 Körfez Savaşı. Oluşturulan GARCH-M modelinin açığa çıkardığı sonuçlar; politik istikrarsızlık ve büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu ve politik istikrarsızlık ve büyüme belirsizliği arasında da pozitif etkilerin bulunduğunu sağlam bir biçimde ortaya koymuştur. Bu çalışmada, politik istikrarsızlık ve büyüme arasında çift yönlü bir ilişki gözlemlenmektedir. İlk olarak, belirsizlikten kaynaklanan istikrarsız politik sistem özel yatırımların azalmasına sebep olarak ekonomik büyümede bir düşüş meydana getirecektir. İkinci olarak da oluşan belirsizlik yatırımların türlerini değiştirebileceğinden, büyüme üzerinde direk bir etki yapması muhtemeldir.

Siyasi istikrar konusundaki bir diğer yaklaşım Roubini ve Sachs tarafından ortaya konmuştur. Roubini ve Sachs (1989a) ve (1989b) çalışmalarında politik

istikrarsızlığı ölçebilmek amacıyla endeks oluşturmuşlardır. Endekste tek parti iktidarları için 0, iki ya da üç partili koalisyonlarına 1, dört ve daha fazla partiden oluşan koalisyonlar için 2 ve azınlık hükümetleri için 3 değeri atanmaktadır. Endeksten çıkan sonuçlara göre, çok partili koalisyonların bulunduğu ülkeler ile hükümet değişikliğinin sık yaşandığı ülkelerde daha büyük bütçe açıkları görülmektedir (Cangir ve Turan, 2014, s.263). Bütçe açığının oranını belirleyen bir diğer faktör ise ülkenin politik ve ekonomik karar alma yapısıyla ilişkilidir. Bütçe açığını azaltacak kararların alınması için politik uyuma ihtiyaç vardır. Ancak azınlık hükümetlerinde ve koalisyon hükümetlerinde sıklıkla uyum içerisinde çalışma koşullarının sağlanamaması nedeniyle bütçe açıklarını azaltıcı kararları almak zorlaşır. Benzer şekilde hükümetlerin sık değiştiği ülkelerde de bütçe açığını azaltacak kararların alındığına pek rastlanmamaktadır.

Özatatay (1999), Roubini ve Sachs'ın yukarıda belirtilen çalışmalarında kullanılan politik istikrarsızlık endeksinde bazı değişiklikler yaparak Türkiye için politik istikrarsızlık endeksi oluşturmuş ve bu endeksi bazı mali politika göstergeleriyle ilişkilendirmiştir. Diğer çalışmalardan farklı olarak ortaya koyduğu sonuç, seçimler öncesinde kamudaki fiyatların seçimler sonrasına kıyasla daha düşük düzeyde seyrettiğidir. Ayrıca istikrarı sağlama noktasında kurumsal düzenlemelere vurgu yapılmaktadır. Kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmeden uygulanan istikrar politikalarının sonuçlarının geçici olduğunu vurgulamıştır.

Telatar ve Cangır (2014) çalışması, politik istikrarsızlığı hesaplayabilmek adına; darbe ve askeri müdahaleleri, milletvekili genel seçimlerini, anayasa değişikliklerini, hükümet değişikliklerini, grevleri, gösterileri, şiddet eylemlerini, suikastları ve PKK terörünü gösterge olarak ele alıp politik istikrarsızlık endeksi geliştirilmiştir.

Alesina, Devleeschauwer, Easterly, Kurlat ve Wacziarg (2003), ülkelerdeki ayrımcılığı etnik, dilsel ve dinsel olarak ele alarak, bu ayrımların büyüme ve kurumların kalitesi üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Etnik ve dilsel farklılıkların dinsel farklılıklara nazaran çıktığı düzeyine, politika (okuma oranları, bebek ölümleri) ve kurumların kalitesine (yolsuzluk boyutu ve siyasi özgürlükler) daha olumsuz etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi (2009), yönetim konusunda geliştirmiş oldukları altı kriter (ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik, siyasi istikrar ve şiddetsizlik, hükümetin etkinliği, düzenleyicilik kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun önlenmesi) üzerinden ülkeleri değerlendirmişlerdir. Ayrıca, “bütün bunların beklenen tarzda gelir düzeyiyle önemli ölçüde ilişkili olduğunu göstermişlerdir” (Rodrik, 2009, s. 158).

Bollen (1980), demokrasi ölçütlerinin tanımlanış biçimine bağlı olarak büyüme üzerindeki etkisinin çelişkili sonuçlar verebileceğini belirtmiştir. Bu sebeple oluşturmuş olduğu siyasal demokrasi endeksinin değişkenlerini dikkatle seçmeye çalışmıştır. Bollen’in endeksinin değişkenlerini; basın özgürlüğü, muhalefet özgürlüğü, hükümet yaptırımları, adil seçimler, yasama ve yürütmenin seçilmesi oluşturmuştur.

Tavares ve Wacziarg (2001), demokrasinin büyüme üzerindeki genel etkinin negatif olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna rağmen, demokrasinin beşeri sermaye birikimini arttırıcı, fiziki yatırımları ise azaltıcı etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Daha az güçlü kanıtlar olsa dahi, demokrasinin gelişmesinin bir taraftan gelir adaletsizliğini azaltarak büyümeye pozitif katkı sağlarken diğer taraftan, hükümet harcamalarını arttırdığı için büyümeyi yavaşlattığı sonucuna ulaşılmaktadır. Demokrasinin hükümet kaynaklı bozulmalardan, politik istikrarsızlıktan, ticari açıklıktan ya da makroekonomik istikrarsızlıktan etkilenerek büyümeyi etkilediğine dair sağlam kanıtlara ulaşamamıştır.

Acemoglu, Naidu, Restrepo ve Robinson (2014), demokrasinin büyüme üzerine etkisini inceleyen çalışmalarda belirtilen negatif ya da anlamsız ilişkinin aksine, ülkelerin demokratik olmayan yapılardan demokratik yapılara geçtiklerinde kişi başına gelirini uzun dönemde arttırdıklarını söylemektedirler. Demokrasi; yatırımları, okullaşmayı, ekonomik reformları ve kamu yararını teşvik etmesinin yanında toplumsal huzursuzlukları azalttığı için gelecekteki gelirin artışı sağlayacaktır.

Demokrasi üzerine yapılan çalışmalarda sıklıkla Freedom House’un oluşturmuş olduğu veri setinden yararlanılmaktadır (kullanılan değişken detayları için Bkz. Tablo. 2 ve House (2012)).

**Tablo 2:** Freedom House - Değişkenleri

Endeks	Nitelik	Değişkenler
Freedom House	Siyasal Haklar	<b>Seçimler:</b>
		1. Yürütme Seçimleri
		2. Yasama Seçimleri
		3. Seçim Çerçevesi
		<b>Siyasi Çoğulculuk ve Katılım:</b>
		4. Parti Sistemleri
		5. Siyasi Muhalefet ve Rekabet
		6. Güç Odaklarının Şekillendirdiği Politik Tercihler
		7. Azınlık Oy Hakları
		<b>Hükümet İşleyişi:</b>
		8. Yolsuzluk
		9. Şeffaflık
		10. Yönetime Seçilmişlerin Uygulama Becerileri
		Temel Haklar
	1. Basın Özgürlüğü	
	2. İnanç Özgürlüğü	
	3. Akademik Özgürlükler	
	4. Tartışma Özgürlüğü	
	<b>Örgütlenme:</b>	
	5. Toplanma Özgürlüğü	
	6. Sivil Gruplar	
	7. Sendikal Haklar	
	<b>Hukukun Egemenliği:</b>	
	8. Bağımsız Hakim ve Savcılar	
	9. Yargı Süreci	
	10. Suç ve Düzeni Bozma	
	11. Azınlık ve Diğer Gruplar için Yasal Eşitlik	
	<b>Kişisel Özerklik ve Bireysel Haklar:</b>	
	12. Hareket Serbestisi	
	13. İş ve Mülkiyet Hakları	
14. Kadın ve Aile Hakları		
15. Ekonomik Sömürüden Korunma Hakkı		



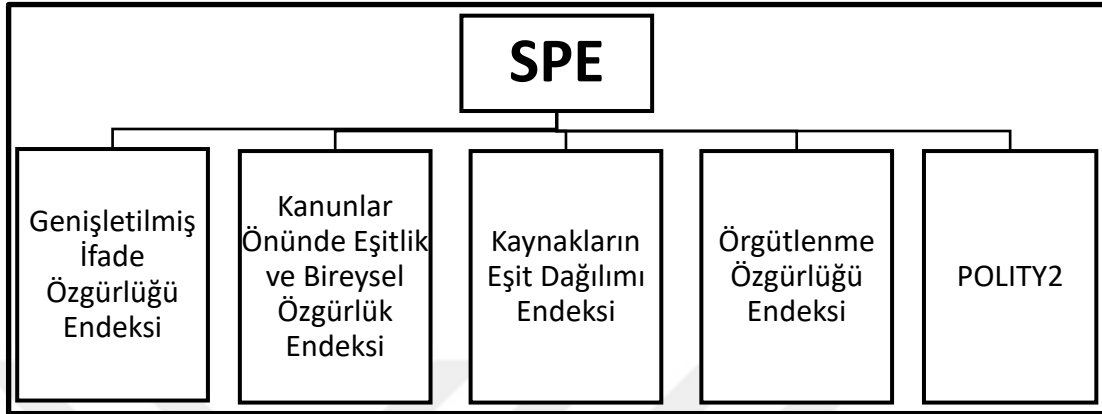
Demokrasi içerikli çalışmalarda Freedom House'un veri setinin yanında Vanhanen'in (2000) oluşturmuş olduğu veri setinden ve POLITY endeksinden sıklıkla yararlanılmaktadır (kullanılan değişken detayları için Bkz. Tablo 3).

**Tablo 3:** Vanhanen ve POLITY - Değişkenleri

Endeks	Değişkenler
Vanhanen	Rekabet
	Katılım
Polity	Rekabetçi Katılım
	Katılımın Düzenlenmesi
	Yürütmenin Belirlenmesi
	Yürütmenin Şeffaflığı
	Yürütme Üzerindeki Kısıtlamalar

Ekonomik gelişimin sürdürülebilir nitelik kazanması için kurumsal altyapının ve kurumların kalitenin yükseltilmesi gerekmektedir (Rodrik ve Subramanian, 2003). Bunun temel koşulu, ekonomik başarıya toplumsal bir nitelik katmaktan geçmektedir. Bu sebeple, yalnızca makroekonomik performansta elde edilecek olumlu sonuçlar, genel bir başarıdan söz edilmesi için yeterli değildir. Bu tür kaygılardan ötürü, MPE'nin yanı sıra sosyo-politik durumu gösterebilecek bir endeks geliştirme ihtiyacı belirmiştir. Bu doğrultuda bu çalışmada oluşturulan sosyo-politik performans endeksinin (SPE) temel amacı, toplumsal ve siyasi ekseninde yaşanan gelişmelerin bütünsel olarak izlenmesini sağlamaktır. SPE içerisinde kullanılacak değişkenlerin seçimine kapsamlı araştırmalar sonrasında karar verilmiştir. SPE'yi oluşturacak değişkenlerin seçimindeki temel kısıt, çalışmanın kapsadığı dönemin uzunluğundan (1924-2015) kaynaklanmaktadır. Bu temel kısıttan ötürü, endeks içerisinde yukarıdaki veri setlerinden kullanılması düşünülebilecek değişkenlerin bazıları çalışmaya dahil edilememiştir. Bu hususun yaratmış olduğu sıkıntı, eksik kalabilecek yönleri dolaylı olarak kapatabilecek kapsamlı endekslerin değişken olarak seçimini gündeme

getirmiştir. Bu doğrultuda, Varieties of Democracy (V-Dem)<sup>8</sup> kurumu ve POLITY projesi kapsamında oluşturulmuş olan endekslerden yararlanılarak değişkenlerin seçimine gidilmiştir (Bkz. Şekil 5).



**Şekil 5:** Sosyo-politik Performans Endeksi (SPE) Değişkenleri

Sosyo-politik performans endeksini oluşturan ilk değişken V-Dem kurumu tarafından türetilmiş olan genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksidir (Expanded Freedom of Expression Index – v2x\_freexp\_thick). Bu endeks kapsamında basın-medya özgürlüğüne, kişilerin politik konuları tartışma özgürlüklerine ve akademik-kültürel ifade özgürlüğüne hükümetlerin ne derecelerde saygı gösterdiğinin ölçümü amaçlanmaktadır (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 52). Endeks bayesci faktör analizi modeli<sup>9</sup> üzerinden 10 değişken üzerinden hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 4 ve Şekil 6).

<sup>8</sup> V-Dem endeksi görece diğer endekslere göre yeni sayılmasına karşın, zengin kadrosu (Örneğin, uluslararası danışma kurulunda Ziya Öniş bulunmaktadır) ve tamamıyla şeffaf-erişilebilir veri tabanları sayesinde diğer veri tabanlarından ayrılmaktadır. Hesaplanan endeks değerlerinin verilerinin anket üzerinden toplanması eksiklik olarak durmakla birlikte, anketleri dolduran kişilerin alanlarında uzman kişilerden oluşması ve diğer endekslere de (Bkz. Freedom House) benzer yöntemlerin uygulanıyor olması bu eksikliğin olumsuz etkilerini azaltmaktadır (Coppedge, Gerring, Lindberg, Teorell, Altman, Bernhard... ve McMann , 2016). Ayrıca, Francis Fukuyama demokrasi kalitesini ölçen göstergeler için Freedom House ve Polity veri setlerine atıf yapmasının yanında V-Dem veri setinin yeni ve komplike olduğuna da vurgu yapmaktadır (Fukuyama, 2013, s.348). Ayrıca son dönemde, V-Dem veri setinden yararlanılarak Türkiye için çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır (Bkz. Meyersson, 2016a ve 2016b).

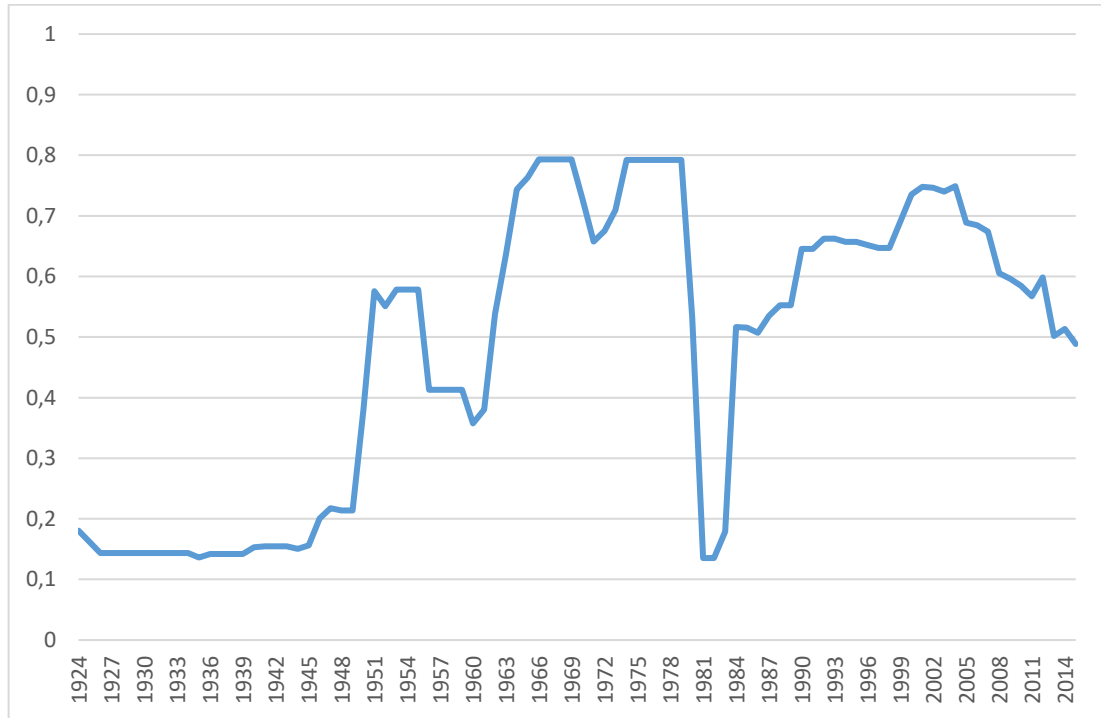
<sup>9</sup> Bayesci faktör analizi hakkında bkz. (Coppedge ve diğerleri (2016b)

**Tablo 4:** Genişletilmiş İfade Özgürlüğü Endeksi - Değişkenleri

	DEĞİŞKENLER	KISALTMA
1	Hükümetin Sansür Çabası – Medya (Government Censorship Effort – Media)	v2mecenefm
2	Hükümetin Sansür Çabası – İnternet (Government Censorship Effort – Internet)	v2mecenefi
3	Gazetecilerin Tacizi (Harassment of Journalists)	v2meharjrn
4	Medyanın Oto-Sansürü (Media Self-Censorship)	v2meslfcen
5	Medya Yanlılığı (Media Bias)	v2mebias
6	Yazılı/Görsel Medya Eleştirisi (Print/Broadcast Media Critical)	v2mecrit
7	Yazılı/Görsel Medya Perspektifleri (Print/Broadcast Media Perspectives)	v2merange
8	Erkekler için Tartışma Özgürlüğü (Freedom of Discussion for Men)	v2cldiscm
9	Kadınlar için Tartışma Özgürlüğü (Freedom of Discussion for Women)	v2cldiscw
10	Akademik ve Kültürel İfade Özgürlüğü (Freedom of Academic and Cultural Expression)	v2clacfree

Not: Değişkenlere verilen ağırlıklar için Bkz. Coppedge ve diğerleri (2016a)

Kaynak: V-Dem

**Şekil 6:** Genişletilmiş İfade Özgürlüğü Endeksi

Kaynak: V-Dem

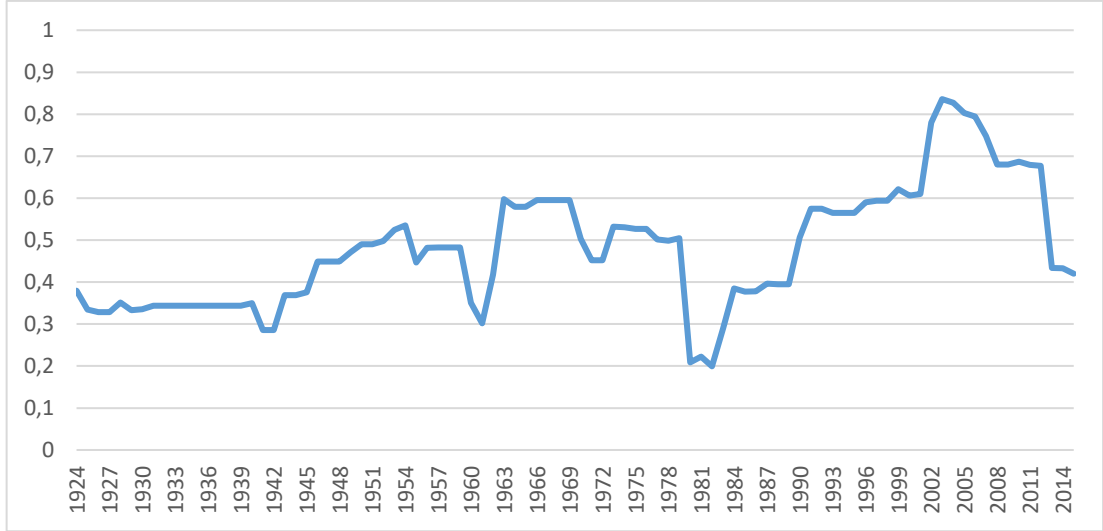
Sosyo-politik performans endeksi oluşturan ikinci değişken V-Dem kurumu tarafından türetilmiş olan kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksidir (Equality before the law and individual liberty index – v2xcl\_rol). Endeks, ülkedeki yasaların ne ölçüde şeffaf ve tarafsız olarak uygulandığı ölçmeyi amaçlarken, diğer taraftan vatandaşların adalete erişimlerini, mülkiyet haklarının güvenilirliğini, çalışma, serbest dolaşım ve inanç özgürlüklerinin hangi noktada olduğunun ölçümünü de amaçlamıştır (Coppedge ve diğerleri, 2016a: 55). Kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksi, 14 değişken kullanılarak hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 5 ve Şekil 7).

**Tablo 5:** Kanunlar Önünde Eşitlik ve Bireysel Özgürlük Endeksi - Değişkenleri

	DEĞİŞKENLER	KISALTIMA
1	Sıkı ve Tarafsız Kamu Yönetimi (Rigorous and Impartial Public Administration)	v2clrspct
2	Öngörülebilir Uygulaması Olan Şeffaf Kanunlar (Transparent Laws with Predictable Enforcement)	v2cltrnslw
3	Erkekler için Adalete Erişim (Access to Justice for Men)	v2clacjstm
4	Kadınlar için Adalete Erişim (Access to Justice for Women)	v2clacjstw
5	Erkekler için Mülkiyet Hakları (Property Rights for Men)	v2clprptym
6	Kadınlar için Mülkiyet Hakları (Property Rights for Women)	v2clprptyw
7	İşkenceye Maruz Kalma (Freedom From Torture)	v2cltort
8	Siyasi Cinayetler (Freedom from Political Killings)	v2clkill
9	Erkekler için Çalışma Özgürlüğü (Freedom from Forced Labor for Men)	v2clslavem
10	Kadınlar için Çalışma Özgürlüğü (Freedom from Forced Labor for Women)	v2clslavef
11	İnanç Özgürlüğü (Freedom of Religion)	v2clrelig
12	Seyahat Özgürlüğü (Freedom of Foreign Movement)	v2clfmov
13	Erkekler için Ülke İçinde Hareket Edebilme Özgürlüğü (Freedom of Domestic Movement for Men)	v2cldmovm
14	Kadınlar için Ülke İçinde Hareket Edebilme Özgürlüğü (Freedom of Domestic Movement for Women)	v2cldmovew

Not: Değişkenlere verilen ağırlıklar için bkz. Coppedge ve diğerleri (2016a)

Kaynak: V-Dem



**Şekil 7:** Kanunlar Önünde Eşitlik ve Bireysel Özgürlük Endeksi

Kaynak: V-Dem

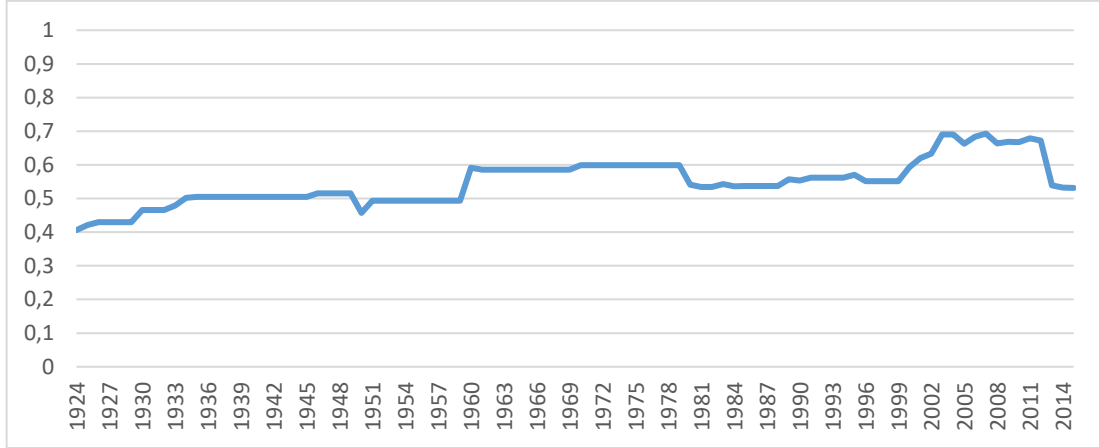
Sosyo-politik performans endeksindeki üçüncü değişken V-Dem kurumu tarafından oluşturulmuş kaynakların eşit dağılımı endeksidir (equal distribution of resources index – v2xeg\_eqdr). Endeks, ülkedeki kaynakların dağılımının ne ölçüde eşit şekilde gerçekleştiğinin ölçümünü amaçlamaktadır (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 60). Kaynakların dağılımının eşitlik seviyesinin belirlenmesinde, 7 değişken kullanılarak endeks değeri hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 6 ve Şekil 8).

**Tablo 6:** Kaynakların Eşit Dağılımı Endeksi - Değişkenleri

	DEĞİŞKENLER	KISALTMA
1	Sosyo-ekonomik Konum Tarafından Dağıtılan Güç (Power Distributed by Socioeconomic Position)	v2pepwrse
2	Sosyal Grup Tarafından Dağıtılan Güç (Power Distributed by Social Group)	v2pepwrsoc
3	Eğitimde Fırsat Eşitliği (Educational Equality)	v2peeduq
4	Sağlıkta Fırsat Eşitliği (Health Equality)	v2pehealth
5	Cinsiyete Göre Dağıtılan Güç (Power Distributed by Gender)	v2pepwrge
6	Özel veya Kamusal Mallar (Particularistic or Public Goods)	v2dlencmps
7	Ortalamadan Evrensel (Means-tested vs. Universalistic)	v2dlunivl

Not: Değişkenlere verilen ağırlıklar için bkz. Coppedge ve diğerleri (2016a)

Kaynak: V-Dem



**Şekil 8:** Kaynakların Eşit Dağılımı Endeksi

Kaynak: V-Dem

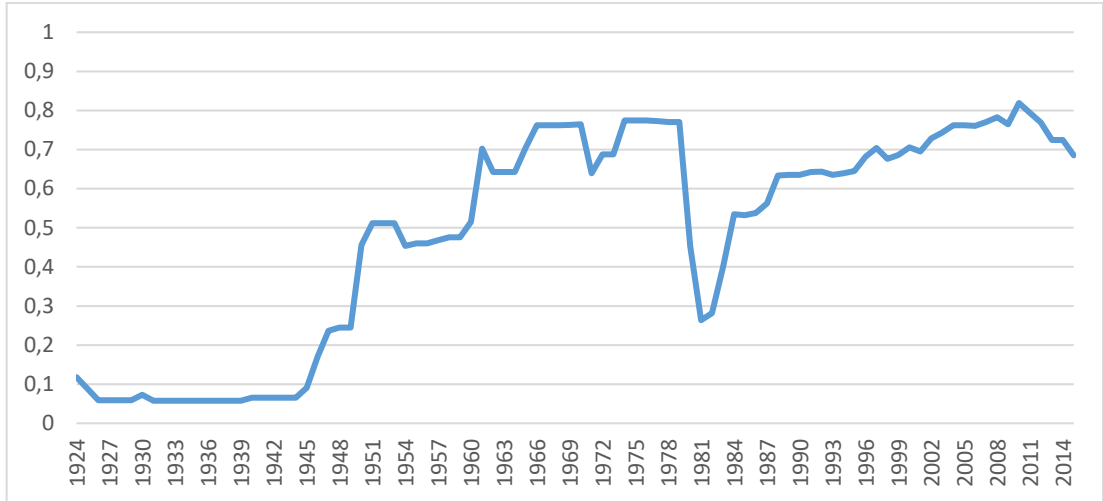
Sosyo-politik performans endeksinin dördüncü değişkeni V-Dem kurumu tarafından oluşturulmuş kaynakların örgütlenme özgürlüğü endeksidir (freedom of association index (thick) – (v2x\_frassoc\_thick)). Endeks, ülke içerisinde yer alan siyasi partilerin (muhalefette dahil) faaliyetlerini yürütmelerine ve seçimlere katılabilmelerine ne ölçüde izin verildiğinin ve benzer şekilde sevil toplum kuruluşlarının ne ölçüde faaliyetlerini özgürce sürdürmelerinin mümkün olduğunun ölçülmesini amaçlamaktadır. (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 51). Örgütlenme özgürlüğünün belirlenmesinde, 6 değişkenden yararlanılarak endeks değeri hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 7 ve Şekil 9).

**Tablo 7:** Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi - Değişkenleri

	DEĞİŞKENLER	KISALTMA
1	Yasaklı Siyasi Partiler (Party Ban)	v2psparban
2	Siyasi Partilere Yönelik Engeller (Barriers to Parties)	v2psbars
3	Muhalefet Partisi Özerkliği (Opposition Parties Autonomy)	v2psoppaut
4	Çok Partili Seçimler (Elections Multiparty)	v2elmulpar
5	Sivil Toplum Kuruluşlarına Giriş/Çıkış (CSO Entry/Exit)	v2cseeorgs
6	Sivil Toplum Kuruluşlarına Yöneltilen Baskılar (CSO Repression)	v2csreprss

Not: Değişkenlere verilen ağırlıklar için bkz. Coppedge ve diğerleri (2016a)

Kaynak: V-Dem

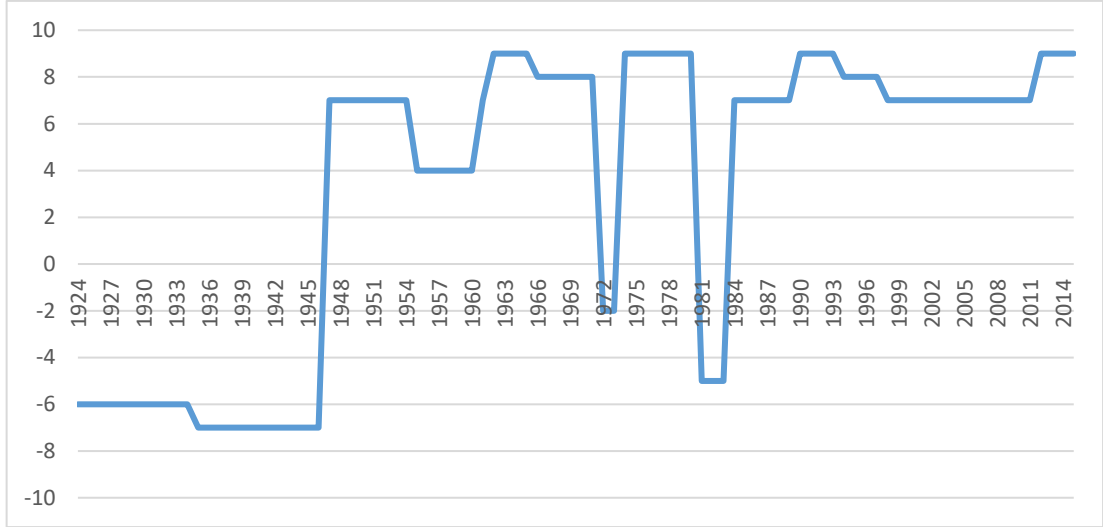


**Şekil 9: Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi**

Kaynak: V-Dem

Sosyo-politik performans endeksinin son değişkeni Polity projesi kapsamında oluşturulmuş olan Polity2 değişkenidir. Proje kapsamında ülkelerin yönetim şekillerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle ülkelerin demokrasi değerleri 0-10 değerleri üzerinden tanımlanmaktadır. Değerlerin yükselişi demokratik yönetim eğilimlerinin artışına, tersi durum ise bozulmalara işaret etmektedir. Benzer şekilde, ülkelerin yönetimdeki otokrasi eğilimlerini belirlemek için otokrasi değerleri belirlenmektedir. Bu belirlemede de 0-10 arasında değerler kullanılmaktadır. Değerlerdeki düşüşler otokrasi eğiliminin azaldığına, değerlerdeki yükseliş ise arttığını göstermektedir. Elde edilen demokrasi ve otokrasi değerlerinin farkının alınmasıyla Polity endeksi (endeks kapsamı hakkında bkz. Tablo 3) değerlerine ulaşılmaktadır. Endeks -10 ile +10 arasında değerler almaktadır. Değerlerdeki yükselişler ülkede demokrasinin güçlenmesini, düşüşler ise otokrasinin etkinliğini arttırmış olduğunu simgelemektedir. Fakat Polity endeksinde darbe ve geçiş dönemleri farklı sınıflandırmaya tabii tutulmuştur<sup>10</sup> ve bu sonuçların yorumlanmasında karışıklıklara yol açmaktadır. Bu karışıklığı çözmek için geliştirilen POLITY2 endeksi darbe ve geçiş dönemlerdeki skorları -10 ile +10 arasındaki değerlere dönüştürerek analizlerin yorumlanmasını kolaylaştırmaktadır. Bu sebeple sosyo-politik performans endeksi içerisinde POLITY2 değişkeni olarak kullanılmaktadır (Bkz. Tablo 3 ve Şekil 10).

<sup>10</sup> (-66) skoru devletleri yönetim süreçlerindeki ara dönemi, (-77) anarşi önemini ve (-88) ise geçiş dönemini ifade etmektedir.



**Şekil 10: POLITY2**

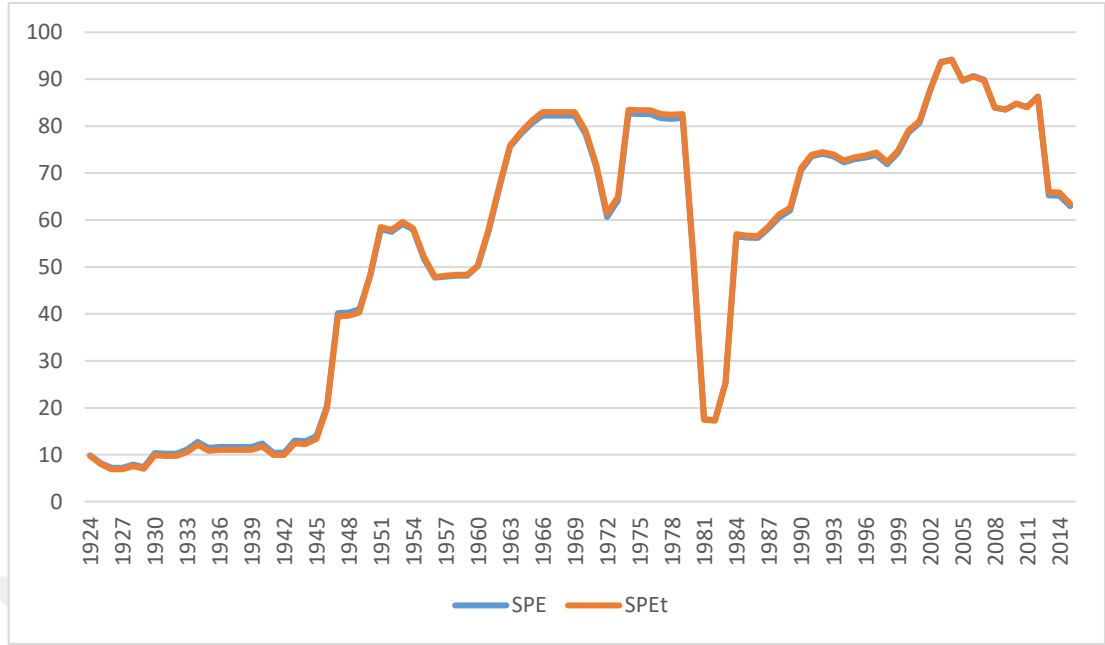
Kaynak: V-Dem

SPE'nin kapsayıcılığının geniş tabana yayılması amaçlandığından endeks beş değişken üzerinden tartılı ve tartısız olarak HDI yöntemiyle hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 8 ve Şekil 11). Endeksi oluşturan beş değişkenin dördü V-Dem kurumunun oluşturmuş olduğu endekslerden (genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksi, kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksi, kaynakların eşit dağılımı endeksi, örgütlenme özgürlüğü endeksi) diğer değişken ise POLITY2 projesinden (Polity2) alınmıştır. V-Dem ve POLITY2 üzerinden seçilen endekslerin isimleri kaynağında kullanıldığı şekilde, değiştirilmeden kullanılmıştır (Seçilen değişkenlerin detayları ve alt endeksleri için Bkz. Ek-2).

**Tablo 8: SPE – Tartılı ve Tartısız Ağırlıklar**

Değişkenler	Tartılı (Temel Bileşenler Analizi)	Tartısız (Eşit Ağırlık)
Genişletilmiş İfade Özgürlüğü Endeksi	0,21	0,20
Kanunlar Önünde Eşitlik ve Bireysel Özgürlük Endeksi	0,19	0,20
Kaynakların Eşit Dağılım Endeksi	0,19	0,20
Örgütlenme Özgürlüğü	0,21	0,20
<b>POLITY2</b>	0,20	0,20

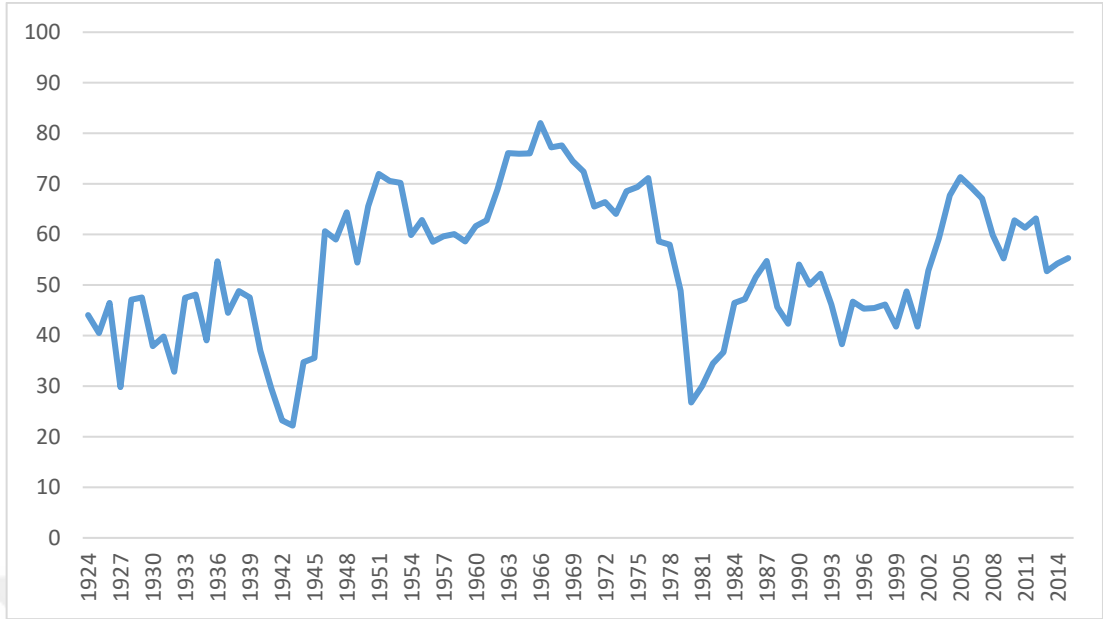




**Şekil 11: Sosyo-politik Performans Endeksi (SPE)**

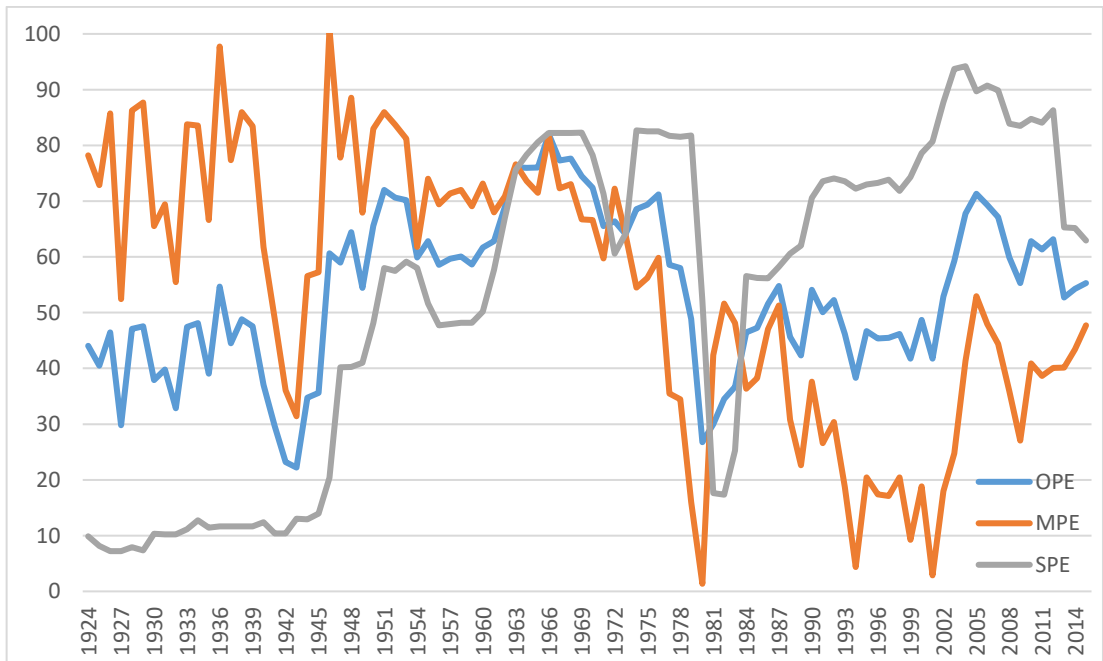
#### 1.4. Ortalama Performans Endeksi (OPE)

Makroekonomik ve sosyo-politik performansın ayrı ayrı ölçülmesi için geliştirilen endekslerin (MPE ve SPE) izlemiş oldukları hareketlerin ortak yorumlanabilmesi noktasında, her iki endeksin değerinin toplanarak ikiye bölünmesiyle yeni bir endeks değeri elde edilmektedir. Oluşturulan bu yeni yapı ortalama performans endeksi (OPE) olarak adlandırılmaktadır (Bkz. Şekil 12). Temel olarak, MPE ve SPE'nin hareketlerinin birlikte ele alındıklarında sergilemiş oldukları genel eğilimi oraya koymaktadır. OPE'deki artışlar genel gidişatın olumlu gittiğini gösterirken, tersi durum ülkede ekonomik ve sosyo-politik açıdan yanlış giden şeylerin olduğuna işaret etmektedir.



**Şekil 12:** Ortalama Performans Endeksi (OPE)

Oluşturulan 3 endeks bir araya koyulduğunda ortaya ilginç bir tablo çıkmaktadır. 3 endeksin aralarındaki açıklıkların artması belli noktalarda (ekonomik ya da sosyo-politik) sorunların olabileceğine dikkat çekerken, aralıkların kapanması ekonomik ve sosyo-politik yapının uyumlu ve kapsayıcı bir şekilde ilerleyiş olduğuna işaret etmektedir (Bkz. Şekil 13).



**Şekil 13:** 3'lü Endeks Bir Arada (Tartısız)



## İKİNCİ BÖLÜM

### TÜRKİYE'NİN POLİTİK EKONOMİK EKSENDE TARİHSEL GELİŞİMİ (1924-2015)

#### 2.1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve takip eden ilk dönemini anlamak için ilk önce Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden ve kurtuluş mücadelesinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Osmanlı'nın Beylik olarak kuruluşunda sahip olduğu coğrafi avantajları, kapsayıcı ve karşılıklı faydayı gözetecek politikalarla pekiştirmesi sonucunda, imparatorluğa doğru ilerleyişinin önü açılmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda Osmanlı'nın işleyişini değişime karşı duran bir yapı üzerinden sürdürmeye çalışması, imparatorluğun değişen dünya koşullarına ayak uyduramamasına sebebiyet vererek, çöküş sürecini başlatmıştır.<sup>11</sup>

Osmanlı I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında girmiştir. Osmanlı'nın böyle bir karar almasında, İtilaf devletlerinin savaş koşulları altında Osmanlı'ya yönelik uzlaşmaz tavırlarının yanında Almanya'nın tam tersi bir tutum sergilemiş olması etkili olmuştur. Bu ekseninde, Osmanlı ve Almanya Ağustos 1914'te bir antlaşma imzalamışlardır. Antlaşmaya göre, Almanya ve Rusya arasında bir çatışma yaşanması durumunda, Osmanlı'nın Almanya'nın yanında yer alarak savaşa katılacağı belirtilmekteydi. Bu durumun yanında, Osmanlı ve İngiliz filosu arasında yaşanan (Goeben ve Breslau olayı) karmaşanın ardından Osmanlı donanmasının komutasına Alman amiralinin getirilmesiyle beraber, Osmanlı savaşa katılmasını sağlayan koşullar oluşmuştur (Sander, 2008, ss.365-373). Diğer taraftan, I. Dünya Savaşı'nın kaybedenleri arasında Osmanlı da yer almaktadır. Osmanlı, 30 Ekim 1918 tarihinde, Mondros Ateşkes Antlaşmasını ağır koşullar altında imzalamak durumunda kalmıştır. Antlaşmanın sonucunda Osmanlı fiilen sona ermiştir. Ancak, itilaf devletlerinin

---

<sup>11</sup> Detaylar için Bkz. Ek 3

Osmanlı konusundaki temel isteği Osmanlı topraklarının kendi aralarında bölüştürülmesidir. Bu sebeple, 19 Ocak 1919'da itilaf devletleri Paris Konferansı'nda toplanmışlardır. Konferansta tartışılan tek konu Osmanlı'nın paylaşılması olmamakla birlikte, esas tartışmalar bu konu üzerinden şekillenmiştir. Mondros Mütarekesini takiben gerçekleşen, Paris Konferansı'yla beraber Osmanlı'nın da parçalandığı tescillenmiştir.

Bir tarafta Osmanlı'nın parçalanarak bölüşülmesi konuları tartışılırken, diğer tarafta Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919 tarihinde, Samsun'a çıkarak boyun eğmeye karşı ilk fitili ateşlemiştir. Atılan bu adımı, Erzurum ve Sivas Kongreleri takip etmiştir. Bu iki kongrede temel olarak mücadelenin tek bir çatı altında toplanarak sürmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir. 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin açılmış olması, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde dile getirilen birleşin çağrısının bir yansıması olarak görülebilir. Milli Mücadele ruhu sağlanarak verilen tüm bu mücadelelerin sonucunda elde edilen zaferle birlikte, Cumhuriyet 29 Ekim 1923'te ilan edilmiştir (Şahinkaya, 2007, ss.27-28).

Türkiye'nin Cumhuriyet'i ilanı yalnızca toplu tüfekli savaşlar sonucunda kazanılmamıştır. Olayın bir de siyasi boyutu bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye imzaladığı anlaşmalar sonucunda yarı-sömürge durumuna düşmüş bir yapı kalmıştır. Bu yarı-sömürge durumunun yapısal bir hal almasında, imzalanan son antlaşmaların dışında, Osmanlı'nın sermaye kaynakları üzerindeki denetimini yabancılara kaybetmiş olmasının rolü büyüktür. Osmanlı üretmediği gibi yalnızca hammadde ihraç edip, sınai malları ithal eder yapısıyla da bu durumun oluşmasını kolaylaştırmıştır. Diğer taraftan, dış borçlanma sürecinin içinden çıkılmaz bir hal alması sonucunda, Duyun-u Umumiye Osmanlı'nın sermaye kaynaklarının yönetimini ele geçirerek siyasi denetim noktasında söz sahibi olmaktır (Boratav: 2007, s.19). Böyle bir ortamda karşı karşıya kalınan ekonomik yapının yarattığı tutsaklığı aşabilmenin yegâne yolu harp cephelerinde kazanılan başarıların, siyasi başarılarla perçinlenmesinden geçmektedir. Lozan Konferansı'nda gösterilen mücadelenin ve konferansa ara verildiği dönemde gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nde ortaya konulan kararlılığın ekonomik bağımlılıklarla başa çıkabilme noktasında gerçekleşen siyasi adımlar olduğu söylenebilir (Şahinkaya, 2015).

Türkiye, Osmanlı'dan kötü mirası sadece ekonomik ve siyasi alanda almamıştır. Yıkık bir imparatorluğun toplumsal yansıması da olmuştur. Türkiye kuruluş aşamasında, umudu ve gururu kırılmış kendinin farkında olmayan bir kitleyle karşı karşıya kalmıştır. Cumhuriyet bu bağlamda, kitlelere ulus olabilmenin hissiyatını sağlayarak insanca yaşayabilmesinin de mümkün olabileceğini aşlamayı amaçlamaktaydı. Ayrıca, Cumhuriyet yönetimi temelde ulusun hâkimiyetini eşitlikler üzerinden ortaya koyarak, Osmanlı döneminde yaşanan ayrımcılıkların önüne geçebilmeyi de istemekteydi (Andaç, 1982, s.57).

Bu bölümün geri kalan kısmında yukarıda belirtilen Osmanlı'dan miras kalan yapı üzerine inşa edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve inşa sürecini simgeleyen tek partili dönemde (1924-1950) ve devamında çok partili dönemde (1950-2015) yaşanmış olan tarihsel deneyim bir önceki bölümde geliştirilen ölçüm araçları (MPE, SPE ve OPE) üzerinden yorumlanarak incelenmiştir.

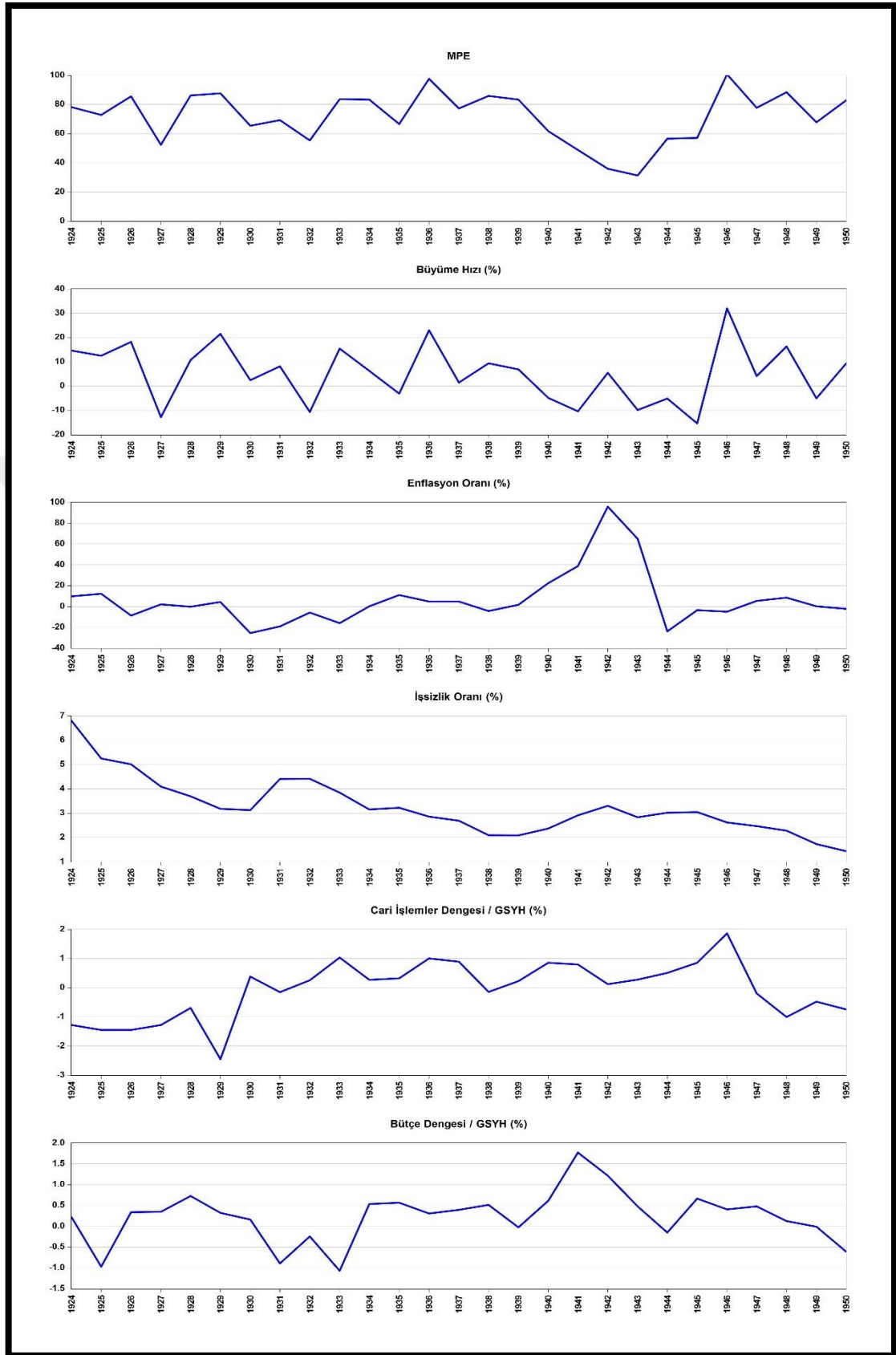
## **2.2. Tek Partili Dönem**

Tek partili dönem içerisinde yer alan alt dönemler, Boratav (2007) ve Kayra (2015) çalışmalarındaki sınıflandırmalardan esinlenilerek oluşturulmuştur. Tablo 9 ve Şekil 14&15'te tek partili dönemde sergilenmiş olan makroekonomik performans ve sosyo-politik performansın detayları sunulmuştur.

**Tablo 9:** Tek Partili Dönemde Makroekonomik ve Sosyo-politik Performans

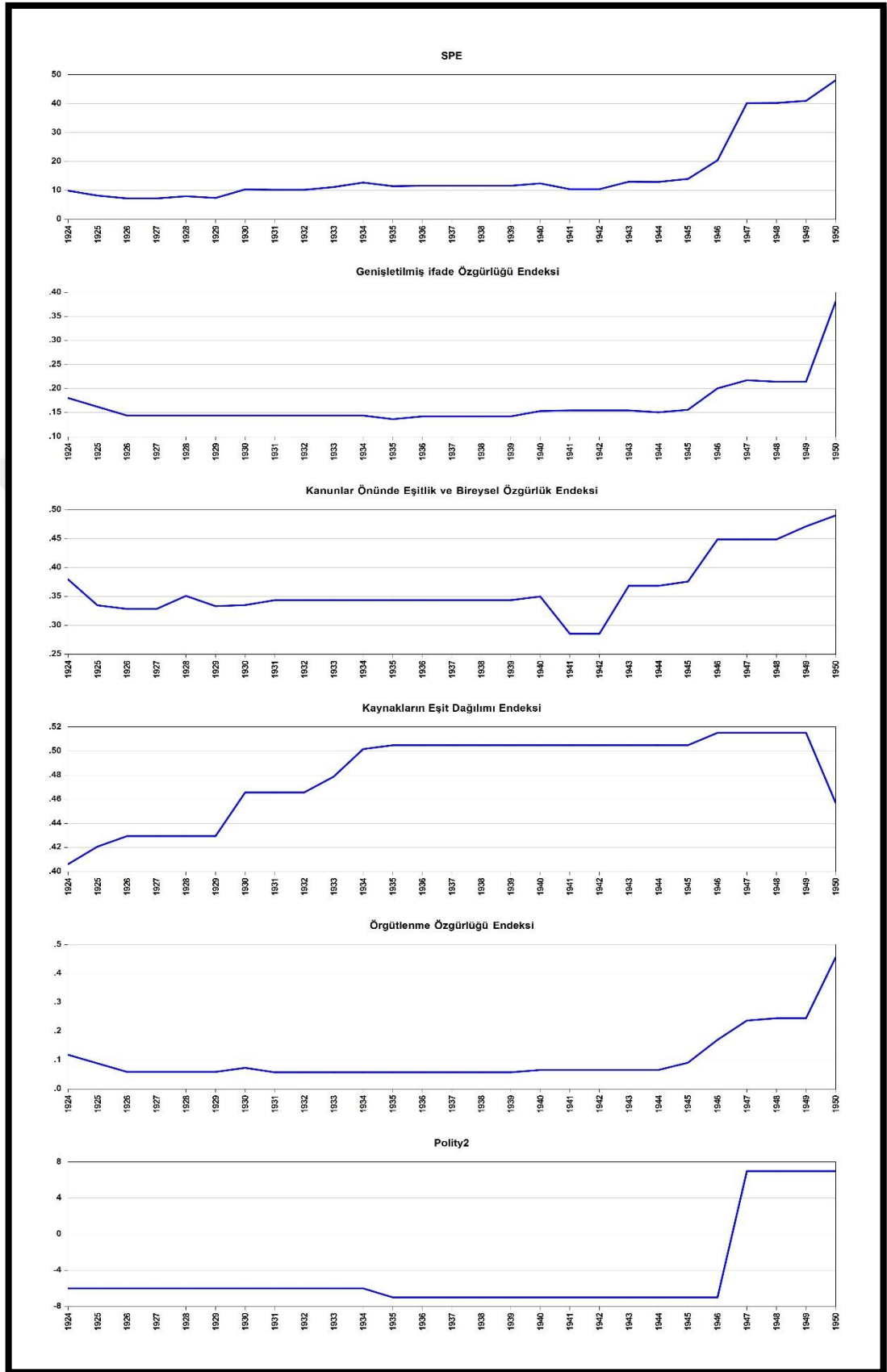
<b>a) Tek Partili Dönemde Makroekonomik Performans</b>						
<b>Alt Dönemler</b>	<b>Büyüme Hızı (%)</b>	<b>Enflasyon Oranı (%)</b>	<b>İşsizlik Oranı (%)</b>	<b>Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)</b>	<b>Bütçe Dengesi / GSYH (%)</b>	<b>MPE</b>
1924-1949	4,41	4,42	3,33	-0,03	0,27	71,50
1924-1929	10,21	3,16	4,67	-1,43	0,17	77,19
1930-1938	5,46	-6,14	3,31	0,44	0,03	76,16
1939-1950	1,26	13,20	2,51	0,26	0,42	66,12
<b>a) Tek Partili Dönemde Sosyo-politik Performans</b>						
<b>Alt Dönemler</b>	<b>Genişletilmiş ifade Özgürlüğü Endeksi</b>	<b>Kanunlar Önünde Eşitlik ve Bireysel Özgürlük Endeksi</b>	<b>Kaynakların Eşit Dağılımı Endeksi</b>	<b>Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi</b>	<b>Polity2</b>	<b>SPE</b>
1924-1949	12,46	11,78	10,87	10,40	9,70	11,72
1924-1929	0,15	0,34	0,42	0,07	-6,00	7,96
1930-1938	0,14	0,34	0,49	0,06	-6,44	11,21
1939-1950	0,19	0,39	0,50	0,15	-2,33	22,88

Not: Dönem ortalamaları kendi hesaplamalarımızdır.



**Şekil 14:** Tek Partili Dönemde Makroekonomik Performans





Şekil 15: Tek Partili Dönemde Sosyo-politik Performans

### 2.2.1. Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa (1923-1929)

Katedilen mesafeyi görebilmek, yalnızca varılan noktaya bakmak demek değildir. Hangi noktaya gelindiği kadar, nereden başlanmış olduğu da önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti, yıkılmış bir imparatorluğun yaratmış olduğu zorlu koşullara karşı verilen mücadeleler neticesinde varlığını elde etmiştir. Atatürk Cumhuriyet'i ilan ettiğinde; devir alınan yıkılmış yapının yanında, zamanın gerektirdiği koşulların çok gerisinde kalmış bir toplumla da karşı karşıyaydı. Türkiye bu durumun üstesinden gelebilme noktasında, o dönem için siyasi ve toplumsal yapısı uygun olmamasına rağmen, kuruluşunu takiben hızla devrim niteliğinde kararlar almıştır (halifeliğin kaldırılması, harf ve kıyafet devrimi, hukuk inkılabı gibi).

Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte resmîyet kazanmış olan politikaların oluşma sürecinin geçmişi mücadele yıllarına dayanmaktadır. Osmanlı'nın içine düşmüş olduğu ekonomik ve siyasi bağımlılıkların üstesinden gelmek için öncelikle Türkiye'nin barışa kavuşmasının mücadelesi verilmiştir. Lozan Konferansı'nda, Türk heyeti bağımsızlık talebinin yanında, Osmanlı'nın ekonomik anlamda çöküşünü hızlandıran kapitülasyonların ve Duyun-u Umumiye İdaresinin kaldırılmaları konularında da çetin mücadeleler vermiştir. Konferansta kapitülasyonların kaldırılması, geçerli olan gümrük tarifelerinin 1929 yılına kadar korunması koşuluyla kabul edilmiş ve Duyun-u Umumiye İdaresi'nin varlığına son verilmesi sağlanarak ülkede yabancıların kurlsız şekilde geliştirdikleri mali kontrole bir noktada son verilmiştir.<sup>12</sup> Lozan'dan elde edilen en değerli kazanım ise tam bağımsızlık konusunda Türk devletinin kendisini uluslararası platformda kabul ettirmiş olmasıdır. İzmir İktisat Kongresi'nde ise, kalkınma vurgusunun özel teşebbüs üzerinden ilerlemesinin vurgulanması yanında, ulusal bir iktisat politikası izleneceğinin de altı çizilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından önce verilmiş olan tüm bu mücadeleler, ekonomi ve politik alanlarda ulusun söz sahibi olabilmesinin ön koşullarını hazırlamış ve ileriki yıllarda uygulanacak olan devrim niteliğindeki kararların alt yapısını oluşturmuştur. (Yaşa, 1980, s.77).

<sup>12</sup> Türkiye'ye Osmanlı'dan çok ciddi borç kalmış ve bu borçlar 1954 yılında bitirilmiştir (Bkz. Eğilmez, 2011).

Atatürk ülkenin bağımsızlığı konusuna özel olarak eğilmesinin yanında, bir ülkenin ekonomi politikalarının bağımsız olmasının gerekliliğinin de altını çizmektedir. Türkiye'nin ekonomik politikalarının belirlenmesi noktasında başta İzmir İktisat Kongresi olmak üzere pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Atatürk'ün ortaya koymuş olduğu ekonomi politikalarının sınıflandırılması yapılırken, politikaları sağ ya da sol ideolojiler üzerinden net bir ayrıma oturtmak mümkün değildir. Atatürk tek bir fikrin benimsenerek geliştirildiği ekonomik model yerine, özünde dönemin dünya konjonktürünün ortaya koymuş olduğu realiteleri ve muhtemel gelecek senaryolarını harmanlayan dinamik bir modeli önermektedir. Bu şekilde benimsemiş olan karma ekonomik model uzun yıllar boyunca başarılı bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ortaya koyduğu ekonomi politikaları incelendiğinde, öncelikle İzmir İktisat Kongresi'nin temel yansıması olarak kalkınma konusunun gündeme geldiği görülmektedir. Kalkınmanın bir ayağını hızlı ekonomik büyüme oluştururken, diğer ayağını da Osmanlı'dan miras kalan eğitim almamış bir toplumun aydınlatılma süreci oluşturmaktadır. Bu anlamıyla kalkınma sürecinin uzun süreli bir yapı altında gerçekleştirilebileceği açıktır. Cumhuriyet'in devraldığı ekonomik yapı altında nüfusun büyük kısmı tarımla uğraştığından ötürü, ilk yıllarda elde edilen başarılı büyüme rakamlarının tarımdan sağlandığı ortadadır (Bkz. Şekil 14). Ortaya konan ekonomik kalkınmanın bir ayağını oluşturan ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği konusunda yalnızca tarım sektörüne yaslanarak yaratılacak sermaye birikim sürecinin yeterli sonuç vermeyeceği de bilinmektedir. Bu gerçeğin yansıması olarak, Cumhuriyet'in ilanını takip eden ilk yıllarda tarımsal üretim miktarlarında önemli artışlar gerçekleştirilmesine karşın, üretim tekniklerinde önemli değişimlerin yaşanmaması tarım sektöründeki birikim sürecinin sanayi sektörünün gelişimine katkı sağlayamamasına sebebiyet vermiştir (Ercan, Tanyıldız ve Karakaş, 2008, s.227). Diğer taraftan, Lozan'da alınan kararlardan dolayı gümrük tarifeleri üzerinde değişikliğe gidilemeyecek olması, sanayi politikalarının şekillenmesini kısıtlamıştır. Bu duruma rağmen, büyümede ilk keskin düşüşün kuraklığa bağlı olarak yaşandığı 1927 yılında (Bkz. Şekil 14), Teşvik-i Sanayi Kanunu uygulanmaya başlanarak sanayi sektörü desteklenmeye çalışılmıştır.

Kuruluş döneminde sürdürülebilir bir büyümenin sağlanmasının yanında, halkın birey bilincini kazanarak üretim sürecine katılması da amaçlanmaktadır. Bu sebeple, halkın cehaletten kurtarılıp üretim sürecine verimli bir şekilde katılabilmesi için eğitim temelli programlar uygulanmıştır. Diğer bir deyişle, tam istihdam koşullarını oluşturacak bir yapının oluşturulması da hedeflenmektedir (Aysan, 2004: 32). Bu hususta, Cumhuriyet'in kuruluşunu takiben, işsizlik oranı azaltılmaya çalışılmıştır (Bkz. Şekil 14). Diğer taraftan, Atatürk enflasyonsuz ve dış ödemeler dengesinin sağlanarak büyümenin gerçekleştirilmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Ayrıca, Atatürk devlet hazinesinin, süreklilik içerisinde, güçlü tutulmasına vurgu yaparak, kamu bütçesinin denk olmasının gerektiğini de ortaya koymaktadır (Aysan, 2004, ss.32-43). Bu saptamalar ışığında, uzun yıllar boyunca enflasyon oranı, cari işlemler dengesi ve bütçe dengesinin GSYH'ya oranlarında başarılı performanslar sergilendiği gözükmektedir (Bkz. Şekil 14).

Cumhuriyetin ilk yıllarında (1924-1929) Atatürk'ün yukarıda vurgulamış olduğu ekonomik amaçların<sup>13</sup> makroekonomik performans üzerine yansımaları genel anlamda olumlu olmuştur. 1927 yılındaki kuraklığın ekonomik işleyişi olumsuz etkileyerek MPE'de düşüşe sebebiyet vermesinin dışında, genel hatlarıyla bu dönemde başarılı bir performans sergilenmiştir (Bkz. Şekil 14).

Atatürk'ün oluşturmak istediği yapı, geçmişe dönüşün tam olarak karşısında durmaktadır. Bu karşı duruş; dönüşümü ve yenilenmeyi getirmektedir. Ekonomik ve siyasi bağlamda yaşanan bu tür dönüşümlerin toplum yaşamına yansımaması durumu, dönüşümün tamamlanmasını eksik kılmaktadır. Bu gerekçeden ötürü, kuruluş aşamasından itibaren toplumun niteliğinin geliştirilmesi amaçlanarak, birey ve ulus bilincinin yerleştirilmesi yönünde adımlar atılmış ve geçmişe karşı modern bir duruş sergilenmeye çalışılmıştır.

Burada ayrıca vurgulamak isteriz ki, ABD Birinci Dünya Savaşı sonrasında şekillendirmeye başladığı hegemonya düzenini tekeli sermaye yapısı üzerine kurmaya çalışmaktadır (Sönmez, 2005, s.78). "Yeni Dünya" düzenin şekillenmeye

<sup>13</sup> Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde izlenen ekonomi politikalarının detaylı analizleri için Bkz. Kuruç, 1987.

başladığı yıllarda, Lozan Konferansı ve İzmir İktisat Kongresinde net çizgilerle belirtilen ekonomik ve siyasi bağımsızlık konularıyla yeni bir sermaye birikim modelinin de sanayi temelinde uygulanmasının planlandığının altı çizilerek net bir duruş sergilenmiştir (Şahinkaya, 2012, s.29). Sermaye birikiminin temellerinin tarımsal üretimden sanayi üretimine dönüştürülme vizyonunun ortaya konulmasına rağmen, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan kayıplar ve nüfus hareketlerinin yarattığı boşluklar o yıllarda Türkiye'nin yola neredeyse hiçbir birikimi olmadan çıkmasına sebep olmuştur (Doğruel ve Doğruel, 2003, s.419). Diğer taraftan, sanayileşme adımının beklenen şekliyle gerçekleşmemesinde burjuvazinin yokluğunun ve sanayi rejimine birikimlerini aktarması beklenen tarımsal rejimin temsilcileri olan köylünün verimsizliğinin de dikkate alınması gerekmektedir (Şahinkaya, 2015, s.16).

Toplumun geçmişinden kalan kültürel bağların çözülmesini sağlamak, ekonomik sorunların çözümünden daha güçtür. Osmanlı döneminde halk yaşadığı haksızlıklara rağmen, cehaletin etkisiyle değişme kapalıydı. Bu noktada toplumsal dönüşümün çok uzun yıllar alacağı beklenmektedir. Ancak Türkiye'nin kaybedeceği zamanı olmadığından, Atatürk Devrimleri hızla gerçekleştirilmiştir. Yeni bir devletin inşası geçmişin yıkıcı bağlarıyla kimi zaman hesaplaşmayı gerektirdiğinden, devrimler kimi zaman istenmeyen olayların yaşanmasına sebebiyet verebilir. Türkiye kuruluş yıllarından itibaren bu durumu yaşamıştır. Atatürk'ün gerçekleştirmek istediği dönüşüme karşı silah arkadaşlarının büyük bir kısmının dahi sert cephele aldığı görülmektedir. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında uygulanan devrim ve reformların kimi zaman neden katı bir şekilde uygulanmış olduğunun gerekçelerini ortaya koymaktadır. Bu sebeplerle sosyal ve politik gelişmeleri dikkate alarak oluşturulmuş olan endekste (SPE), Cumhuriyetin ilk yıllarında gerileme görülmektedir. Özellikle Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunu takiben 6 ay içerisinde kapatılmış olması özgürlükler anlamında çelişkili süreçlerin yaşandığını göstermektedir (Bkz. Şekil 15).

1924-1929 döneminde sağlam tezlerle ortaya konan ekonomik modelin kararlı şekilde uygulanması sonucunda makroekonomik performans genel olarak istikrarlı ve başarılı bir seyir izlemiştir ve dönemde temel olarak ekonomik işleyişe serbest ticaret

anlaşmalarının yön vermiş olduğu görülmektedir (Pamuk, 1984, s.50). Ancak, toplumun ilerleyişinin alt yapısını oluşturacak devrimlerin uygulanmasında özgürlüklerin dikkate alınmaması SPE'nin gerilemesine sebep olmasına karşın, devletlerin inşa süreçlerinin bu tür çatışmaları barındırmadan gerçekleştirilemeyeceği de açıktır. Sonuç olarak, bu dönemde (1924-1929) makroekonomik performansta sağlanan başarıyı, sosyo-politik performanstaki gerilemelerin takip etmesi sonucunda OPE'de ortalama bir başarı elde edilmiştir (Bkz. Şekil 12).

### **2.2.2. Korumacı – Devletçi Sanayileşme (1930-1938)**

1921-33 yılları arasında dünyada dalgalı bir seyir izleyen sermaye birikim sürecinin 1929 yılına gelindiğinde tam anlamıyla bir çıkmaza girerek, ülkelerin kaderlerini şekillendirecek olan bir krizin yaşanmasına sebebiyet verdiği görülmektedir. Büyük Buhran olarak tanımlanan krizin aşılması konusunda ülkelerin ilk aşamada pragmatik devamında ise keynesçi politikalara başvurarak çıkış yolu aradıkları görülmektedir (Sönmez, 2005, ss.66-67).

1929 yılında yaşanan krizin Türkiye'ye yansması ise, önceki dönemde uygulanmakta olan dış talebe yaslanan birikim modelinin dönüştürülmesini gündeme getirmiştir. Krizin dünya ticaretinde yaratmış olduğu tıkanıklık kendini ithalatta keskin düşüşlerle göstermiştir. Bu durumun yansması, ülke içerisinde ithal ürünlerin üretilmesi yönündeki dönüşümü hazırlayarak, Türkiye'nin ithal ikameci sanayi hamlesini gerçekleştirmesine imkan tanımıştır (Sönmez, 2005, s.79). İthal ikamesinin ortaya çıkışını tetikleyen diğer bir faktör ise, tarıma dayalı yürütülmekte olan sermaye birikim sürecinin içerisine girmiş olduğu çıkmazdır (Pamuk, 1984, s.40). Diğer taraftan, gelişmiş ülkelerin sanayileşme süreçlerinde büyük aşamalar kaydetmiş oldukları bir ortamda, sanayileşme hamlesinin devlet öncülüğünde gerçekleştirilmesi makul seçenek olarak kendini göstermektedir (Pamuk, 1984, s.41). Bu sebeple, Türkiye iki dünya savaşı arası dönemde sermaye birikim sürecini ağırlıklı olarak devletin yönlendirmesiyle sürdürmüş ve bu doğrultuda ilk sanayi yatırımları gerçekleştirilmiştir (Doğruel ve Doğruel, 2003, s.419).

Türkiye’de Büyük Buhran sonrasında devlet eliyle şekillendirilen ithal ikameci sanayileşmenin yanında uygulanan korumacı politikalar sayesinde edinilen ticaret fazlaları dış borçlanmasının artışı kısmi olarak engelleyerek dış borç stokunu azaltmış ve sanayinin gelişimine katkı sağlamıştır (Sönmez, 2005, ss.82-85).

Büyük Buhran’ın yaşanmış olduğu 1929 yılı, Türkiye için yalnızca ekonomik kriz bağlamında kabul edilen bir yıl değildir. Lozan Antlaşması’nın hükümlerinden biri de gümrük tarifelerinin belirli bir süre için sabit şekilde süreceğini belirtmekteydi. Belirtilen bu sürenin 1929 yılında doluyor olması, 1929 yılını Büyük Buhran haricinde de önemli kılmaktaydı. 1929 yılıyla beraber, Türkiye gümrük tarifelerini yükseltmeye başlayarak, kuruluş yıllarından bu yana hedef koyduğu sanayileşme hamlesini gerçek anlamda başlatmış olmaktadır. Türkiye, Teşvik-i Sanayi Kanunuyla desteklemeye çalıştığı sanayi sektörünü, 1929 yılıyla beraber yerli üretimin arkasında daha sağlam duracak şekilde desteklemeye başlamıştır.

1920’li yıllarda özel sektör ağırlıklı olarak ilerleyen sanayi politikalarından beklenen sonuçlar alınamamıştır. Büyük Buhran sonucunda dünyada pek çok ülkenin bir noktada kapalı ekonomi modeline dönmeleriyle, Türkiye’nin yerli üretimine odaklanmasının önünü açmıştır. Bu noktada özel sektörün beklenen atılımı yapamamış olması, yerli üretim süreci içerisinde oluşturulacak sınıai sektörlerin oluşturulmasında doğrudan devletin yönlendirmesini gündeme taşımıştır (Kepenek ve Yentürk, 2000, s.61). Ekonomik bunalıma karşı, 1930’ların başında bütçe dengesinin sağlanmasını amaçlayan ve ithalata sınırlamalar getirecek adımların atılması beraberinde cari işlemler dengesinin ve bütçe dengesinin GSYH’ye oranlarında, özellikle 1933 sonrasında, olumlu performansların sergilenmesini sağlamıştır (Bkz. Şekil 14). Ayrıca, alınan bu önlemlerin süreklilik kazanmasını ve ekonomik canlanmayı sağlama bağlamında ‘devletçilik’ uygulamasına geçilmiştir (Devletçilik hakkında detaylı bilgi için Bkz. Kepenek ve Yentürk, 2000, s.67 ve Boratav, 2006). Devletçilik hamlesinin ortaya koyduğu yerli üretim vizyonunu desteklemek noktasında, 1929’un sonunda Atatürk’ün telkinleriyle Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti (bugünkü Türkiye Ekonomi Kurumu), halkın tutumlu bir şekilde yaşamasını ve yerli ürünleri tüketmeye teşvikini amaçlayarak kurulmuştur (Aysan, 2004, s.55).

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran, Türkiye'nin iktisadi ve sosyo-politik anlamda planlamış olduğu gidişatın olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. 1929 yılından sonra MPE'de keskin bir düşüş süreci başlamıştır (Bkz. Şekil 14). Bu düşüşler, toplumun büyük kesimini etkisi altına almış olan fakirliğin belirginleşmesine sebebiyet vermiştir. Fakirliğin toplum içerisindeki yansımaları hoşnutsuzluklarla beraber umutsuzlukları da açığa çıkarmaktadır. Bu durum, gerçekleştirilen devrimlerin sonuçlarının uzun dönemde alınacağına bilinmesinden ötürü, yeni bir çıkış yolunun denenmesini gerekli kılmıştır. Bu yolun da Batı'yla bütünleşme süreci içerisinde sağlanacak olan ekonomik ve siyasi destekle gerçekleştirileceği düşünülmekteydi. Bu bağlamda, Atatürk'ün girişimleriyle 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Serbest Fırka'nın amaçları temel olarak iki noktada toplanmaktaydı. Bunlardan birincisi çoğulcu demokrasi diğeri ise, liberal ekonomi modelidir. Batıyla bütünleşme anlamında gerçekleştirilen bu adımın topluma yansımaları beklendiği gibi olmamıştır. Ülkedeki rejim karşıtları bu partide toplanarak kurtuluşun rejim değişikliğinde olduğunu dillendirmeye başlamışlardır. İkinci demokrasiye geçiş denemesi de, beklenen etkiyi yaratmak yerine rejime karşı bir tehdit oluşturma çizgisine girebileceğinden, parti kuruluşundan birkaç ay sonra kapatılmıştır. Toplumsal hoşnutsuzlukların yanında yaşanan parti kapatma durumu 1930'da SPE üzerindeki ufak ilerlemenin devamında gerilemesine yol açmıştır (Bkz. Şekil 14). 1929 Krizinin makroekonomik performans üzerinde yaratmış olduğu olumsuz gidişat, sosyo-politik ekseninde girişilen yeni parti kurulması noktasında aşılmaya çalışılmıştır. Bu denemeden olumlu sonuç alınmaması, 1929 yılından sonra OPE üzerindeki düşüşün frenlenememe durumunu ortaya çıkarmıştır (Bkz. Şekil 12).

Burada vurgulamak gerekir ki, Türkiye'de uygulanmaya çalışılan devletçilik anlayışı, dünyadaki örneklerinden farklı nitelikler taşımaktadır. Türkiye'de devletçilik bütünsel bir şekilde ekonomi yönetiminin kamu tarafından yönlendirilmesi amacıyla, özel sektörün faaliyetlerini olgunlukla yürütebileceği bir ekonominin oluşturulmasını amaçlamaktaydı. I. Kalkınma Planı'nın 1933 yılıyla beraber uygulamaya konulması bu ekseninde yorumlanmaktadır. I. Kalkınma Planı 1929 Bunalımının yaratmış olduğu olumsuz ortamdan ötürü bütünsel bir başarı sağlamış



olmasa dahi, özel kesimin yer alacağı ulusal bir ekonominin oluşturulmasına değerli katkılarda bulunmuştur (Kongar, 2012, s.353).

Diğer taraftan, 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasının yaratmış olduğu gelişme SPE üzerinde olumlu olmuştur (Bkz. Şekil 15). Ayrıca, MPE'nin 1936 yılında ulaşılmış olduğu nokta, devletçilik ve kalkınma planının özünde başarılı olduğunun yansımaları ortaya koymaktadır (Bkz. Şekil 14). 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlanmış olması da bu gidişatin desteklendiği görüşünü pekiştirmektedir. Fakat 1936 yılında hazırlanmış olan planının kaynak yetersizliğinden uygulanamamış olduğu vurgulanmalıdır (İnan, 1973, akt. Kongar, 2012, s.353). Tüm bu yaşananlar, temelde ekonomik başarının sürüklediği bir yapıyla OPE'de 1929-1938 döneminde bir yükseliş eğilimin yaşanmasını sağlamıştır (Bkz. Şekil 12). 1938 sonunda Atatürk'ün vefatını, II. Dünya Savaşı'nın takip etmesi Türkiye'nin makroekonomik ve sosyo-ekonomik performanslarında dalgalanmalara yol açmıştır.

### **2.2.3. Savaşlı Yıllar: İkinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası (1939-1950)**

1930'ların devletçilik anlayışıyla şekillenmesiyle elde edilen olumlu sonuçlar, Atatürk'ün vefatı ve patlak veren II. Dünya Savaşı nedenleriyle kesintiye uğramıştır. Atatürk'ün yokluğunun yaratmış olduğu siyasi boşluğu doldurabilmek için, Başbakan Celal Bayar, fikirleri uyuşmasa dahi devletin sürekliliğinin önemiyle, İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinde önemli rol oynamıştır. İnönü göreve gelişiyle birlikte, Atatürk'ü 'Ebedi Şef', kendisini de 'Milli Şef' ilan etmesi endişeleri beraberinde getirmiştir (Ahmad, 2007, s.88). İnönü'nün bu adımı, Atatürk'ün demokrasi arayışından uzaklaşıldığı bağlamındaki tartışmaları gündeme taşıırken, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, tartışmaların rafa kaldırılmasına sebep olmuştur. Türkiye, I. Dünya Savaşı'na katılmasının sonucunu ağır bedellerle ödemiştir. Bu sebepten ötürü, Türkiye II. Dünya Savaşına katılma konusunda dikkatli davranmaktaydı. Türkiye'nin savaşa katılmama durumu, ordusunu hazır tutmamasına engel olmamıştır. Türkiye 500 bin kişilik bir orduyu savaş boyunca hazır tutmaya çalışmıştır (Cem, 2008. s.258). Bu tür bir masraf yapısının karşılanması, belli kararların alınmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye, İzmir İktisat Kongresi'nde almış olduğu ve uzun

yıllardır sürdürmeye çalıştığı sağlam para siyasetini bırakmış ve para basma yolunun denenmesi üzerinden hareketle çözüm aranmaya çalışılmıştır. Bu tür bir girişimin enflasyon yaratması kaçınılmazdır (II. Dünya Savaşı dönem için Bkz. Şekil 14). Fiyatların yaratmış olduğu olumsuz etkinin yanında, ülkede üretimin büyük kısmının ordunun beslenmesine ayrılması, toplum üzerinde yıkıcı bir etki yaratmıştır. O dönem ekmek karnelerinin, kara borsanın ve kuyrukların yaşandığı bir dönem olarak toplumun zihninde yer etmiştir (Ortaylı, 2015, s.91).

Savaşın başlangıcı ekonomide küçülmeyi ve enflasyonu hızla tırmandırarak MPE’de hızlı bir düşüş yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Bkz. Şekil 14). Savaşın yaratmış olduğu maddi yükümlülükleri karşılama noktasında para basma dışında da önlemler alınmıştır. Bu adımlardan birisi olan, Milli Koruma Kanunu’yla üretimin işleyiş sürecini bütünsel olarak kamunun yönlendirmesi amaçlanmıştır. Bu adımı destekler nitelikte, ihracat ve ithalata sınırlamalar getirilmiştir. Ayrıca, dönemin en tartışılan kararı, 1942 yılında yürürlüğe sokulan Varlık Vergisi Kanunu olmuştur. Varlık Vergisinin uygulanmasındaki keyfilikler ve sert yaptırımlarla bizzat azınlıkları hedef alması, bu kanunun tarihe kara bir leke olarak yansımaya sebep olmuştur (Cem, 2008, ss.258-259). II. Dünya Savaşı’nın olumsuz yansımaları öncelikle ekonomik olarak yıkıcı yüzünü göstermiştir. Ekonomide başlayan bu kötü gidişatın, özellikle Varlık Vergisi türünden uygulamalarla sosyal hayata olumsuz yansımaları, özellikle kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlükler endeksinde düşüş yaşanmasına sebebiyet vererek SPE’yi olumsuz etkilemiştir (Bkz. Şekil 15). Savaş döneminde makroekonomik performansın keskin düşüşünü, sosyal-politik hayatta yaşanan gerilimlerin takip etmesi OPE üzerinde hızlı bir düşüşü açığa çıkarmıştır (Bkz. Şekil 12).

1930-40’lı yıllarda uygulanan model büyük ölçüde yabancı sermayeden bağımsız olarak gerçekleştirilmiştir (Sönmez, 2005, s.79). Olayın diğer boyutunda ise, İkinci Dünya Savaşı’nın hammadde fiyatları üzerindeki yükseltici etkisi ithal ikamesine dayalı birikim sürecinin sürekliliğini sağlamıştır. Bunun bir yansıması olarak sermaye birikim sürecinde ticaret kesiminin de ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca, üretim süreci içerisinde biriken sermaye üretim finansmanında kullanılmıştır (Doğruel ve Doğruel, 2003, ss.419-420). Diğer taraftan, İkinci Dünya Savaşı sonrası

belirginleşen Soğuk Savaş ortamında ülkeler ABD hegemonyasının sürüklediği “Batı Bloku” ya da Sovyetler Birliği’nin “Doğu Bloku” arasında tercih yapmak durumunda bırakılmışlardır. Türkiye, kapitalist yapının temsilcisi olarak öne çıkan Batı tarafında yer almayı tercih etmiştir. Türkiye’nin seçtiği tarafın işleyiş mekanizmasının temelleri Bretton Woods sistemi ile atılmıştır. Sistemin işleyişinde, Keynes’in etkileriyle beraber ithal ikamesine dayanan sanayileşmeye ve devletin ekonomik işleyişte söz sahibi olmasının gerekliliğine vurgu yapıldığı görülmektedir (Erder, 2010, ss.229-230). Bu gerekçelerle, Türkiye’nin ithal ikameci sanayileşme sürecini tercih etmesinin yalnızca içsel nedenlere bağlı olmadığı, büyük ölçüde dışsal ögeleri de içerisinde barındırdığı görülmektedir. Olayın diğer bir boyutunda ise, savaş sonrasında dünyada egemen olan sermaye birikim sürecinin ABD merkezli olarak Fordizm’e dayalı olduğu ve bu modelin merkez-çevre ikileminin işleyişini özellikle çevre ülkeler yönünden derinden etkilemiş olduğu unutulmamalıdır (Sönmez, 2011, ss.32-33).<sup>14</sup>

Türkiye savaşların getirdiği maddi ve manevi yıkımlardan ötürü II. Dünya Savaşına katılmayarak, ulusu için önemli bir karar almış oldu. Ancak savaşın Türkiye’nin yanı başında sürüyor olması, ülkeyi adeta savaş koşulları altında yaşamaya sürüklemiştir. Ayrıca, savaşın sonrasında Sovyet tehdidinin devam etmesi seferberlik koşullarının sürdürülmesine sebebiyet vermiştir. Halkın, bu savaş koşulları altında karşı karşıya kaldığı kıtlık koşullarının ve zorunlu olarak izlenmekte olan politikalar sonucunda keskinleşen enflasyonist baskıların tek sorumlusunu tek parti iktidarı olan Cumhuriyet Halk Partisi’nde (CHP) görmeleri, mecliste tutunabilecekleri farklı bir ses ihtiyacını belirginleştirmiştir. Bunun yanında, özel sektör gücünü belirginleştirmeye başladıkça, yolun başından bugüne kadar desteğini aldığı devlet ve bürokratlarla bağlarını koparmayı istemekte ve bunun yolunun da yeni bir siyasi parti ile mümkün olduğu fikri yaygınlaşmakta idi (Kongar, 2012, ss.144-149). II. Dünya Savaşı’nı Almanya’nın kaybedip, Amerika’nın mutlak üstünlüğünü ilan etmesiyle dünyadaki faşist eğilimler yerlerini demokrasiye bırakmaya başlamış, bunun Türkiye’ye yansması, ABD emperyalizmi ile artmakta olan ilişkilerde kendini göstermiştir (Boratav, 2007, ss.350-353). Atatürk’ün ölümü sonrası oluşan belirsizlik

<sup>14</sup> Fordist sermaye birikimini modelinin temeli dayanıklı tüketim mallarının, vasıflı işgücüne gerek kalmayacak şekilde, bant sistemi üzerinden kitlesel olarak üretilmesine dayanmaktadır (Sönmez, 2011, s.33)

ortamında göreve gelen İnönü'nün Kemalist Devrimlerden birisi olarak sayılabilecek demokratikleşme - muhalefet ihtiyacını giderme yönünde destekleyici adımlar atması çok partili rejime geçiş noktasında önemli olmuştur (Ahmad, 2007, ss.125-126). Tüm bu faktörlerin etkisiyle meclis içerisinde tek bir parti bulunsa dahi farklı sesler belirginleşmeye başlamıştır. Varlık Vergisi'nin uygulanmasından doğan hoşnutsuzlukları, Toprak Reformu Tasarısı'ndaki sert tartışmalar takip etmiş ve 4'lü Takrir'in<sup>15</sup> reddiyle başlayan süreç, Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşunu (1946) ve onu iktidara taşıyacak olan zorlu süreci başlatmıştır (Lewis, 2004, ss.303-305). II. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'de belirginleşmeye başlanan demokratikleşme ve serbestleşme adımlarının (örneğin, 1946 Devalüasyonu temelinde dünya ekonomisine entegre olmaya yönelik gerçekleştirilmiştir) yansıması MPE ve SPE'de (özellikle 1946 yılında gerçekleştirilen ilk çok partili genel seçim deneyiminin genişletilmiş ifade özgürlüğü ve POLITY2 endekslerinde yaratmış olduğu olumlu etki) yükselişleri (Bkz. Şekil 14&15) meydana getirerek OPE üzerinde de genel bir yükselişin (Bkz. Şekil 12) gözlenmesini sağlamıştır.

Burada son olarak belirtmek isteriz ki, Kemal Derviş'in önemle altını çizdiği gibi, "Atatürk ve arkadaşları tek partili siyasetin, devrimci dönem için bir araç olduğunu, kendi içinde bir amaç olmadığını çok iyi anlamışlardı" (Derviş, 2012: 5). Bu nedenle, çok partili döneme geçişin alt yapısını oluşturacak önemli adımlar İkinci Dünya Savaşı sonrasında atılmış ve Türkiye çok partili ilk (genel) seçim deneyimini 1946 yılında yaşamıştır.

### 2.3. Çok Partili Dönem

1950 yılında Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesi ülkemizde çok partili döneme fiilen geçişi simgelemektedir. Bu yeni dönemde artan siyasi rekabet ortamıyla beraber, iktidarda bulunan birçok parti uzun vadeli politikalar yerine genellikle günü kurtarmaya yönelik kısa vadeli ve popülist politikalar izlemeyi tercih etmişlerdir. Bu politikaların bir yansıması olarak, sıklıkla yaşanan popülist süreçler, ekonomik ve

<sup>15</sup> Dörtlü Takrir önergesi, Haziran 1945'te Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından demokrasinin (çok partili hayata geçişin) refah ve huzura katkıda bulunarak ülkenin gelişimini sağlayacağı düşüncesinden hareket edilerek verilmiştir (Bozdağ, 1975).

siyasi krizler Türkiye ekonomisini kırılgan ve istikrarsız bir yapıya büründürmüştür. Daha da önemlisi, Türkiye yaşanan krizler neticesinde, genellikle dış aktörlerin (örneğin Dünya Bankası, IMF ve bu kuruluşlara yön veren ülkeler, mesela ABD) etkisiyle önemli yapısal dönüşümler yaşamış ve çoğunlukla reaktif (takip eden) devlet özelliği sergilemiştir (Öniş ve Şenses, 2009).<sup>16</sup> Tablo 10 ve Şekil 16&17’te çok partili dönemde sergilenmiş olan makroekonomik performans ve sosyo-politik performansın detayları sunulmuştur.

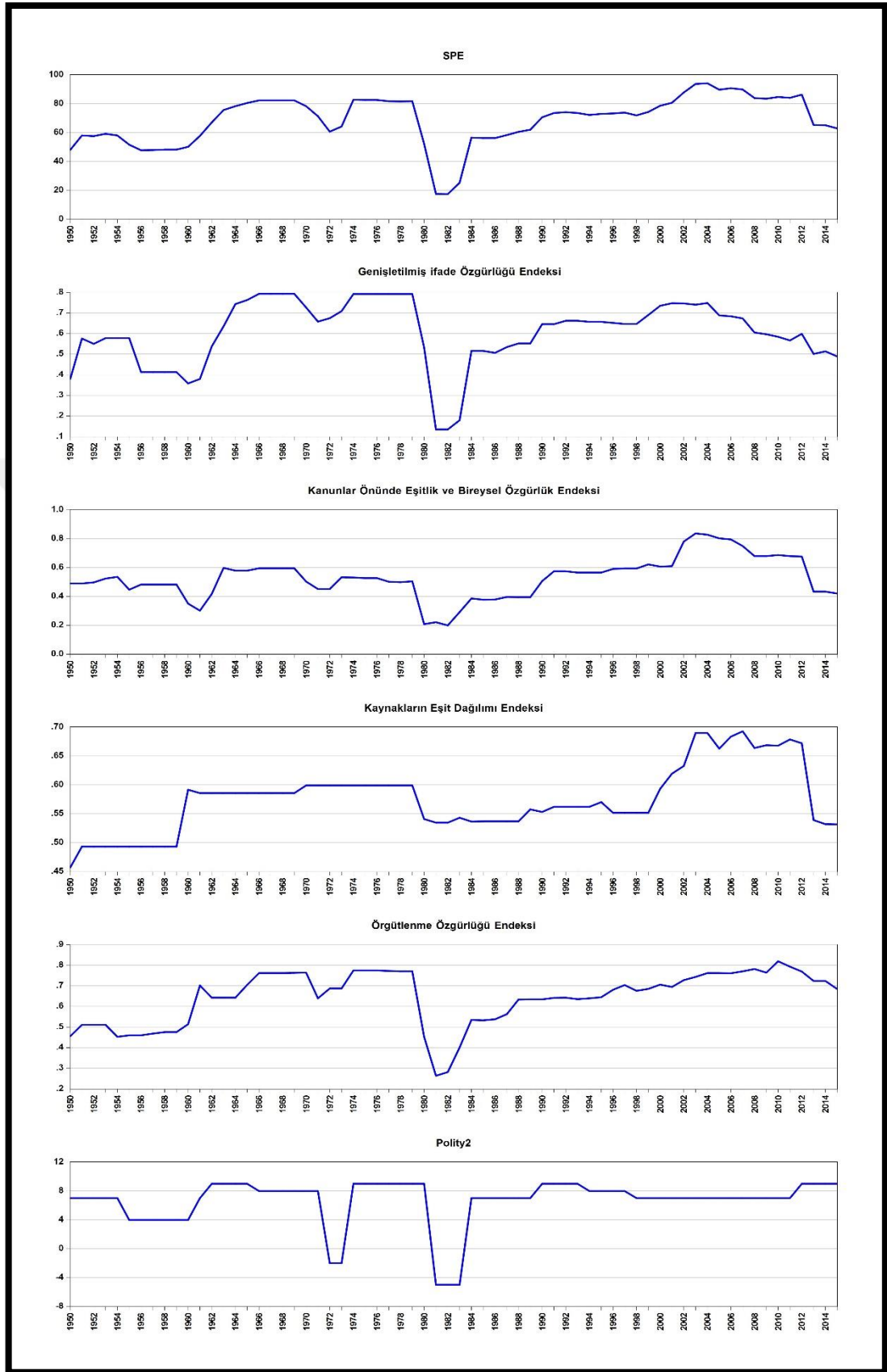
**Tablo 10:** Çok Partili Dönemde Makroekonomik ve Sosyo-politik Performans

<b>a) Çok Partili Dönemde Makroekonomik Performans</b>						
<b>Alt Dönemler</b>	<b>Büyüme Hızı (%)</b>	<b>Enflasyon Oranı (%)</b>	<b>İşsizlik Oranı (%)</b>	<b>Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)</b>	<b>Bütçe Dengesi / GSYH (%)</b>	<b>MPE</b>
1950-2015	4,79	26,34	6,98	-1,86	-2,25	47,50
1950-1960	6,62	8,92	2,58	-0,98	-0,09	74,98
1960-1980	4,63	17,92	5,92	-1,32	-0,73	59,43
1980-2015	4,07	38,42	8,86	-2,47	-3,74	31,58
<b>b) Çok Partili Dönemde Sosyo-politik Performans</b>						
<b>Alt Dönemler</b>	<b>Genişletilmiş ifade Özgürlüğü Endeksi</b>	<b>Kanunlar Önünde Eşitlik ve Bireysel Özgürlük Endeksi</b>	<b>Kaynakların Eşit Dağılımı Endeksi</b>	<b>Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi</b>	<b>Polity2</b>	<b>SPE</b>
1950-2015	<b>0,61</b>	<b>0,53</b>	<b>0,57</b>	<b>0,64</b>	<b>6,64</b>	<b>68,84</b>
1950-1960	<b>0,48</b>	<b>0,48</b>	<b>0,50</b>	<b>0,48</b>	<b>5,36</b>	<b>52,24</b>
1960-1980	<b>0,70</b>	<b>0,50</b>	<b>0,59</b>	<b>0,70</b>	<b>7,33</b>	<b>74,17</b>
1980-2015	<b>0,58</b>	<b>0,55</b>	<b>0,59</b>	<b>0,65</b>	<b>6,61</b>	<b>69,82</b>

Not: Dönem ortalamaları kendi hesaplamalarımızdır.

<sup>16</sup> Çok partili dönemdeki evrelerin tasnifi için Öniş ve Şenses (2009)’dan yararlanılmıştır.





Şekil 17: Çok Partili Dönemde Sosyo-politik Performans

### 2.3.1. Dünya Ekonomisine Tarıma Dayalı Eklemlenme Girişimi (1950-1960)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Amerikan heyetlerinin yayınladığı raporlar (Thornburg Raporu gibi) Türkiye'nin daha açık ve liberal ekonomik modele geçişi yönünde telkinleri içermekteydi (Öniş ve Şenses, 2009). DP raporlar aracılığıyla telkin edilen bu çizgiyi takip etmekle beraber, kendilerinin uygulamaya çalıştıkları ekonomik modelin temelde önceki dönemden büyük bir farkının olmadığı iddia edilebilir (Kongar, 2012, s.358). Bu yaklaşımın sonucu olarak, DP'nin programlarında belirtilenlerin aksine üretim süreci içerisinde kamu kesiminin aktif rol aldığı gözükmemektedir. Bu ekseninde, karayolları yapımında atılan olumlu adımları, tarım sektöründe traktör kullanımının teşviki takip etmiştir. Türkiye'nin Kore Savaşına verdiği askeri destek ve devamında NATO'ya katılımı sonrasında hız kazanan dış yardımlar ve diğer olumlu koşulların da desteğiyle (örneğin tarımsal ürünlere artan dış talep) 1950'lerin ilk yıllarında yüksek büyüme rakamlarına ulaşılmıştır (Bkz. Şekil 16). Bu yıllarda büyüme rakamlarının yanı sıra, diğer makroekonomik göstergelerin de iyi olması (örneğin enflasyon oranı) MPE'de oldukça iyi seviyelerin elde edilmesine yol açmıştır (Bkz. Şekil 16). Ayrıca, Türkiye'nin çok partili düzene geçişiyle birlikte geniş toplum kitlelerinin karar sürecinde daha etkin olması ve iktidara gelen DP'nin ilk yıllarında sıklıkla özgürlük ve refah söylemlerine vurgu yapması sonucunda, 1946 sonrası SPE'de başlayan ilerleme 1950'den sonra da hızlanarak devam etmiştir (Bkz. Şekil 17). Diğer taraftan, 1950 yılıyla beraber Türkiye'nin çok partili bir yapıya geçmesi iktidarda olan partinin kendi tabanını kollama durumunu gündeme taşıdığından özellikle 1949 yılı sonuna kadar gelişme içerisinden olan kaynakların eşit dağılımı endeksinde bir durgunluk yaşanmıştır. Bu duruma rağmen, 1950'lerin başında sergilenen başarılı makroekonomik performansın, genel olarak sosyo-politik alanda (genişletilmiş ifade özgürlüğü, kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük, örgütlenme özgürlüğü ve POLITY2 endekslerinde meydana gelen olumlu gelişmeler) da sürdürülmesi sonucunda OPE'de de artışlar gözlemlenmektedir (Bkz. Şekil 12).

1950'li yıllarda sermaye birikim süreci tarım ve dış ticaret ağırlıklı olarak sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu durumun oluşmasında yeni toprakların üretim sürecine sokulması, hava koşullarının pozitif etkisi ve Kore Savaşı'yla beraber tarımsal mallara



olan talep etkili olmuştur. Bu gelişmeler ve bu dönemin dış ticarete vermiş olduğu önemle beraber, ihracat seviyelerinde de yükselişler gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, ihracatın canlandırılmasına yönelik girişimlere rağmen, ithalat bu yıllarda ihracatın üzerinde seyretmiştir. Bunun bir yansıması olarak, ABD'nin Marshall Planı'yla Türkiye'ye sağlamış olduğu yardımlar ve borçlar çoğunlukla ithalatın finansmanında kullanılmıştır. Ancak, 1953'ten sonra bu elverişli ortamı sağlayan koşulların ortadan kalkmaya başlamasıyla beraber, Şekil 16'da görüldüğü üzere MPE'de düşüş yaşanmıştır ve birikim sürecinde döviz çıkmazına girildiği görülmektedir. Bu sebepten ötürü 1954 yılıyla beraber gerileyen ihracat karşısında, özel sektör denetiminde ve KİT'lerin kullanımına (geçmişten farklı ama sanayileşme ağırlıklı olarak) başvurularak bir ithal ikamesi deneyiminin ortaya çıktığı söylenebilir. Ayrıca, bu sıkıntılı süreçte, NATO ve OECD gibi aktörlerin yönlendirdiği mekanizmalar üzerinden Türkiye'ye sağlanan borçlar ve dolaysız yabancı yatırımlarla belirginleşen dış açıkların finansmanı sağlanmaya çalışılmıştır (Pamuk, 1984, s.40-62).

1953'ten sonra ekonomik gidişatın terse dönmeye başlayışını SPE'deki düşüşler de takip etmiştir (Bkz. Şekil 17). DP'nin CHP'nin bütün mal varlığını hazineye devretme girişimi, Köy Enstitüleri'nin yapısının değiştirilmesi, Millet Partisi'nin kapatılması, basına yönelik uygulanan baskılar ve 6-7 Eylül olaylarının yaşanması genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksinde, kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlükler endeksinde, örgütlenme özgürlüğü endeksinde ve POLITY2'de düşüşlerin yaşanmasına sebebiyet vererek SPE'deki düşüşü (Bkz. Şekil 17) keskinleştirmiştir (Akşin, 2005, ss.216-218). DP'nin 1954 genel seçimlerinde elde ettiği zaferin getirmiş olduğu mutlak güç sonrasında, Başbakan Menderes karşıt hiçbir fikri önemsememeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle, "halktan aldığı onay izlediği siyaset hakkında her türlü kuşkudan arınmasına yol açmıştır" (Ahmad, 2007, s.136). Ancak, özellikle tarım sektöründe izlenen popülist politikalar sonucunda bozulan kamu mali dengesi, artan enflasyon oranları (Bkz. Şekil 16) ve yaşanan ödemeler dengesi sorunları 1950'lerin sonunda ciddi bir ekonomik kriz yaşanmasına sebep olmuş ve 1958'de IMF ile krizden çıkış reçetesi aranmıştır. Ayrıca, 1958 yılında alınan ve Türk Lirasının değerinin düşürülmesini de kapsayan önlemlerin çoğunlukla soyut düzeyde kalması ve yapısal önlemleri kapsayan bir çözümü uygulama yoluna gidilememesi ekonomik gidişatı

olumsuz etkilemiştir. Hem ekonomik hem sosyo-politik olarak yaşanan olumsuzluklar 1950'nin ikinci yarısında OPE'de kendini düşüşlerle göstermiştir (Bkz. Şekil 12).

Dolayısıyla, 1950'lerin ikinci yarısında MPE, SPE ve OPE'de sergilenmiş olan performans ilk yıllara nazaran daha az tatmin edici olmuştur. Bozulan ekonomik yapıyı, DP hükümetinin keyfi ve baskıcı tutumlarının takip etmesi, sorunların derinleşmesine yol açmıştır (Kongar, 2012, ss.153-154). 1960 yılındaki askeri darbe ile yeni başlayan çok partili demokrasi ilk duraksamasını yaşamış ve tarıma dayalı liberal ve popülist dönem kapanmıştır.

### **2.3.2. İçer Dönük, Planlı ve İthal İkameci Sanayileşme (1960-1980)**

1960'lara gelindiğinde, DP'nin son dönemlerinde sergilemiş olduğu başarısız ekonomi deneyiminin baş sorumlusu olarak plansız uygulanan politikalar gösterilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kuruluşu sorunların çözümü yönünde aranan adımlardan birisi olarak görülebilir. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün: "Anayasamızda açık ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatı, keyfi ve plansız davranış tecrübelerine son verip, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenleme arzu ve azmine uygun olarak, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır" (Kongar, 2012, s.361) ifadeleri de dönemin ruhunu yansıtmaktadır. Hazırlanan planlar; kamu sektörü için uygulanması zorunlu, özel sektör içinse yönlendirici, iç pazara yönelik sanayileşmeyi odaklayan ve tarım kesimini büyük ölçüde dışlayan nitelik taşımaktaydı (Pamuk, 2014, s.235). Ayrıca, uygulanmaya çalışılan planlı sanayileşme hamlesi adım adım ilerlemeyi ve ekonomik dengeleri (örneğin ödemeler dengesini) dikkate almasından dolayı, 1960'larla beraber MPE'de iyileşmeler gözlemlenmektedir (Bkz. Şekil 16). Planlama hareketi yanında, 1961 yılında yürürlüğe konan yeni anayasa ile sosyal ve diğer hakların (sosyal devletin kapsamı, basın özgürlüğü, grev ve sendikal haklar gibi) genişletilmesi SPE'nin tüm alt endekslerinde hızlı yükselişlerin yaşanmasına olanak tanıyarak SPE'deki yükselişi

sağlamıştır (Bkz. Şekil 17). Hem MPE hem SPE’de gözlenen olumlu tablonun yansıması OPE’de ki yükselişe pekiştirilmiştir (Bkz. Şekil 12).<sup>17</sup>

1960'ların başında içe dönük, ithal ikameci planlı kalkınma stratejisinin benimsenmesi ile yeni bir yapısal döneme girilmiştir. Devlet, bu yeni modelle beraber, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer politikalarla, örneğin finansal baskı ve dış ticaret kısıtlamaları aracılığıyla, ekonomiye yön verip, kalkınmada temel görevleri üstlenmiştir. Diğer taraftan, Türkiye’ye dış dünyadan aktarılan dövizin sanayi sektörüne en olumlu yansıdığı dönem 1963-1970 arası olmuştur. Bu dönemde yabancıların sağladığı fonların yanında, yurtdışında bulunan Türk işçilerinin gönderdiği dövizler de ticaret açıklarının kapatılmasında kullanılmıştır. Bununla beraber, 1970’ler dönemiyle kıyaslandığında bu döviz akımlarının makul seviyelerde kalmış olduğu görülmektedir. Ayrıca, gerçekleştirilen yatırımlar da dış kaynağa yaslanmak yerine iç kaynaklara başvurularak gerçekleştirilmiştir. (Pamuk, 1984, s.62). Kısa süren ara dönemin ardından, Türkiye 1960’ların ilk yarısı koalisyonlarla ve sonrasında tek parti [Adalet Partisi – AP] ile yoluna devam etmiştir. 1965 yılından itibaren Süleyman Demirel önderliğinde yönetilmeye başlanan Türkiye, planlama aracının niteliğini özel sektöre yön gösteren değil, özel sektörü destekleyecek şekilde değiştirmiştir (Pamuk, 2014, s.236). Sanayi girişimciliğinin, özel müteşebbislerin ve kamu iktisadi teşebbüslerinin tamamlayıcı rol almaya başlaması uyumlu bir ortamı oluşturmuştur.

Yukarıda bahsedilen koşulların bir yansıması olarak, 1963-1977 dönemi (özellikle 1960'lar), olumlu büyüme ve enflasyon performanslarının (enflasyon oranı için 1973 yılı ve sonrası dönem hariç) sergilenmesine (Bkz. Şekil 16) ve yapısal dönüşüm anlamında (hem ekonomik hem sosyo-politik) önemli gelişmelerin yaşanmasına olanak sağlamıştır (Bkz. Öniş ve Şenses, 2009). Sonuç olarak, 1960'larda MPE, SPE ve OPE’de oldukça iyi performanslar sergilenmiştir (Bkz. Şekil 16&17&12). Bu durumun ortaya çıkmasında, 1963-1970 yılları arasında ülkede dövizin kısıtlı olduğu bir ortamda izlenen ithal ikamesi sürecinin iç tasarruflar eşliğinde yerli üretime dayanmış olmasının katkısı yadsınamaz (Pamuk, 1984, s.52).

<sup>17</sup> 1960’ların ortalarında üç endeks ilk kez birbirine yakın değerlere ulaşmıştır.

Ancak, iç ve dış nedenlerden dolayı (Bkz. Pamuk, 2014: 241-245) 1960'ların ortalarından itibaren işsizlik oranlarında hızlı bir yükselmenin başlamasını takiben (Bkz. Şekil 16), 1960'ların sonunda MPE'de önemli düşüşler yaşanmıştır (Bkz. Şekil 16). Ekonomideki bozulmalar karşısında, 1961 Anayasası ile güçlenen sosyal sınıfların (özellikle işçi sınıfının) tepkisi sert olmuştur. 1963-1971 arasında sıklıkla grevler ve direnişler yaşanmıştır (Atılgan, 2012, 292-95). Bu karşı koyuşların en sertlerinden birisi, 15-16 Haziran 1970 tarihinde işçiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Dönemin Genel Kurmay Başkanı yaşanan direnişi: “sosyal uyanış ekonomik gelişmeyi geçti” diyerek nitelendirmiştir (Dündar, 2013). 1960'ların ortalarından 1970 yılına kadar geçen sürede MPE'deki düşüşlere karşılık, SPE'nin o zamana kadarki en yüksek değerlerini elde etmiş olması (Bkz. Şekil 16&17) yukarıdaki değerlendirmeyi doğrulamaktadır. Bu yapı altında gerçekleşen, 12 Mart 1971 Muhtırası demokrasinin duraksamasına neden olarak; genişletilmiş ifade özgürlüğü, kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve POLITY2 endekslerini olumsuz etkilemiş ve bu durumun yansıması SPE'de hızlı bir düşüşle kendini göstermiştir (Bkz. Şekil 17). Bu gerileyişin yanında, MPE'deki düşüşün de sürüyor olmasından ötürü, OPE'de de kötü bir performans sergilenmiştir (Bkz. Şekil 16&12).

Bu evrenin ikinci yarısında da reaktif devlet anlayışından<sup>18</sup> vazgeçilmemesi, sürdürülebilir büyüme ve zamanın ruhunu yakalama hedeflerinden ülkeyi uzaklaştırmaya başlamıştır. Bu bağlamda, 1970'lerde uygulanan modelde ortaya çıkan sorunlar, cari işlemler dengesinin bozulmasına (özellikle 1973 yılı sonrasında) sebep olmuştur (Bkz. Şekil 16). Cari açığın verilmesinde esas olarak izlenmekte olan genişleyici ekonomi politikalarının (para, faiz ve döviz) TL'nin değerlenmesine sebep olması bu sonucu doğurmuştur. Açığın sürdürülmesi ise sermaye girişleri ve dış borçlanma üzerinden sağlanmaktadır (Yeldan, 2001, s.37). Diğer taraftan, ithal ikameci sanayileşmenin ikinci aşaması olarak anılan 1970-1976 döneminde kamu öncülüğünde gerçekleşen yatırım programlarıyla karşılaşmaktadır. Bu dönemi diğerlerinden ayıran husus, dünyayla rekabet edebilme potansiyeli taşıyan sanayi

<sup>18</sup> Reaktif devlet anlayışı uluslararası kabul görmekte olan görüşler ekseninde çoğunlukla politikaların şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu nokta da, devletlerin bağımsız olarak karar alma mekanizmalarındaki eksikliği açığa çıkarmaktadır (Öniş ve Şenses, 2009, s. 709).

sektörlerinin kota ve tarifelerle korunduğu ve süreç içerisinde açığa çıkan koruma rantlarının ulusal sanayi burjuvazisine aktarıldığı gerçeğidir. (Yeldan, 2001, ss.38).

Toplumda yer almakta olan tüm sosyal katmaları dikkate almaya özen gösteren ithal ikameci dönem 1977 yılına gelindiğinde önceki yıllarda sergilemiş olduğu etkinliği sürdürmemeye başlamıştır. Beliren bu çıkmazın altında, aşırı değerli TL'nin ihracat yapmaya çalışan sektörler üzerinde yaratmış olduğu baskının yanında sanayinin de üretim sürecinin işleyişi için gerekli olan döviz kendi dinamiği içerisinde oluşturamaması yatmaktadır. Bunun yanında, ekonomi de enflasyonun, cari açığın belirginleştiği ve büyümenin de olumsuz performanslar sergilediği görülmektedir. Tüm bu gerekçelerin üstüne dış borç imkanlarına erişimdeki sıkıntılar eklenince, ülkede ithalatın finanse edilmesi güçleşmiştir. Bu durum da ithal girdilere bağlı olarak üretimlerini gerçekleştiren sektörlerde daralmalar yaşanmasına sebep olarak, ekonomik işleyişin yavaşlamasını derinleştirmiştir (Yeldan, 2001, s.43).

Gerek dış ortamdaki kötüleşme (petrol şokları) gerekse içteki sorunların siyasi çatışmaların çözümlenememesi bu on yılın sonunda derin bir ekonomik krizi (1978-1979) açığa çıkarmıştır. Özellikle 1970'lerin ortasından itibaren kısa ömürlü koalisyon ve azınlık hükümetlerinin gerekli mali ve diğer önlemleri zamanında alamamış olması, MPE'de olumsuz gidişatın yaşanmasına neden olmuştur (Bkz. Şekil 16). Bu dönemde, Türk halkı yüksek ve oynak enflasyon oranları ile yaşamaya başlamış ve büyüme hızı ciddi bir şekilde ivme kaybetmiştir (Bkz. Şekil 16).

Daha da önemlisi, Türkiye birçok Latin Amerika ülkesi gibi reaktif devlet anlayışı sergileyerek “uzatılmış bir ithal ikameci sanayileşme stratejisi” izlemiş ve bazı Doğu Asya ülkeleri gibi *proaktif* (önde giden, kendi yolunu tayin eden) politikalarla, kriz yaşamadan, ihracata dayalı büyüme stratejisine geçişi gerçekleştirememiştir (Öniş ve Şenses, 2009: s.723). Diğer bir ifadeyle, 1970'lere gelindiğinde Türkiye'yle benzer patikada ilerlemekte olan ülkeler vahşi Taylorizm ya da çevre Fordizm tarzı birikim rejimlerinin etkisiyle verimliliklerini arttırıcı adımlar atarken, Türkiye'de bu süreç alt-Fordizm<sup>19</sup> üzerinden işlediği için ihracata yönelen bir

<sup>19</sup> Az gelişmiş birikim rejimleri ve düzenleme biçimleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Arın (2013).

yapıya geçilememiştir (Arın, 2013, s.80). Diğer taraftan, 12 Mart Darbesi sonrası sendikal haklara kısıtlamalar getirilmiş olması, emekçilerin dernekler üzerinden, köylüler ve küçük üreticilerin de daha çok bireysel olarak mücadelelerini sürdürmelerine engel olmamıştır (Atılğan, 2012, 297). Bu sebeple, 1961 Anayasası'nın sosyal sınıflara kazandırmış olduğu sosyal hakların savunulmasına karşı oluşan bilinç 1971 Darbesi ile geri alınamamıştır. 1971'den sonra SPE'deki yükseliş bu durumu doğrular niteliktedir (SPE'deki son dönem harcında) (Bkz. Şekil 17). SPE'deki genel karşı koyuşa rağmen MPE'deki gerilemenin baskın gelmesi OPE'de düşüşler yaşanmasına sebep olmuştur (Bkz. Şekil 12). Olayın diğer bir boyutunda ise 1977-1979 arasında yaşanan krizin etkilerini azaltmak ve enflasyonu düşürmek noktasında alınan önlemlerin beklenen etkiyi yaratmaması, 1980'lerde sermaye birikim rejimini tümüyle dönüştürecek olan sürecin önünü açacaktır. (Doğruel ve Doğruel, 2003, s.420).

### **2.3.3. Dışa Dönük Liberal Dönem (1980-2015)**

1980'li yıllar Türkiye ve dünya ekonomilerinde önemli dönüşümlerle başladı. ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher'ın önderliğinde şekillenen serbestleşme hareketi, 'İhracata Dönük Büyüme' modelini olarak borç ödeyemez durumdaki gelişmekte olan ülkelere çıkış reçetesi olarak sunmuştur (Kazgan, 1999, s.136). ABD Merkez Bankası başkanı Volcker'ın uygulattığı monetarist politikaların faiz oranlarını etkilemesiyle, merkez-çevre ülke ayrımında çevre ülkelerinin dış borç krizlerine yakalanmasıyla beraber sürecin başlamış olduğu görülmektedir (Boratav, 2010, s.90). Yaşanan borç krizlerinin "kurtuluş reçetesinin" IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla gündeme taşınarak bu ülkelerdeki ekonomik ve sosyal politikaların dönüştürüldüğü görülmektedir (Boratav, 2010, ss.90-91). Türkiye'de ise bu reçetenin yasal ve kurumsal düzenlemeleri barındıracak biçimde uygulanmasında, 12 Eylül Askeri Rejimi ve devamında ANAP [Anavatan Partisi] aktif rol oynamıştır (Boratav, 2010, s.399).

24 Ocak 1980 programı ile Türkiye ekonomisi dışa açılmış, devletin ekonomideki rolü azalmış ve amacı değişmiştir (24 Ocak 1980 programı ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Kazgan, 1999; Mütevellioğlu ve Sönmez, 2009; Boratav, 2007; Celasun ve Rodrik, 1989). Yukarıda bahsedildiği üzere, Dış aktörlerin ve

konjonktürün etkisiyle benimsenen bu yeni (neoliberal) modelle (Bkz. Öniş ve Şenses, 2009), özel sektör odaklı ve ihracata dayalı kalkınma stratejisi yoluyla dünya ekonomisiyle bütünleşme hedeflenmiştir. Ancak, 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe ile çok partili demokrasi bu sefer daha da uzun süreli kesintiye uğramış ve 1982’de yürürlüğe giren yeni anayasayla sosyal haklar tırpanlanmış olması SPE’yi oluşturan tüm alt endekslerde bu dönemde düşüş yaşanmasına sebebiyet vererek SPE’deki düşüşü keskinleştirmiştir (Bkz. Şekil 17).

Türkiye, özellikle askeri yönetimin hüküm sürdüğü dönemde (1980-1983) izlenen "istikrar" politikaları neticesinde, büyüme, enflasyon ve kamu bütçe dengesinde olumlu gelişmeler elde ederek, MPE’de hızlı yükselme sağlamıştır (Bkz. Şekil 16). Ancak, 1980-1988 döneminde kullanılan temel ekonomik araçların ihracatın teşvikini ve makroekonomik istikrarı amaçlamasının yanı sıra dönemin tanımlayıcı özelliğinin ücretleri baskılamak olduğu unutulmamalıdır (Boratav ve diğerleri, 2000). Bu sebeplerden ötürü, MPE’deki hızlı yükselişin, SPE’deki düşüşle birleşmesi sonucunda OPE’deki yükseliş daha az etkili bir nitelik kazanmıştır (Bkz. Şekil 12). Ayrıca, Türkiye’nin dışa açılma sürecinin başlamasıyla, bankacılık sektörüyle beraber birikimini üretimden sağlaması beklenen sanayi sektörünün eğiliminin spekülatif kazançlara dönmüş olduğu da görülmektedir (Doğruel ve Doğruel, 2003, s.420).

Askeri rejimin kademeli olarak süreci kendi işleyişine devretmesi (1983 yılı sonrası), 1987 yılında siyasi yasakların referandumla kalkması ve “1980-1988 döneminde aşırı baskıda tutulan reel ücretlerin 1989 sonrası dönemde artması (Celasun, 1995, s.129) beraberinde kaynakların eşit dağılımı, POLITY2, genişletilmiş ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü endekslerinde artışlar yaşanmasını sağlayarak SPE’deki artışı anlamlandırmaktadır (Bkz. Şekil 17). Ücret artışlarının sermaye birikim sürecinin işleyişini etkileyeceğinin düşünüldüğü ortamda, bu mekanizmayı sürdürülebilir kılan dinamiklerin başında ücret artışlarının yanında özellikle sanayideki kar marjı (mark-up) oranlarında yaşanan artış gelmektedir. Diğer bir dinamik ise ücret artışlarının özel sektör için yaratmış olduğu maliyetler karşısında kamunun zarar etmek pahasına özel kesime sağlamış olduğu girdi fiyatlarını düşük tutma politikasıdır (Köse ve Yeldan, 1998, s.53). Diğer taraftan, siyasi yasakların kalkmasının yaratmış olduğu rekabet ortamında Anavatan Partisi hükümetlerinin

kamu harcamalarını önemli ölçüde arttırması kronikleşen enflasyon ve bütçe açıkları sorunlarını derinleştirerek MPE'yi, 1987 sonrası dönemde, olumsuz etkilemiştir (Bkz. Şekil 16). 1980 yılıyla beraber dönüştürülen yapının, 1988 yılıyla hız kaybetmeye başlamasıyla ekonominin etkinliğinde de azalmalar meydana gelmiştir. Bu yılda sergilenen olumsuz makroekonomik performans takip edilmeye çalışılan “ihracata yönelik büyüme” perspektifinden uzaklaşıldığını ortaya koymaktadır (Yeldan, 2001, s.39). Ayrıca, 1989 yılında alınan 32 Sayılı Karar ile sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamalar kaldırılmıştır. Ancak, gerekli koşulları oluşturmadan (özellikle mali disiplin ve finansal sistemin etkin denetlenmesi) böyle bir finansal liberalleşmeye gidilmesi, ülkeyi kısa vadeli sıcak para giriş ve çıkışlarına maruz bırakmış ve ekonominin kırılğan bir hale gelmesine sebebiyet vermiştir (Bkz. Şekil 16). Diğer taraftan, atılan bu adımla birlikte Merkez Bankasının döviz ve faiz üzerindeki kontrolü de zayıflatılmıştır. Yeni koşullar altında ekonomik dengelerin sağlanması reel faiz hadlerinin yüksek tutulmasına uyarlanmıştır. Faizlerin yüksek tutulduğu bir ortamda yabancı sermaye kısa vadeli (spekülatif) yatırımlar şeklinde ülkeye gelerek, kamu açıklarının finansmanına “dış tasarruf” olarak katkı sağlaması beklenirken, bu durumun ekonomide ithalat ve tüketimin artışına sebep olacağına fazla dikkat edilmemiştir (Köse ve Yeldan, 1998, s.55). Tekrarlamak gerekirse, 1980'lere derinden etkisi olan gelirler politikası, 1989 yılında kamu ücretlerinde gerçekleştirilen %140 zam sonrasında işlemez hale getirilerek, Türkiye’de geçmişte hükümetlerin sıklıkla başvurmuş olduğu popülist politikaların tekrardan gündeme alınmasının önünü açmıştır (Berksoy ve Boratav, 1994, s.1).

1990'lı yıllar ise 1980'lerde Türkiye'nin dışı açılmasındaki dönüşüm sürecinin tamamlandığını simgelemektedir. Bu yıllar yukarıda bahsedilen ücretlerin baskılanmasıyla edinilen sermaye birikim sürecinin sonuna gelindiğini, artık yeni bir yapılanma altında sistemin sürekliliğinin sağlanmaya çalışıldığı göstermektedir. Bu yeni işleyiş altında devlete düşen rol ise bir tarafta toplumsal gelir dağılımının bölüşümünü sağlarken diğer tarafta özellikle özel sektöre ait maliyetlerin üstlenilmesidir (Yeldan, 2001, s. 26). Bu yapı altında, 1990'larda görev yapan koalisyon hükümetlerinin çoğunluğu kronikleşen enflasyon problemini (Bkz. Şekil 16), artan bütçe açıklarını (Bkz. Şekil 16) ve ağırlaşan borç yükünü önlemek yerine ya



ek borçlanmayla sürdürülen popülist politikaları tercih etmişler ya da istikrar politikalarını genellikle geçiştirmişlerdir. Bunlara ek olarak, finansal sistemin iyi denetlenmemesi (zayıf kurumsal yapı) makroekonomik ortamın kırılganlığını hızla arttırmıştır. Nitekim 1990'larda MPE düşük düzeylerde seyretmiştir (Bkz. Şekil 16). Ayrıca, bu on yılda yaşanan olumsuz gidişat, 1980'lere kıyasla, büyüme oranı, enflasyon oranı ve bütçe dengesi rakamlarında da açıkça gözükmemektedir (Bkz. Tablo 11). Bunun yanında Soğuk Savaşın son bulması ve 1982'de askıya alınan Avrupa ile ilişkilerin 1986 sonunda tekrar canlanmasıyla beraber, 1986'dan sonra yukarıda bahsi geçen nedenlerden dolayı SPE'de artışlar gözlemlenmiştir (Bkz. Şekil 17).

Türkiye'nin 1989 yılı sonrasında yaşadığı süreç, ülkenin mali piyasalarının yetersizliğini açığa çıkarmıştır. Bu açığın belirginleşmesinde, ülkedeki piyasaların uluslararası piyasalardaki spekülative işleyişlerin maliyetlerine karşı durabilecek bir birikime sahip olunmaması durumu etkili olmuştur. "Sermaye kaçıışı ve ulusal paranın ikamesi (dolarizasyon) tehditleri doğrudan reel faizlerin yükselmesine yol açmakta, bir yandan da dövizin ucuz tutulmasını gerekli kılmaktadır. Bu gelişimin uluslararası piyasalarda yarattığı güvensizliğin yanı sıra sıcak paranın getirisinin sürdürülememesinden ötürü 1994 krizi kaynaklanmıştır" (Köse ve Yeldan, 1998, s.56). Ayrıca, 1994 yılında, dönemin hükümetinin ağırlaşan faiz problemini hatalı bir yaklaşımla çözme kararı da ciddi bir ekonomik kriz yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Ayrıca, Türkiye 1997 yılında askeri muhtıra benzeri bir süreç yaşamıştır). MPE ve büyüme rakamları, 1994'te dip noktaya yaklaşırken, enflasyon oranı ülke tarihinin en yüksek seviyelerine ulaşmıştır (Bkz. Şekil 16 ve Tablo 11).

Krizden çıkış noktasında başvuru istikrar paketi geçmişte uygulanan sıkı politika araçlarına ve ücretlerin baskılanmasına dayanmaktadır. Bu şekilde düşürülmeye çalışılan taleple beraber, mal piyasalarının etkinliğinin artırılmasına ve yüksek tutulan faiz oranlarıyla birlikte de borçlanma olasılıklarının artırılmasına çalışılmıştır. Bu noktada devletin uyguladığı daraltıcı ve baskılayıcı politikalarının amacının ekonomik işleyişi tekrar sağlamaktan öteye, bu şekilde elde ettiği birikimi faiz ödemeleri yoluyla "rantiye/spekülatif" kesimlere aktarmayı amaçladığı vurgulanmalıdır (Köse ve Yeldan, 1998, ss.57-58). Türkiye'nin ekonomik sorunlarını yapısal gerçeklere odaklanarak çözmek yerine, günü ve hakim sınıfın çıkarlarını

korumaya yönelerek çözmeye çalışmasının sonucunda ülke ekonomisinin işleyişi üretimden ve yatırımdan uzaklaşarak spekülâtif kazanç kovalayan bir niteliğe bürünmüştür. Bunun sonucu da, ekonominin dış konjonktürel gelişmelere bağlı bir seyir izlemesi durumunu yaratmıştır (Köse ve Yeldan, 1998, s.65).

**Tablo 11:** Dışa Dönük Liberal Dönemde Makroekonomik Performans

Dönem	Büyüme Hızı (%)	Enflasyon Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)	Bütçe Dengesi / GSYH (%)	MPE
1980-2015	4,07	38,42	8,86	-2,47	-3,74	31,58
1980-1989	4,02	48,95	7,76	-1,24	-2,06	36,98
1989-2001	3,05	62,07	7,78	-0,52	-5,33	18,97
1994	-5,46	106,45	8,55	1,49	-2,90	4,37
2001	-5,70	52,85	8,37	1,91	-12,09	2,88
2002-2015	4,33	8,36	10,62	-4,93	-3,38	38,79
2009	-4,83	5,29	14,03	-1,84	-5,54	27,03

Not: Dönem ortalamaları kendi hesaplamalarımızdır.

Dış dünyadaki işleyişe karşı kırılğan hale gelmiş olan Türkiye ekonomisi, 1997 yılındaki Asya Krizi ve 1998 yılındaki Rusya Krizi'nden olumsuz etkilenmiştir. Krizlerin uluslararası platformda yaratmış olduğu güvensizlik ortamıyla beraber, kısa vadeli sermaye hareketlerinin faiz arbitrajı karşısında işlevselliğini kaybetmesi ve ülke içerisinde yaşanan siyasi gerginliklerdeki artışların yaratmış olduğu istikrarsızlık ortamı ülkeyi finansal-reel bir krize sürüklemiştir (Yeldan, 2001, s.54).

Bülent Ecevit önderliğinde 1999 yılında kurulan üçlü koalisyon hükümeti, bozulan kamu mali dengelerini düzeltmek ve enflasyonu düşürmek için, kararlı bir şekilde IMF ile yeni bir istikrar programı uygulamaya başlamıştır. Ancak, koalisyon içerisindeki sorunlar ve diğer sebeplerden (örneğin programın sorunlu anatomisi) dolayı bu program 2000 yılının Kasım ayında sendelemiş ve Şubat 2001'de başarısız olmuştur.<sup>20</sup> Türkiye'nin 2001 yılında derin bir kriz yaşaması neticesinde MPE dibe

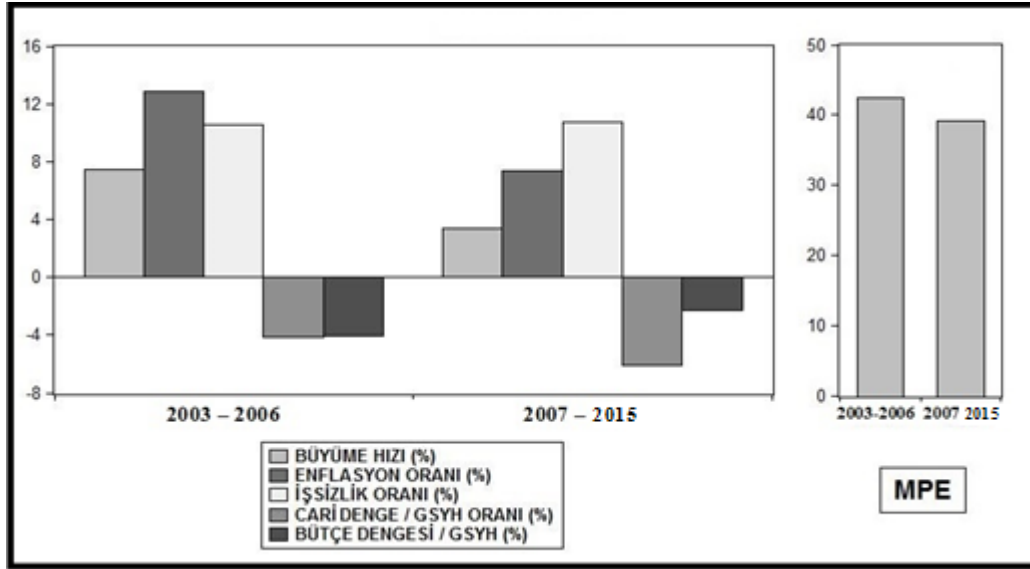
<sup>20</sup> Krizin neden ve sonuçları için bkz. Özatay (2009).

vurmuştur (Bkz. Şekil 16 ve Tablo 11). Aynı dönemde, Türkiye'nin AB'ye adaylık statüsü kazanması (Helsinki Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı) ile bir nevi AB çıpası elde edilmiştir. Bu çıpanın yaratmış olduğu pozitif ortamla birlikte uygulamaya konulan reformların<sup>21</sup> yansıması kendini genişletilmiş ifade özgürlüğü, kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlükler, kaynakların eşit dağılımı ve örgütlenme özgürlüğündeki yükselişlerle göstererek SPE'de hızlı yükseliş sürecini başlamıştır (Bkz. Şekil 17).

Kriz sonrasında, Kemal Derviş önderliğinde ve dış aktörlerin beklentileriyle uyumlu bir şekilde yeni ekonomik program hazırlanmış ve uygulanmaya başlanmıştır. Program, kamu mali dengelerini sağlama ve enflasyonu düşürme hedeflerinin yanı sıra, temel olarak düzenleyici devletin kurumsal altyapısını oluşturacak düzenlemeleri (örneğin, bankacılık sektörü reformu ve merkez bankası bağımsızlığı) içermekteydi (Detaylı bilgi için Bkz. Acemoğlu ve Üçer (2015)). Üçlü koalisyonun erken seçim kararı alması sonrasında yapılan Kasım 2002 genel seçimleriyle tek parti olarak iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) bu programı genel olarak sahiplenerek sürdürmüş ve ilk yıllarda MPE'de (2003-2006 döneminde) oldukça iyi performans sergilemiştir (Bkz. Şekil 16&18). Özellikle elverişli dış siyasi ve ekonomik ortamın rahatlatıcı etkisi ile bu dönemde ivme kazanan büyüme hızının yanında, kamu maliyesinde ve enflasyonda gözlemlenen iyileşmeler olumlu noktalar olarak karşımızda durmaktadır (Bkz. Şekil 16). Ayrıca, o dönemde Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerin genişletilmesi kapsamında gerçekleşen reformların olumlu yansıması SPE'deki yükselişlerle kendisini göstermiştir (Bkz. Şekil 17). Makroekonomik ve sosyo-politik performansların 2002-2006 döneminde başarılı sürdürülmesinin yansıması OPE'deki yükseliş trendinde de kendini göstermiştir (Bkz. Şekil 12).

---

<sup>21</sup> Türkiye'nin belirtilen dönem için, AB ile ilişkiler ekseninden uyguladığı reformların detaylı analizi için bkz. Esen ve İyikan (2009).



**Şekil 18:** MPE ve Alt Göstergeleri: AKP Dönemi

Kaynak: Kendi hesaplamalarımız.

Ancak, 2001 sonrası dönemde, yükselen ve kronikleşen cari açık ve işsizlik oranları (Bkz. Şekil 16 ve Tablo 11) makroekonomik performansta (MPE’de) yaşanan olumlu gidişatin uzun dönemde sürdürülemez olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, “2002-2006 dönemi AKP’nin Kemal Derviş’ten devraldığı IMF programının iktisat politikasına kuvvetli bir şekilde yön verdiği, stand-by anlaşmasına devam etmekten başka bir büyük iktisat politikası tercihini olmadığı bir dönemdir” (Gürkaynak ve Sayek-Böke, 2013, s.64). Dani Rodrik’e göre, bu dönemde Türkiye’nin kamu harcamalarına dayalı geleneksel makroekonomik popülizmine bir makyaj yapılmış ve özel sektör odaklı popüler politikalar ile bu kesimin harcamaları çıkırından çıkartılmıştır (Rodrik, 2015). Uygulanan ekonomi politikalarının özünün değişmeden devam etmesi sonucunda, 2006 yılından sonra MPE’de düşüşler yaşanmıştır. Ayrıca, 2008’de patlak veren küresel krizin, 2009 yılında derinleşmesi Türkiye ekonomisinde de kriz yaşanmasının yanında MPE’deki düşüşü keskinleştirmiştir (Bkz. Tablo 11 ve Şekil 16). Türkiye’nin krizden çıkmayı oldukça hızlı başarmış olduğu Şekil 16’ya bakılarak söylenebilir. Ancak, kronikleşmiş cari açık ve işsizlik problemleri, özel sektörün artan borç yükü ve ivme kaybeden büyüme hızı ekonominin kırılganlığını derinleştirmiştir. Tüm bu sebeplerden ötürü, 2010-2015 döneminde MPE, AKP’nin ilk yıllarına (2003-2006) kıyasla, hayal kırıklığı yaratan düşük bir düzeyde seyretmiştir (Bkz. Şekil 16). Acemoğlu ve Üçer’in değerlendirmelerine göre, bu dönemde,

büyümenin karakteri ve kalitesi ekonomik kurumlardaki dönüşüm ve siyasi faktörlerden dolayı bozulmuştur (Acemoğlu ve Üçer, 2015). Özellikle, 2007 seçimleri sonrası AKP'nin çok yüksek oy oranıyla tekrardan iktidara gelmesini takiben, 2008 yılının Mart ayında AKP'ye yönelik kapatma iddianamesinin Anayasa Mahkemesine sunulması ve 2009 yılının Nisan ayında ise Genel Kurmay Başkanlığı'nın yapmış olduğu basın açıklaması (e-muhtura) demokratik işleyişe müdahale olarak yorumlanabileceğinden, bu durumlar SPE'deki düşüşü açıklamaktadır. Bunun yanında, yapılan müdahaleler karşısında demokratik tutumunu kaybetmeye başlayan bir yönetim anlayışının da (Balyoz Davası, Gezi Olayları, medyaya yönelik baskılar) SPE'deki düşüşün hızını arttırdığı söylenebilir (Bkz Şekil 17)<sup>22</sup>. MPE ve SPE'deki bu dalgalı gidişatın yansımasının OPE'ye yansımasının 2002-2005 döneminde olumlu olarak yansıdığı ancak devamındaki kırılmalarla OPE'nin kırılğan bir hale büründüğü gözükmemektedir (Bkz. Şekil 12).

---

<sup>22</sup> Son dönemde siyasi gerginliklerin, bağımsız kurumlarla ilgili oluşan belirsizliklerin, temel hak ve özgürlüklerle ilgili yaşanan olumsuzlukların, yargı sisteminin işleyişindeki belirsizliklerin ve artan "adaletsizlik" kaygılarının gittikçe yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### MAKROEKONOMİK VE SOSYO-POLİTİK PERFORMANSIN UZUN DÖNEM BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE DENEYİMİ (1950-2015)

#### 3.1. Giriş

Ülkeler, ekonomilerini sürekli olarak büyümeye dolayısıyla kişi başına düşen gelirlerini arttırmaya ve ekonomik sınıflandırmaların yer aldığı listelerde (örneğin, Dünya Bankasının) kendilerini üst sıralara taşımaya çalışmaktadırlar. Diğer taraftan, siyasetçilerin mevcut konumlarını muhafaza edebilmek için çoğunlukla kısa vadeli ve günü kurtarmaya yönelik politikalara yöneliyor olmaları, ekonomik büyüme konusunda sorunlar açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin geleceğini daha sağlam temeller üzerine inşa ederek kaliteli ve sürdürülebilir büyümesinin nihai yolu kurumlarını güçlendirmesinden geçmektedir. “Kurumlar, toplum içinde kişiler veya farklı gruplar ya da kesimler arasındaki ilişkileri biçimlendiren ve yönlendiren yazılı ve yazılı olmayan kurallar örgütlenmeler ve bunların uygulanması olarak tanımlanır” (Pamuk, 2014, s.38). Bu anlamıyla bakıldığında kurumları tek bir düzlemde değil, çok boyutlu olarak düşünmekte fayda vardır. Makroekonomik istikrardan, fikir özgürlüğüne, basın özgürlüğüne, yargı bağımsızlığından, mülkiyet haklarının korunmasına, alt yapı hizmetlerine ve inovasyona kadar pek çok konu kurumların kapsayıcılık ve dışlayıcılık seviyelerini belirginleştirerek ekonomik büyümeye ve sürdürülebilirliğine doğrudan etki etmektedir (Acemoglu ve Robinson, 2012; Rodrik ve Subramanian, 2003).

Ekonomik performansın günü kurtarmaktan öteye geçebilmesinin yolunun makroekonomik göstergelerde sergilenen başarılı performansın, toplumsal ve siyasi gelişmelerle de desteklenmesinden geçtiği düşünülmektedir (Acemoglu, 2010 ve Rodrik 2000). Bu ekseninde belirginleşen, makroekonomik ve sosyo-politik gelişmelerin kişi başına geliri arttırarak uzun dönemli büyümeyi pozitif etkileme potansiyelinin ampirik bulgularla pekiştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'deki makroekonomik ve sosyo-politik

performansların uzun dönemli büyüme üzerindeki etkileri, yukarıdaki değerlendirmelerden hareketle, üretim fonksiyonu yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir.

### **3.2. Teorik Çerçeve: Makroekonomik ve Sosyo-politik Performanslar ile Genişletilmiş Üretim Fonksiyonu Yaklaşımı**

Uzun dönemli ekonomik performansın değerlendirilmesini yalnızca ekonomik değişkenler üzerinden yapmak, ekonomilerin içerisinde bulunan esas aktörlerin yani bireylerin sosyo-politik ortamının doğrudan dikkate alınmadığını ortaya koymaktadır. Örneğin, Stiglitz ve diğerleri (2010) büyümede sağlanan artışların topluma yansıdığı ölçüde ekonomileri sağlamlaştırdığını belirtmişlerdir. Ayrıca, Hall ve Jones'da (1999) sosyal altyapıların biçimlendirilmesinin uzun dönemli ekonomik farkların oluşmasında etkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu gerekçelerle, bu çalışmada geliştirilen bileşik makroekonomik ve sosyo-politik performans göstergelerinin (endekslerin) etkinlik üzerine etkilerinin araştırılması için üretim fonksiyonu yaklaşımı çerçevesinde bir ampirik model geliştirilmiştir.<sup>23</sup>

Geliştirilen üretim fonksiyonunun teorik altyapısını İsmihan (2009) çalışması oluşturmaktadır. Bu ekseninde, Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna makroekonomik ve sosyo-politik performansın eklenmesi suretiyle farklı bir model elde edilmiştir. Geliştirilen bu yeni model, makroekonomik ve sosyo-politik gelişmelerin reel büyüme üzerinde etkinlik aracılığıyla bir etki yaratıp yaratmadığını incelememizi mümkün kılacaktır.<sup>24</sup> Model aşağıdaki üretim fonksiyonunun geliştirilmesi ile elde edilmektedir:

<sup>23</sup> Üretim fonksiyonu yaklaşımı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İsmihan (2003).

<sup>24</sup> Makroekonomik ve sosyo-politik gelişmelerin hem toplam faktör verimliliği (TFV) hem de sermaye birikimi üzerinde olumlu etkiler yaratarak ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir (Bkz. Fischer (1993a), İsmihan (2009) ve Snowdon ve Vane (2012)).

$$Y_t = Z_{At} K_t^\alpha H_t^\beta \quad (5.1)$$

$Y_t$ : Reel GSYH (çıktı)

$K_t$ : Fiziki Sermaye Stoku

$\alpha$ : Çıktının Fiziki Sermaye Esnekliği

$H_t$ : Beşeri Sermaye<sup>25</sup>

$\beta$ : Çıktının Beşeri Sermaye Esnekliği

$Z_A$ : Toplam Faktör Verimliliği

Kurulan modelde etkinliği, yani toplam faktör verimliliğini (TFV;  $Z_A$ ); makroekonomik performans, sosyo-politik durum ve dışa açıklık etkilemektedir:

$$Z_A = e^{\vartheta_0 + \vartheta_1 MPE + \vartheta_2 SPE + \vartheta_3 OPEN} \quad (5.2)$$

$Z_A$ : Genişletilmiş TFV

$MPE$ : Makroekonomik Performans Endeksi

$SPE$ : Sosyo-politik Performans Endeksi

$OPEN$ : Dışa Açıklık

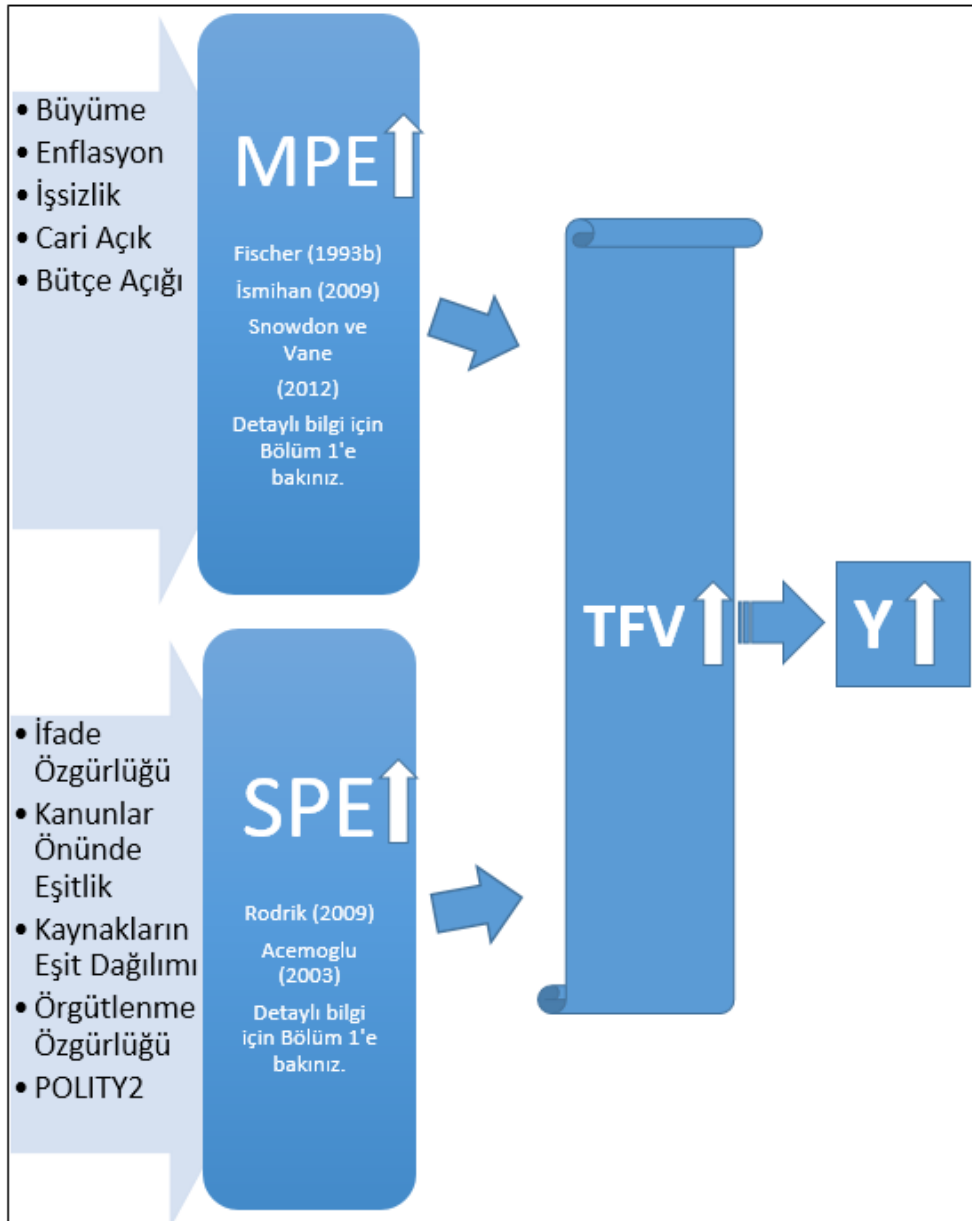
Denklem (5.1) ve (5.2) kullanılarak makroekonomik performans ve sosyo-politik performansın verimlilik (TFV) üzerine etkisi aşağıda Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile gösterilmiştir.

$$Y_t = e^{\vartheta_0 + \vartheta_1 MPE + \vartheta_2 SPE + \vartheta_3 OPEN} K_t^\alpha H_t^\beta \quad (5.3)$$

Bölüm 1'de geliştirilen makroekonomik performans ve sosyo-politik performans endekslerinin (MPE ve SPE) uzun dönem ekonomik büyüme süreçleri üzerinde etkilerinin olumlu olması beklenmektedir ( $\vartheta_1$  ve  $\vartheta_2 > 0$ ) (Bkz. Şekil 19)

<sup>25</sup> Beşeri sermayenin belirleyicilerinin en başında eğitim gelmektedir. Bu sebeple, beşeri sermaye değişkenini  $H = h.L$  formülüyle temsil edilmektedir, burada  $h$ : çalışan başına eğitim düzeyi ve  $L$ : istihdam edilen kişi sayısıdır (İsmihan ve Özcan, 2006).





**Şekil 19: MPE, SPE, TFV ve Y İlişkisinin Anatomisi**

### 3.3. Ampirik Model

Literatürdeki bazı çalışmalar takip edilerek çalışmanın ampirik modelleme kısmında ölçeğe göre sabit getiri varsayımı yapılmıştır (İsmihan, 2012; Senhadji, 2000; Bosworth ve Collins, 2003). Ölçeğe göre sabit getiri varsayımına ( $\alpha+\beta= 1$ ) dayanılarak oluşturulan log-doğrusal model aşağıda sunulmaktadır:

$$\ln(Y/H)_t = \vartheta_0 + \vartheta_1 MPE_t + \vartheta_2 SPE_t + \vartheta_3 OPEN_t + \alpha \ln(K/H)_t + u_t \quad (5.4)$$

$(Y/H)_t$ : Beşeri Sermaye Başına (etkin çalışan başına) Düşen Çıktı Miktarı

$(K/H)_t$ : Beşeri Sermaye Başına (etkin çalışan başına) Düşen Fiziki Sermaye Stoku

$MPE_t$ : Makroekonomik Performans Endeksi

$SPE_t$ : Sosyo-politik Performans Endeks

$OPEN_t$ : Dışa Açıklık

$\vartheta_1 * 100$ : MPE'ye göre olan yarı esneklik

$\vartheta_2 * 100$ : SPE'ye göre olan yarı esneklik

$\vartheta_3 * 100$ : OPEN'a göre olan yarı esneklik

$\alpha$ : Çıktının  $K/H$ 'ye göre olan esnekliği

$u_t$ : hata terimi

Not:  $\ln$  ilgili değişkenin doğal logaritmasının alınmış olduğunu simgelemektedir.

Model içerisinde seçilen değişkenlerin büyüme üzerindeki teorik beklentileri aşağıdaki gibidir:

- ❖ MPE:  $\vartheta_1 > 0$ ; Çalışan başına çıktı üzerinde makroekonomik performans endeksinin pozitif etki yaratması (Bkz. Bölüm 1),<sup>26</sup>
- ❖ SPE:  $\vartheta_2 > 0$ ; Çalışan başına çıktı üzerinde sosyo-politik performans endeksinin pozitif etki yaratması (Bkz. Bölüm 1),
- ❖ OPEN:  $\vartheta_3 > 0$  veya  $\vartheta_3 < 0$ ; Çalışan başına çıktı üzerinde dışa açıklığın pozitif, ya da negatif etki yaratması veya hiçbir etki yaratmaması ( $\vartheta_3 = 0$ ),<sup>27</sup>
- ❖  $\ln(K/H)$ :  $0 < \alpha < 1$ ; Çalışan başına çıktı üzerinde çalışan başına fiziki sermaye stokunun pozitif etki yaratması beklenmektedir (Bkz. İsmihan, 2003; 2009).

<sup>26</sup> MPE ve SPE'nin çıktı (çalışan başına çıktı) üzerine etkilerinin görsel ifadesi için Şekil 19'a bakınız.

<sup>27</sup> Gelişmekte olan ülkeler ekonomilerini dışa açtıkları zaman gelişmiş olan ülkelerin deneyimlerinden ve teknolojilerinden yararlanma imkanına sahip olabilirler. Bu sebeple, dışa açıklığın uzun dönem ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu olabileceği beklenmektedir ( $\vartheta_3 > 0$ ) (Bkz. Jones, 2001). Diğer taraftan, ülkelerin gerekli koşulları oluşturmadan ekonomilerin dışa açmalarının ekonomik bedelleri olacağı görüşü de savunulmaktadır (Bkz. Chang, 2002). Bundan dolayı dışa açıklığın uzun dönem ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumsuz olabileceği de beklenmektedir (Bkz. İsmihan, 2012) ( $\vartheta_3 < 0$ ). Bu sebeplerden dolayı, dışa açıklığın uzun dönem ekonomik büyüme etkilerinin hem pozitif hem negatif olabileceğinden ötürü, dışa açıklığın etki göstermemesi durumu da mümkündür.

### 3.4. Veriler ve Yöntem

Üretim fonksiyonu yaklaşımı çerçevesinde geliştirilen modelde bulunan değişkenlerin veri tanımları ve hesaplamalar özellikle Y, H ve K ve OPEN değişkenlerinin veri tanımları ve kaynakları İsmihan ve Özcan (2006) ve İsmihan (2012)'den takip edilerek oluşturulmuştur.<sup>28</sup>

Yukarıda oluşturulan modele, regresyon analizi çerçevesinde, doğrudan EKK (OLS) tahminiyle bir başlangıç yapılması doğru olmayacaktır. Çünkü zaman serisi analizlerinde kullanılan serilerin durağan olmama durumuyla karşılaşılabilir. Bu sebeple öncelikle modelde kullanılacak olan zaman serilerinin durağan olup olmadığının sınanması gerekmektedir. Bir zaman serisinin ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmiyor ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı ise durağandır (Gujarati ve Porter, 2014). Bu koşulların sağlanmaması durumunda ise zaman serisinin durağan olmadığı gözlenmektedir. Zaman serilerinin durağanlık sınaması gerçekleştirilmesinde günümüzde çoğunlukla birim kök testlerinden yararlanılmaktadır (Örneğin, ADF ve Phillips Peron testleri gibi).

Yapılacak birim kök testlerinden zaman serisinin birim kökü var sonucunun çıkması o serinin durağan olmadığını ortaya koymaktadır. Durağan olmayan zaman serileri kullanılarak yapılacak olan regresyon çalışmalarından elde edilecek sonuçlar sahte olabilme durumuyla karşı karşıyadır. Oluşacak bu duruma ise sahte regresyon adı verilmektedir. Zaman serisini sahte regresyondan kurtarma konusunda en çok başvurulan yollardan birisi, serilerin eş bütünleşik seriler olduklarını gösterebilmekten geçmektedir. Bu şekilde ele alınan seriler eş bütünleşik ise, serileri durağanlaştırmaya gerek yoktur.

<sup>28</sup> MPE ve SPE değerleri çalışma içerisinde 1924-2015 dönemi için oluşturulmuştur. Ancak Bölüm 2'de detaylı bir şekilde anlatıldığı üzere, 1950 öncesi döneminin barındırdığı özel koşullar; yeni bir devletin inşası, devrim koşulları ve tek partili dönem etkisi yanında yaşanan dünya savaşı ve o dönemin veri kalitesinde yaşanan kısıtlardan ötürü ampirik analizin 1950-2015 dönemi (yani çok partili dönem) için gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.

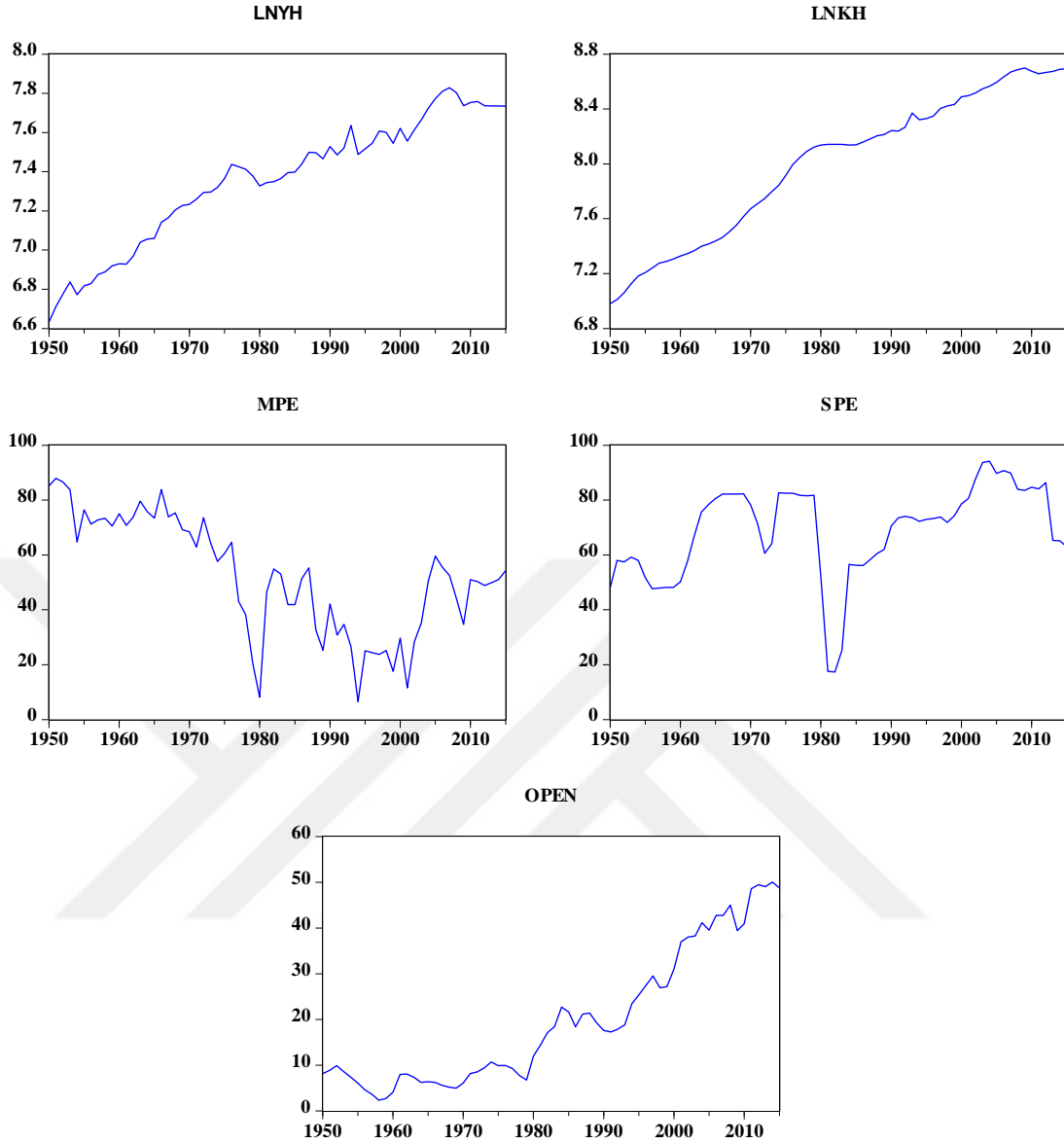
Diğer taraftan, kurulan modelin yapısı dikkate alındığında kullanılabilir olacak eş-bütünleşme metotları içerisinde en uygun seçeneğin Johansen eş-bütünleşme metodu olduğu kanaati yaygındır. Karar sürecinde, modelin durağanlık ve içsellik problemini barındırıyor olmasından dolayı bu tür sorunların çözümünde sıklıkla Johansen eş-bütünleşme yöntemine başvuruluyor olduğunun bilinmesi bu yöntemin seçilmesinde etkili olmuştur (İsmihan, 2009). Çalışmada ayrıca, eş-bütünleşme analizi sonuçlarının pekiştirilmesi noktasında, benzer kaygıları gözetererek gerçekleştirilen FM-OLS tekniğiyle de model tahmin edilmiştir.

### 3.5. Birim Kök Analizleri

Yukarıda açıklandığı üzere, zaman serisi analizlerinde kullanılan serilerin durağan olmama problemiyle karşılaşılabilir. Bu sebeple, öncelikle modelde kullanılacak olan zaman serilerinin durağan olup olmadığının sınanması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda ilgili serilerin durağanlığını test etmek noktasında, Genişletilmiş Dickey Fuller Testi (ADF) gerçekleştirilmiştir.<sup>29</sup>

Ancak serilerin izledikleri tarihsel seyri ortaya koymak, durağanlık hakkında ön bilgiye sahip olmayı sağlayabilmektedir. Bu sebeple öncelikle serilerin zaman içerisindeki seyri Şekil 20’de verilmiştir.

<sup>29</sup> Genişletilmiş Dickey Fuller Testi (ADF) sonuçlarının muğlak olması noktasında diğer testler (Philips-Peron Birim Kök Test’i (PP) ve Elliott-Rothenberg-Stock Birim Kök Test’i (DF-GLS)) de uygulanmıştır.



**Şekil 20:** Ampirik Modelde Kullanılan Serilerin Tarihsel Seyri

Şekil 21’de  $\ln(Y/H)$  ve  $\ln(K/H)$  grafikleri genel olarak yukarı yönlü bir trendin varlığına işaret etmektedir. Ancak, ekonomik ve siyasi krizlerin yaşandığı yıllarda ters gelişmelerin yaşandığı gözükmemektedir. MPE ve SPE’de ülkedeki iç ve dış gelişmelere bağlı olarak inişler ve çıkışlar meydana gelmiştir.<sup>30</sup> Örneğin, 1980 Darbesinin yaşandığı yılda her iki endeks de dibe vururken, 1961 yılı sonrasının izlenen planlı strateji içerisinde her iki endeksin de pozitif bir yapıya büründüğü gözlemlenmektedir.

<sup>30</sup> MPE ve SPE değişkenlerinin siyasi ve yapısal dönemlerdeki detaylı analizi için bkz. İkinci Bölüm.

Dışa açıklık (OPEN) değişkeni ilgili yapısal dönemlere göre farklı seyir izlemektedir. Ancak 1980 sonrası dönemde kademeli bir artış sergilenmektedir.

Şekil 20'deki değişkenlerin tarihsel seyirleri, serilerin durağan olmadıkları yönünde bir algıyı belirginleştirmektedir. Ancak, ilgili değişkenler için yalnızca takip ettikleri harekete bakılarak durağanlık hakkında değerlendirme yapabilmek yeterli değildir. Bu sebeple, ADF birim kök testi gerçekleştirilmiştir (Bkz. Tablo 12).

**Tablo 12:** Birim Kök Test Sonuçları<sup>31</sup>

Değişkenler 1950-2015	Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi		
	Düzye		Birinci Fark
	Trendsiz	Trendli <sup>c</sup>	Trendsiz
LN (Y/H)	-2,299949 [0] <sup>a</sup> (0,1751) <sup>b</sup>	-2,544581 [0] (0,3065)	-9,254906 [0] (0,0000)
LN (K/H)	-3,084733 [0] <sup>d</sup> (0,0327)	-0,433959 [0] (0,9842)	-5,505115 [0] (0,0000)
MPE	-2,253147 [0] (0,1902)	-----	-9,181087 [0] (0,0000)
SPE	-3,186295 [1] <sup>e</sup> (0,0254)	-----	-5,499236 [0] (0,0000)
OPE	-2,019221 [0] (0,2781)	-----	-7,995279 [0] (0,0000)
OPEN	0,751706 [0] (0,9924)	-----	-6,813730 [0] (0,0000)

<sup>a</sup> Uygun (optimal) gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir (maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır).

<sup>b</sup> Parantez içindeki rakamlar olasılık değerleridir (p-values).

<sup>c</sup> MPE, SPE, OPE ve OPEN deterministik bir trende sahip değildir. Bu değişkenler için ADF testi yalnızca trendsiz model kullanılarak verilmiştir.

<sup>d</sup> Phillips Peron (PP) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin (KPSS) testleri bu değişkenin birinci dereceden entegre olduğunu doğrulamaktadır.

<sup>e</sup> KPSS testi bu değişkenin birinci dereceden entegre olduğunu doğrulamaktadır.

Test sonuçları,  $LN(Y/H)$ ,  $LN(K/H)$ , MPE, SPE, OPE ve OPEN serilerinin birinci dereceden entegre [I(1)] olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar seriler için düzeyde (level) birim kök boş hipotezlerinin reddedilemediğini göstermektedir. Farkları alınmış serilere birim kök testi uygulandığında boş hipotezler reddedilebilmektedir. Bu durum da serilerin birinci farkları alındığında durağan

<sup>31</sup> Augmented Dickey-Fuller (ADF).

olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak  $LN(K/H)$  ve SPE zaman serileri %1 anlamlılık düzeyinde birim köke sahip bulunmaktadır.<sup>32</sup> Bu yüzden tüm seriler için %1 anlamlılık düzeyinde I (1) olduğu değerlendirilmesinde bulunulabilir.

### 3.6. Eş-bütünleşme Analizi

Bir önceki bölümde tüm serilerin birinci dereceden entegre olduğunun gösterilmiş olması, eş-bütünleşme testinin uygulanabilirliğini mümkün kılmaktadır. İlk olarak Denklem 5.4'te oluşturulan model çerçevesinde eş-bütünleşme modeli beş değişkenden [InY/H, InK/H, MPE, SPE, OPEN] oluşturulmuştur.<sup>33</sup> Bu şekilde oluşturulan eş bütünleşik VAR (Vector Auto Regressive) modeli için en uygun gecikme uzunluğunun Schwarz ve Hannan-Quinn Bilgi Kriterlerini dikkate alınarak modelin gecikme uzunluğunun '1' olarak belirlenmiştir. Sonuçlar Tablo 13'de verilmiştir.

**Tablo 13:** Johansen Eş-bütünleşme Analizi

Eş-bütünleşme [rank (r)] Testleri						
Öz değerler	0,400770	0,283637	0,182903	0,120573	0,027578	
Boş Hipotez	r=0	r≤1	r≤2	r≤3	r≤4	
İz İstatistiği	77,06403* <sup>a</sup>	44,28897	22,94061	10,01278	1,789754	
Max İstatistiği	32,77507** <sup>a</sup>	21,34835	12,92783	8,223030	1,789754	
Eş Bütünleşme Sonuçları (r=1)						
	In(Y/H)	In(K/H)	MPE	SPE	OPEN	Sabit Terim
(β') <sup>b</sup>	1	-0,726	-0,002	-0,004	0,005	-1,30
		(0,03128) <sup>c</sup>	(0,00046)	(0,00037)	(0,00082)	

<sup>a</sup> Yıldız (\*) boş hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

İki yıldız (\*\*) boş hipotezin %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

<sup>b</sup> Standartlaştırılmış öz vektörü göstermektedir.

<sup>c</sup> Parantez içindeki değerler p olasılık değerleridir.

Tabloda sunulan İz ve Max testlerinin sonuçları beklentilerle uyumlu olarak beş değişken arasında yalnızca bir tane eş bütünleşik (uzun dönemli) ilişki bulunduğunu

<sup>32</sup>  $LN(K/H)$  serisi için gerçekleştirilen PP ve KPSS birim kök testleri %5 anlamlılık düzeyinde birim kök boş hipotezini reddedememektedir. Ayrıca, SPE serisi için de KPSS testi benzer sonuçlar vermektedir.

<sup>33</sup> Eşbütünleşik VAR modelinin kalıntılarında otokorelasyon ve normal olmama problemi görülmemiştir.

işaret etmektedir.<sup>34</sup> Tablo 13’de ortaya konulan Johansen eş bütünleşme analiz ile uzun dönem üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$\ln(Y/H)_t = 1,30 + 0,002 MPE_t + 0,004 SPE_t - 0,0046 OPEN_t + 0,73 \ln(K/H)_t \quad (5.5)$$

(0,00046)      (0,00037)      (0,00082)      (0,03873)

Parantez içindeki değerler p olasılık değerleridir.

Denklem 5.5’de görüldüğü gibi, çalışan başına düşen çıktı miktarının MPE, SPE ve  $\ln(K/H)$ ’dan pozitif, OPEN’den ise negatif yönde etkilendiği görülmektedir. Ortaya çıkmış olan bu sonuçlar, teorik beklentilerle uyumludur. Tüm değişkenlerin model içerisindeki p-değerlerine bakılarak istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

Daha açık bir ifadeyle, MPE’de gerçekleşecek 1 puanlık bir artış, çalışan başına düşen çıktı miktarını %0,2 oranında arttırmaktadır. SPE’de meydana gelecek 1 puanlık bir artış ise, çalışan başına düşen çıktıyı %0,4 oranında arttırmaktadır. Çalışan başına düşen fiziki sermaye stokundaki %1’lik artış, çalışan başına düşen çıktı miktarını %0,7 yükseltmektedir. Dışa açıklıktaki (OPEN) 1 puanlık artış ise, çalışan başına düşen çıktı miktarını %0,5 oranında azaltmaktadır.

Ayrıca, Denklem 5.4’te oluşturulan model FM-OLS ile tahmin edilerek aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

$$\ln(Y/H)_t = 0,99 + 0,003 MPE_t + 0,002 SPE_t - 0,0044 OPEN_t + 0,77 \ln(K/H)_t \quad (5.6)$$

(0,000)      (0,000)      (0,000)      (0,000)

Parantez içindeki değerler p olasılık değerleridir.

Denklem 5.6’dan görüldüğü gibi, çalışan başına düşen çıktı miktarının MPE, SPE ve  $\ln K$ ’dan pozitif, OPEN’den ise negatif yönde etkilendiği söylenebilir. Ortaya çıkmış olan bu sonuçlar, teorik beklentilerle paralellik sergilemektedir. Ayrıca, tüm

<sup>34</sup> Engle Granger eş-bütünleşme testinin sonuçları da Johansen eş-bütünleşme testinin sonuçlarıyla uyumlu bulunmuştur.



değişkenlerin model içerisindeki p-değerlerine bakılarak istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

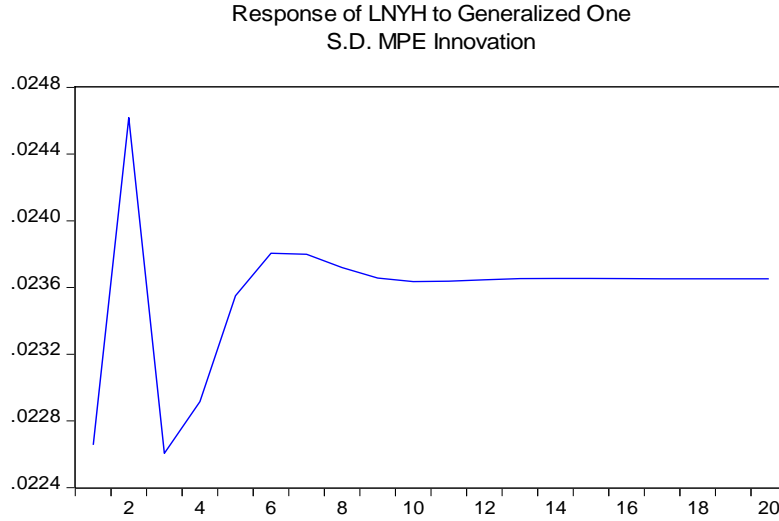
Denklem 5.5 ve Denklem 5.6'dan görüldüğü üzere Johansen metodu ve FM-OLS ile elde edilen sonuçların katsayıları arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Bu durum sonuçların güvenilirliğinin pekiştirilmesi yönünden önemlidir.

### **3.7. Genelleştirilmiş Etki-Tepki Analizi (GET)**

Modeldeki değişkenler arasındaki çoklu, dinamik ve karmaşık ilişkilerin tespitinde etki-tepki analizleri kullanılabilir (Bkz. Lutkepohl ve Reimers 1992; Pesaran ve Pesaran 1997, 2009). Ampirik çalışmalarda yaygın olarak kullanılan ortogonal etki-tepki (orthogonalized impulse response) fonksiyonlarıdır. Ancak bu fonksiyonlardan elde edilen etki-tepki sonuçları genellikle model içindeki değişkenlerin sırasına bağlıdır. Son dönemde dinamik etkilerin analizinde genelleştirilmiş etki tepki fonksiyonları da sıkça kullanılmaktadır. Pesaran ve Shin'in (1998) geliştirmiş oldukları bu fonksiyonlar değişkenlerin sistem içindeki sırasına bağımlı değildir. Dolayısıyla, bu çalışmada, aynı sebepten ötürü genelleştirilmiş etki tepki (generalized impulse response) analizinin kullanımı tercih edilmiştir.

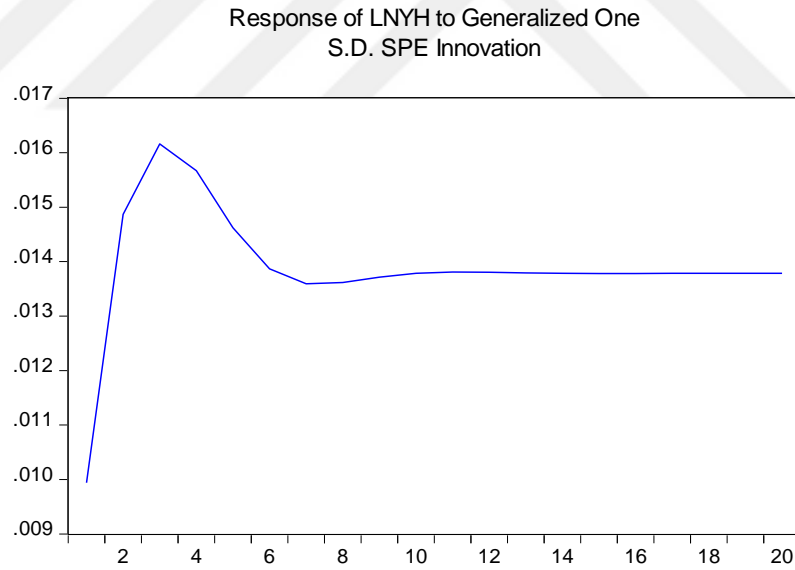
Bu bağlamda, çalışmanın amacı çerçevesinde bazı genelleştirilmiş etki tepki (GET) fonksiyonları gösterilmekte ve analiz edilmektedir.

Şekil 21'den gözüktüğü üzere, makroekonomik performansta yaşanan bir artışın (bir standart hata şokunun) çalışan başına çıktı düzeyi üzerindeki dinamik etkileri incelendiğinde etkinin yönünün dalgalı olmakla beraber orta vadede pozitif olduğu görülmektedir. Bu durum teorik beklentilerle uyumlu gözükmektedir.



**Şekil 21:** LN(Y/H)'nin MPE'nin Bir Standart Hata Şokuna Tepkisi

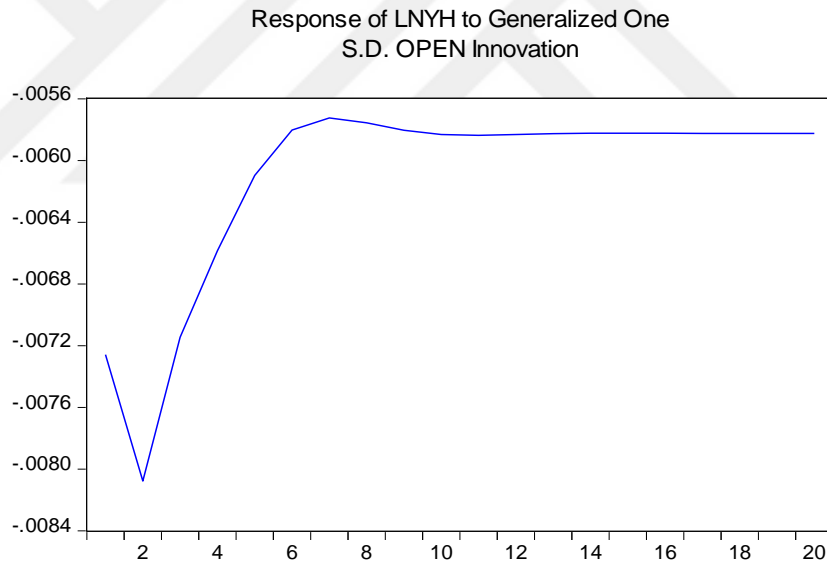
Kurumların kalitesinin<sup>35</sup> göstergesi olarak da sayılabilecek sosyo-politik performans endeksinin çalışan başına çıktı üzerindeki dinamik etkileri incelendiğinde etkinin pozitif olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil 22).



**Şekil 22:** LN(Y/H)'nin SPE'nin Bir Standart Hata Şokuna Tepkisi

<sup>35</sup> Ekonomik büyümenin sağlanmasında dış dünyadaki gelişmeler, coğrafya, dil, din, etnik ve örf adetler gibi pek çok faktör etkili olabilmektedir. Ancak hiçbiri kurumlar kadar ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği üzerinde etkili değildir. Bir ülkede mülkiyet haklarının, ifade özgürlüğün, basın özgürlüğünün, bağımsız yargılanmanın ve ekonomik, sosyal ve politik alandaki fırsat eşitliklerinin genişlediği ölçüde kurumların kalitesinin arttığı görülmektedir. Bu durumun yansıması kurumların kapsayıcı nitelik kazanmasına katkı sağlayarak ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine pozitif katkı sağlayacağı yönündedir (Bkz. Acemoglu, 2003, Rodrik, 2009 ve Rodrik ve Subramanian, 2003).

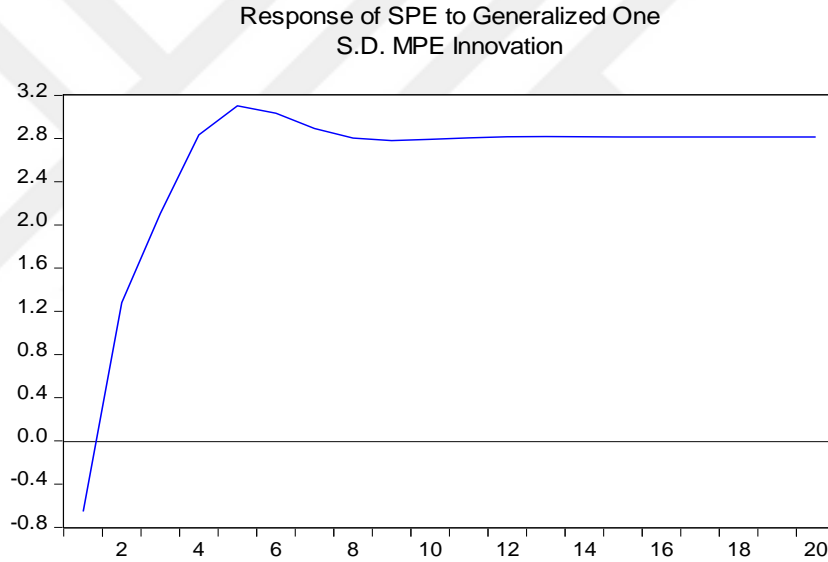
Şekil 23'den gözüktüğü üzere dışa açıklığın çalışan başına çıktı üzerine etkisi olumsuz olmuştur. Genel olarak dışa açıklığın ülkelere tanıdığı bilgi birikimi ve teknoloji transfer imkanları sayesinde çıktıya pozitif etki sağlayacağı görüşü hakimdir (Bkz. Jones, 2001). Chang'ın iddia ettiği, bugünün gelişmiş ülkelerinin kendi piyasa ve endüstrilerini geliştirirken dışa kapalı bir yapı sergileyip ancak hazır oldukları zamanda dışa açılma yönünde adımlar attığıdır. Diğer taraftan bugünün gelişmiş olan ülkeleri, gelişmekte olan ülkelere kendi deneyimlerini önermek yerine doğrudan dışa açılmayı ve ilgili düzenlemeleri yapmaları gerekliliğini telkin etmektedirler (Chang, 2002). Bu sebeple gerekli altyapı oluşturma sürecini geçirmeden dışa açılmanın çıktı üzerinde negatif sonuç vereceği, Türkiye tarihsel deneyimi de göz önüne alınarak beklenmektedir. Bu doğrultuda, dışa açıklığın çalışan başına çıktı üzerindeki dinamik etkilerin, negatif olduğu görülmektedir. Negatif etki zamanla azalma göstermekle beraber kalıcı olarak sürmektedir (Bkz. Şekil 23).



**Şekil 23:** LN(Y/H)'nin OPEN'nin Bir Standart Hata Şokuna Tepkisi

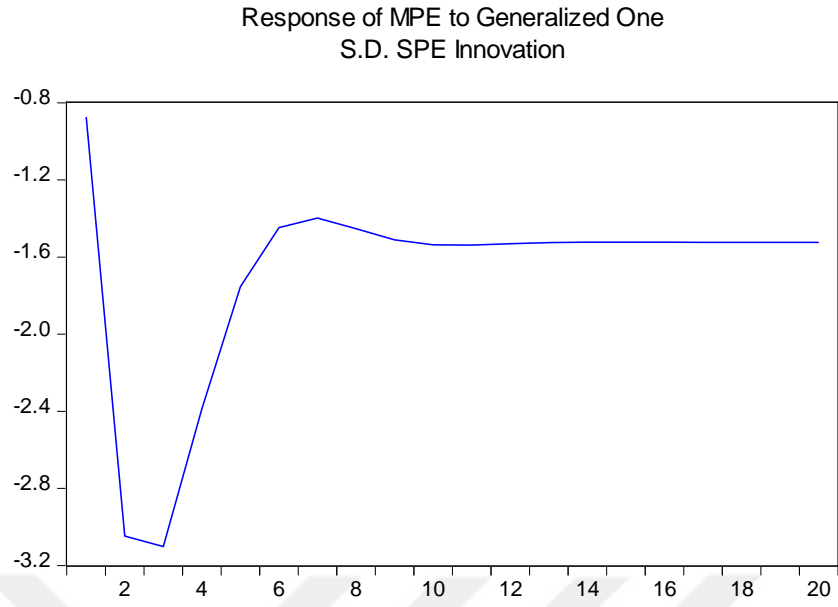
Makroekonomik performans endeksinin sosyo-politik performans endeksi üzerindeki dinamik etkileri incelendiğinde, makroekonomik performanstaki artışların sosyo-politik performans üzerinde başlangıçta negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu durum geçici olmakla beraber etki kısa süre içerisinde hızla pozitif dönmekte ve kalıcı bir hal almaktadır (Bkz. Şekil 24). Oluşan bu durum, iyi makroekonomik performansın orta vadede sosyo-politik ortama olumlu yansıtacağını

göstermektedir. Diğer taraftan Arthur Okun, eşitlikler ve ekonomik etkinlikler arasında çatışmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulayarak, kapitalizm ve demokrasinin işleyişi içerisinde ödünleşimler bulunduğunu ortaya koymaktadır (Okun, 1975, s.120). Okun'un bu vurgusu, büyüme performanslarıyla bölüşüm ilişkileri arasında ödünleşimler bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca, hükümetlerin popülist süreçler içerisinde sosyo-politik ortamı düzeltme girişimlerine çoğunlukla kısa vadeli sürdürülemez politikalarla girmeleri makroekonomik işleyişi olumsuz etkilemektedir.<sup>36</sup> Bu sebeplerle, sosyo-politik performans endeksinin makroekonomik performans endeksi üzerindeki dinamik etkileri incelendiğinde Okun'un belirtmiş olduğu ödünleşimin etkilerinin önce daha fazla sonrasında ise daha az olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil 25).



**Şekil 24:** SPE'nin MPE'nin Bir Standart Hata Şokuna Tepkisi

<sup>36</sup> Belirtilen sürecin detaylı incelemesi için bkz. Barro (1996), İsmihan (2003) ve Öniş (2012).



**Şekil 25:** MPE'nin SPE'nin Bir Standart Hata Şokuna Tepkisi

## SONUÇ

Bu çalışmanın, Türkiye ekonomisinin uzun dönemli ekonomik performansı değerlendirilmiştir. İlk kısmında bu değerlendirme için performans göstergeleri geliştirilmiştir. Bu tür performans analizlerinde genellikle kullanılan ve sınırlı bir görüş açısı sağlayan göstergelerin tek tek ele alınması yaklaşımının ötesine geçebilmek için, bütünsel bir bakış açısı sağlayan endeks oluşturma yaklaşımına başvurulmuştur. Bu doğrultuda makroekonomik performans endeksi (MPE) ekonomik yönetimin kalite boyutunu, sosyo-politik performans endeksi (SPE) ise toplumsal ve siyasi eksenlerdeki kurumsal gelişim tarafını dikkate alacak şekilde oluşturulmuştur. Ayrıca, bu iki endeksin ortalama değeri alınarak üçüncü bir endeks olarak ortalama performans endeksi (OPE) de geliştirilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’de yapılan uzun dönemli ekonomik büyüme çalışmalarının çoğunlukla iktisadi (makroekonomik) eksene dayanmasından ötürü, bu çalışmada iktisadi ayağın yanına sosyo-politik tarafın (SPE) eklenerek analizlerin gerçekleştirilmesi mevcut literatüre katkı sağlanması bakımından değerlidir. Diğer taraftan, MPE’nin hesaplama yöntemi ilgili literatürde belirtilen yöntemlerin bir sentezi olmakla birlikte, özellikle verilerin dağılımlarını ve uç değerleri dikkate alan hesaplama yöntemiyle farklılaşmaktadır.

Oluşturulan endekslerin kapsadığı dönemin Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamasından başlayarak kullanılabilir son zaman dilimine kadar getirilmesi, çalışmanın açığa çıkarmış olduğu önemli bir diğer katkıdır. Bunun ana gerekçesi, Türkiye’de bu eksenlerde yapılan çalışmaların genellikle zaman boyutunun çok sınırlı tutuluyor olmasıdır. Ancak Türkiye’nin ilk dönemlerinde tutulan verinin kalitesi hakkında genel bir şüphe hakimdir. Bu durumun oluşmasında da Türkiye’nin kuruluş yıllarında vermiş olduğu mücadelelerin zorluklarından kaynaklı kurumsal altyapının oturmamış olmasının yanında yaşanan II. Dünya Savaşı ve 1950 yılına kadar tek partili bir yapının bulunması gibi bazı başka faktörler de etkili olmuştur. Bu sebeple çalışma içerisinde veri kalitesinden kaynaklanan kısıtlar belirlemiştir. Bu kısıtlar bütünüyle aşılammakla beraber, verilerin seçimine titizlikle eğilinerek, en güvenilir kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır.

Endeksler (MPE, SPE, OPE) üzerinden gerçekleştirilen tarihsel analiz, çok partili dönemde tatmin edici ve kalıcı bir makroekonomik başarıya ulaşmak için sadece makroekonomik istikrarı sağlamanın yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Çoğu zaman "istikrar" temel hak ve özgürlükleri ve sosyo-ekonomik adaleti (örneğin gelir dağılımını) zayıflatarak gerçekleştirildiğinden dolayı, istikrar programlarının MPE üzerindeki etkisi genellikle geçici olmuştur. Ayrıca, ülkemizde sıklıkla (ama pek de doğru olmayan bir şekilde) siyasi istikrarla özdeşleştirilen tek parti iktidarları dönemlerinde de makroekonomik performans açısından kısa süren (genellikle ilk 3-4 yıl) başarı sonrasında hem MPE'de hem SPE'de ciddi kayıplar yaşanmış ve bu dönemlerde de kalıcı başarı sağlanamamıştır. Diğer taraftan, bölüşüm cephesindeki gerilimler azaltılmadan ve sosyo-politik ortamdaki huzur sağlanmadan makroekonomik ortamda sağlanan olumlu gelişmeler yönetimlerin başarılı sayılması için yeterli değildir. Bu durum, makroekonomik performansta sağlanan başarının sosyo-politik performansla desteklenmesiyle beraber başarılı yönetimlerin varlığını ortaya koyduğunu göstermektedir. Tüm bunlara ek olarak, Türkiye'de çok partili dönemde yaşanan popülist süreçler ve krizler neticesinde, Türkiye önemli yapısal dönüşümler yaşamış ve çoğunlukla reaktif devlet özelliği sergilemiştir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin geçirmiş olduğu temel yapısal dönüşümlerin kökeninde, geniş sosyal mutabakat yerine, dünyada yaşanan ekonomik ve siyasi dönüşümler belirleyici olmuştur.

Çalışmada makroekonomik ve sosyo-politik performans endekslerinin üretim fonksiyonuna eklenmesi ile oluşturulan modelin incelendiği bölümde, makroekonomik ve sosyo-politik iyileşmelerin uzun dönemli büyüme üzerine etkileri çok partili dönem için anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan analizler makroekonomik ve sosyo-politik gelişmelerin çalışan başına çıktı düzeyini uzun dönemde pozitif etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum ekonomik performansta uzun dönemli başarı sağlamak için iyi ekonomik yönetimin sosyo-politik gelişmelerle desteklemesinin önemine vurgu yapmaktadır.

Ayrıca, kısa ve orta vadeli etkilerin belirlenmesi için genelleştirilmiş etki tepki analizi gerçekleştirilmiştir. Sosyo-politik ortamda yaşanan gelişmelerin toplum içerisindeki kutuplaşmaların düzeyini azaltarak ve daha özgür bir ortam yaratarak kişi başına üretimde artışa katkı sağladığı görülmektedir. Diğer taraftan, makroekonomik

performanstaki gelişmelerin çıktı düzeyine pozitif etki yaptığı görülmekle beraber, ülkedeki karar vericilerin çoğunlukla tekrar seçilme kaygısı altında popülist politikalara yönelmiş olmaları, bu durumun sürekliliğini kısıtlamaktadır. Ayrıca, ülkedeki makroekonomik gelişmelerin sosyo-politik ortamın iyileşmesine katkı sağladığı görülürken, sosyo-politik performanstaki gelişmelerin makroekonomik performans üzerinde ters etki yaptığı gözlemlenmektedir. Bu durumun oluşmasında, Türkiye'deki hükümetlerin sosyo-politik ortamın ana hatlarını oluşturan gelir dağılımı ve demokrasi gibi faktörlerde sağlanacak gelişmeler için makroekonomik performanstan ödünler verilmesi gerçeği gelmektedir.

Türkiye'de uzun dönemli kişi başına gelir artışlarının makroekonomik performanstaki başarıyla (MPE artışıyla) beraber geleceği görüşü hakimdir. Ancak, ülkeleri uzun dönemli başarıya yalnızca makroekonomik performansları taşıyamaz. Ülkeler makroekonomik göstergelerinde sergilediği başarıyı sosyo-politik ortamında sağladığı ilerlemelerle (SPE artışlarıyla) desteklediği ölçüde uzun dönemli başarıyı yakalayabilecektir. Bu sebeple, Türkiye'de refahın kalıcı ve tatmin edici sağlanabilmesi noktasında büyüme odaklı proaktif kalkınma stratejilerini, sosyo-ekonomik adaleti, temel hak ve özgürlükleri ve istikrarı gözeterek, bunlarla uyumlu makroekonomik ve ilgili diğer kurumsal altyapı ve politikaları hızla uygulanmaya başlanması ve bu yolda sabırlı olunması kritik bir öneme sahiptir.





## KAYNAKÇA

- Acemoglu, D. (2012). Bazı Milletler Neden Başarısız Olur?. Ankara: TEPAV
- Acemoglu, D. (2010). Growth and Institutions. *Economic Growth*. der Darlauf and Blume. The New Palgrave Economic Collection, 107-115
- Acemoglu, D. (2003). Root Causes: A Historical Approach to Assessing the Role of Institutions in Economic Development. *Finance and Development*, 40(2), 27-30
- Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P. ve Robinson, J. A. (2014). Democracy Does Cause Growth (No. w20004). National Bureau of Economic Research. 1-64. <http://www.nber.org/papers/w20004.pdf>
- Acemoglu, D. ve Robinson, J. A. (2012). *Ulusların Düşüşü Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*. İstanbul: Doğan Kitapevi.
- Acemoglu, D. ve Robinson, J. A. (2006). Paths of Economic and Political Development. *The Oxford Handbook of Political Economy*: Oxford University Press, 672-692. doi: 10.1093/oxfordhb/9780199548477.003.0037
- Acemoğlu, D. ve Üçer, M. (2015). The Ups and Downs of Turkish Economic Growth, 2002- 2015: Political Dynamics, The European Union and The Institutional Slide. NBER Working Paper Series, Working Paper No: 21608. doi: 10.3386/w21608
- Ahmad, F. (2007). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (6. Basım). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akşin, S. (2005). Siyasal Tarih (1950-1960). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980 içinde*, der. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Alesina, A., Devleeschauwer, A., Easterly, W., Kurlat, S. ve Wacziarg, R. (2003). Fractionalization. *Journal of Economic growth*, 8(2), 155-194. DOI: 10.1023/A:1024471506938
- Andaç, F. (1982). *Atatürk Döneminde Sosyal Politika*. Atatürk Dönemi Sosyo-Ekonomik Sorunları Semineri. Ankara: Kayseri Üniversitesi Atatürk Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

- Asher, M. A., Defina, R. H. ve Kishor, T. (1993). The Misery Index: Only Part of the Story. *Challenge*, 36(2). 58-62. <http://www.jstor.org/stable/40721424>
- Asteriou, D. ve Price, S. (2001). Political Instability and Economic Growth: UK Time Series Evidence. *Scottish Journal of Political Economy*, 383-399. doi:10.1111/1467-9485.00205
- Ateş, S. (2013). Türkiye’de Fiziksel Sermaye Yatırımlarının Büyüme Oranına Uzun Dönemli Etkileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 63-85. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/3808>
- Atılğan, G. (2012). Türkiye’de Toplumsal Sınıflar: 1923-2010. 1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim içinde, der. Faruk Alpkaya ve Bülent Duru, Ankara: Phoenix.
- Arın, T. (2013). Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aysan, M. A. (2004). Atatürk’ün Ekonomik Görüşleri (7. basım). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları
- Bandura, R. (2008). A Survey of Composite Indices Measuring Country Performance: 2008 Update. New York: UNDP
- Barro, R. (1996). Democracy and Growth. *Journal of Economic Growth*. 1(1), 1-27. doi: 10.1007/BF00163340
- Berksoy, T. ve Boratav, K. (1994). Sunuş. Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler içinde, der. Korkut Boratav ve Ergun Türkcan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Benlialper, A., Cömert, H. ve Düzçay, G. (2016). 2002 Sonrası Türkiye Ekonomisinin Performansı: Karşılaştırmalı bir Analiz. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 43(1). 65-110.
- Bernal-Verdugo, L. E., Furceri, D. ve Guillaume, D. M. (2013). The Dynamic Effect of Social and Political Instability on Output: The Role of Reforms. IMF Working Paper No: 13/91. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1391.pdf>
- Blanchard, O. J., Nordhaus, W. D. ve Phelps, E. S. (1997). The medium run. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1997(2), 89-158. <http://www.jstor.org/stable/2534687>

- Bollen, K. A. (1980). Issues in The Comparative Measurement of Political Democracy. *American Sociological Review*, 370-390. <https://www.jstor.org/stable/2095172>
- Boratav, K. (2010). *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*. İstanbul: Yordam Kitap
- Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2005* (11. Basım). Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye’de Devletçilik* (2. basım). Ankara: İmge Kitapevi
- Boratav, K. ve Yeldan, E. (2006). Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomic (In)-Stability, And Patterns of Distribution. CEPA and The New School for Social Research. doi:10.1093/acprof:oso/9780195189322.003.0014
- Boratav, K. Yeldan, E. ve Köse, A. H. (2000). Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey, 1980-1998. CEPA and The New School for Social Research, Working Paper Series, 20, 113-114.
- <http://www.economicpolicyresearch.org/scepa/puplications/workingpapers/2000/cepa0120.pdf>
- Bosworth, B. ve Collins, S. M. (2003). The Empirics of Growth: An Update. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2003(2), 113-206. doi: 10.1353/eca.2004.0002
- Bozdağ, İ. (1975). *Demokrat Parti ve Ötekiler*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Bulutay, T. (1995). *Employment, Unemployment and Wages in Turkey.*, Ankara: İLO, DİE
- Calmfors, L. ve Driffill, J. (1988). Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance. *Economic Policy*, 3(6). 13-61. doi: 10.2307/1344503
- Cangır, N. ve Turan, T. (2014). Politik İstikrarsızlığın Bütçe Dengesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 166, 243-267.
- <http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0016505&lng=0>

- Celasun, M. (1995). 1995-2000 Döneminde Türk Ekonomisinin Gündemi. Türkiye Sorunlarına Çözüm Arayışları içinde, der. Mehmet Kabasakal, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Celasun, M. ve Rodrik, D. (1989). Turkish Experience with Debt: Macroeconomic Policy and Performance. In Developing Country Debt and The World Economy, University of Chicago Press. 193-211 <http://www.nber.org/chapters/c7526.pdf>
- Cem, İ. (2008). Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Chang, H. J. (2002). Kicking Away The Ladder: Development Strategy in Historical Perspective. Anthem Press.
- Cherchye, L. (2001). Using Data Envelopment Analysis to Assess Macroeconomic Policy Performance. Applied Economics, 33(3), 407-416.  
doi: 10.1080/00036840122353
- Coppedge, M., Gerring, J., Lindberg, S. I., Teorell, J., Altman, D., Bernhard, M., ... & McMann, K. (2016a). Varieties of Democracy: Codebook v6. Varieties of Democracy (V-Dem) Project.
- Coppedge, M., Gerring, J., Lindberg, S. I., Teorell, J., Altman, D., Bernhard, M., ... & McMann, K. (2016b). “V-Dem Methodology v6.” Varieties of Democracy (V-Dem) Project.
- Çolak, Ö. F. ve Aktaş, A. (2010). Makro Ekonomik Göstergelerin Yorumlanması. Ankara: Efil Yayınevi.
- Derviş, K. (2012). Cumhuriyet’in 100. Yıldönümü Yolunda Türkiye. İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi. [http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2012/11/KEMALDERVIS\\_KONUSMAMETNI.pdf](http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2012/11/KEMALDERVIS_KONUSMAMETNI.pdf)
- Doğruel, F. ve Doğruel, S. (2006). Bıçak Sirtında Büyüme ve İstikrar. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Doğruel, F. ve Doğruel, S. (2003). Türkiye’de Büyüme ve Makroekonomik İstikrar. İktisat Üzerine Yazılar II İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, Oktar Türel’e Armağan içinde, der. Ahmet Haşim Köse, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Dündar, C. (2013). Ekonomik Gelişme, Sosyal Uyanışı Aştı. 20 Eylül 2015 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/ekonomik-gelisme-sosyal-uyanisi-asti/gundem/gundemyazardetay/12.03.2013/1679217/default.htm> adresinden erişildi.
- Eğilmez, M. (2011). Osmanlı'dan Devraldığımız Borçlar. 17 Haziran 2015 tarihinde <http://www.mahfiegilmez.com/2011/12/osmanlidan-devraldigimiz-borclar.html?m=1> adresinden erişildi.
- Ercan, F. Tanyıldız, K. ve Karakaş, D. (2008). Türkiye’de Sermaye Birikimi, Sanayileşme Politikaları ve Sektörel Değişimler. Çeşitli Yönleriyle 85. Yılında Türkiye Ekonomisi içinde, der. Gülen Elmas Arslan, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.
- Erder, N. (2010). Türkiye’nin İlk Planlama Deneyimi. Attila Sönmez’e Armağan Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980 içinde, der. Ergun Türkcan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Esen, E. ve İyikan, N. (2009). Türkiye – AB İlişkileri Nereye Gidiyor?, Ankara: Phoenix Yayınevi
- Fischer, S. (1993a). Does Macroeconomic Policy Matter?: Evidence From Developing Countries, 27. ICS Press.
- Fischer, S. (1993b), The Role of Macroeconomic Factors in Growth, Journal of Monetary Economics, 32(3), 485-512. doi:10.1016/0304-3932(93)90027-D
- Firme, V. D. A. C. ve Teixeira, J. R. (2014). Index of Macroeconomic Performance For A Subset Of Countries: A Kaldorian Analysis From The Magic Square Approach Focusing On Brazilian Economy In The Period 1997-2012. Panoeconomicus, 61(5), 527. doi: 10.2298/PAN1405527F
- Fukuyama, F. (2013). What Is Governance?. Governance, 26(3). 347-368. doi: 10.1111/gove.12035
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2014). Temel Ekonometri. Ümit Şeneşen ve Gülay Günlük Şeneşen (Çev.). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gürkaynak, R. ve Sayek-Böke, S. (2013) . AKP Döneminde Türkiye Ekonomisi. Birikim Dergisi, 296, 64-69.

Hall, R. E. ve Jones, C. I. (1999). Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?. *The Quarterly Journal of Economics*, 114 (1): 83-116. doi: 10.1162/003355399555954

House, F. (2012). Checklist questions and guidelines. *Freedom in the World*.

İsmihan, M. (2012). The Political Economy of Productivity Collapses and Accelerations: The Turkish Experience, 1950-2010. *Uluslararası Ekonomi Konferansı, Türkiye Ekonomi Kurumu (TEK), İzmir (Kuşadası)*.

İsmihan, M. (2011), Türkiye'nin Makroekonomik Performansı: 1960-2010. II. Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi (EconAnadolu 2011), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

İsmihan, M. (2009). Kronik İstikrarsızlık ve Potansiyel Büyüme Hızı: Türkiye Deneyimi, 1960-2006. *DEÜ İİBF Dergisi*, 24, 73-91.

<http://dergi.iibf.deu.edu.tr/index.php/cilt1-sayi1/article/view/249>

İsmihan, M. (2003). The Role of Politics and Instabilty on Public Spending Dynamics and Macroeconomic Performance: Theory and Evidence From Turkey. *Doktora Tezi*, Ankara: ODTÜ. [Bu çalışma kitap olarak da yayınlanmıştır: İsmihan M., (2009), *The Role of Politics and Instability in Macroeconomic Performance*, VDM Dr Verlag Muller, 156.]

İsmihan, M. ve Özcan, K. M. (2006). Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları: 1960-2004. *İktisat İşletme ve Finans*, 21(241), 74-86. Doi: 10.3848/iif.2006.241.8948

Jones, C. I. (2001). *İktisadi Büyümeye Giriş*. Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer (Çev.). İstanbul: Literatür Yayıncılık

Kaldor, N. (1971). Conflicts in National Economic Objectives. *The Economic Journal*, 81(321), 1-16. doi: 10.2307/2229754

Kaufmann, D., Kraay, A. ve Mastruzzi, M. (2009). Governance matters VIII: aggregate and individual governance indicators, 1996-2008. *World bank policy research working paper*, (4978).

<http://documents.worldbank.org/curated/en/598851468149673121/pdf/WPS4978.pdf>

- Kayra, C. (2015). Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü (1923-1950 Devletçilik Altın Yıllar), Cilt I, İstanbul: Tarihçi Kitapevi
- Kazgan, G. (1999). Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2000). Türkiye Ekonomisi (11. basım). İstanbul: Remzi Kitapevi
- Khramov, V. ve Ridings Lee, J. (2013). The Economic Performance Index (Epi): An Intuitive Indicator for Assessing A Country's Economic Performance Dynamics In An Historical Perspective. IMF Working Paper No: 13/214.  
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13214.pdf>
- Kibritçioğlu, A. (2007). Türkiye'deki Hükümetlerin Makroekonomik Performanslarının Bir Karşılaştırması, 1987-2007. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/3962/1/>
- Kongar, E. (2012). 21. Yüzyılda Türkiye (45. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi
- Köse, A. H. ve Yeldan, E. (1998). Turkish Economy in The 1990s: An Assessment of Fiscal Policies, Labor Markets and Foreign Trade. *New Perspectives on Turkey*, 18, 51-78. doi: 10.1017/S0896634600002880
- Kuruç, B. (1987). Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi (1. basım). Ankara: Bilgi Yayınevi
- Layton, A. P. (1992). An Estimated Australian Macroeconomic Misery Index. *Economic Record*, 68, 118–124. doi: 10.1111/j.1475-4932.1992.tb01757.x
- Lechman, E. (2009). Okun's and Barro's Misery Index as an Alternative Poverty Assessment Tool. *Recent Estimations for European Countries*. Munich Personal Archive, 1-10. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/37493/>
- Lee, S., Cheong, K. ve Sub, S. H. (2007). International Comparison of Economic Performance Index: The Case of the USA, Japan and Korea. *The American Economist*, 51(1), 63-74. <http://www.jstor.org/stable/40657667>
- Lewis, B. (2004). Modern Türkiye'nin Doğuşu (9. Basım). Metin Kıratlı (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi



- Lovell, M. C. ve Tien, P. L. (2000). Economic Discomfort And Consumer Sentiment. *Eastern Economic Journal*, 26. 1-8. <http://www.jstor.org/stable/40325964>
- Lutkepohl, H.ve Reimers, H. E. (1992). Impulse Response Analysis in Cointegrated Systems, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 16(1), 53-78, doi: 10.1016/0165-1889(92)90005-Y
- Mankiw, N. G. (2010). Makroekonomi. Ömer Faruk Çolak vd. (Çev.). Ankara: Efil Yayınevi.
- Meyersson, E. (2016a). The Reversal of (What Little) Liberal Democracy (There Ever Was) in Turkey. 11 Ekim 2016 tarihinde <http://erikmeyersson.com/2016/10/04/the-reversal-of-what-little-liberal-democracy-there-ever-was-in-turkey> adresinden erişildi
- Meyersson, E. (2016b). A Few Comments on Democracy Indices And Turkey. 11 Ekim 2016 tarihinde <https://erikmeyersson.com/2016/10/06/a-few-comments-on-democracy-indices-and-turkey> adresinden erişildi.
- Mütevellioğlu, N. ve Sönmez, S. (2009). Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- North, D. C. (2002). Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans (1. Basım). Gül Çağalı Güven (çev). İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- North, D. C. (1994). Economic Performance Through Time. *The American Economic Review*, 84(3), 359-368. <http://www.jstor.org/stable/2118057>
- Okun, A. M. (1975). Equality and Efficiency: The Big Trade-Off. Washington DC: The Brookings Institute.
- Okun, A. M. (1970). The Political Economy Of Prosperity. New York: Norton.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2008). Handbook On Constructing Composite Indicators: Methodology And User Guide. doi:10.1787/9789264043466-en
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (1987). OECD Economic Outlook No: 42. doi: 10.1787/data-00124-en
- Ortaylı, İ. (2015). Türkiye’nin Yakın Tarihi (2. Basım). İstanbul: Timaş Yayınları

- Osberg, L. ve Sharpe, A. (2012). Measuring Economic Insecurity in Rich and Poor Nations. *Review of Income and Wealth*, 60: 53–76. doi:10.1111/roiw.12114
- Ozkan, F. G. (2005). Currency and Financial Crises in Turkey 2000-2001: Bad Fundamentals or Bad Luck?. *The World Economy*, 541-572.
- Öniş, Z. (2012): The Triumph of Conservative Globalism: The Political Economy of the AKP Era, *Turkish Studies*, 13:2, 135-152. doi: 10.1080/14683849.2012.685252
- Öniş, Z. ve Şenses, F. (2009). Küresel Dinamikler, Ülkeçi Koalisyonlar ve Reaktif Devlet: Türkiye'nin Savaş Sonrası Kalkınmasında Önemli Politika Dönüşümleri. *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma: Seçme Yazılar içinde*, der. Fikret Şenses, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özatay, F. (2009). *Finansal Krizler ve Türkiye* (3. basım). İstanbul: Doğan Kitap.
- Özatay, F. (1999). Populist Policies and the Role of Economic Institutions in the Performance of the Turkish Economy. *Yapı Kredi Economic Review*, 10(1). 13-26.
- Pesaran, M. H. ve Pesaran, B. (1997). *Working with Microfit 4.0: Interactive Econometric Analysis*, Oxford: Oxford University Press.
- Pesaran, M. H. ve Pesaran, B. (2009). *Working with Microfit 5.0: Interactive Econometric Analysis*, Oxford: Oxford University Press.
- Pesaran, H. H. ve Shin, Y. (1998). Generalized Impulse Response Analysis In Linear Multivariate Models. *Economics letters*, 58(1), 17-29. doi: 10.1016/S0165-1765(97)00214-0
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi* (4. basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1984). İthal ikamesi, döviz darboğazları ve Türkiye, 1947-1979. *Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu içinde* der. Korkut Boratav, Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Rodrik, D. (2015). *Turkish Economic Myths*. 15 Ekim 2015 tarihinde [http://rodrik.typepad.com/dani\\_rodriks\\_weblog/2015/04/turkish-economic-myths.html](http://rodrik.typepad.com/dani_rodriks_weblog/2015/04/turkish-economic-myths.html) adresinden erişildi.

- Rodrik, D. (2009). Tek Ekonomi Çok Reçete. Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme. Neşenur Domaniç. Ankara: Eflatun Yayınevi
- Rodrik, D. ve Subramanian, A. (2003). The Primacy of Institutions. Finance and Development, 40(2), 31-34.
- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/06/pdf/rodrik.pdf>
- Rodrik, D. (2000). Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How To Acquire Them. Studies in Comparative International Development, 35(3), 3-31. doi: 10.1007/BF02699764
- Rothschild, K. W. (2009). Neoliberalism, EU and the Evaluation of Policies, Review of Political Economy. 21(2). 213-225. doi: 10.1080/09538250902834038
- Roubini, N. ve Sachs, J. D. (1989a). Political and Economic Determinants of Budget Deficits in the Industrial Democracies. European Economic Review, 33. 903-938. doi:10.1016/0014-2921(89)90002-0
- Roubini, N. ve Sachs, J. D. (1989b). Government Spending and Budget Deficits in the Industrial Countries. Economic Policy, 8. 99-132. doi: 10.2307/1344465
- Sander, O. (2008). Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e (17. basım). Ankara: İmge Kitapevi
- Sen, A. (2000). Development as Freedom. New York: Anchor Books.
- Senhadji, A. (2000). Sources of Economic Growth: An Extensive Growth Accounting Exercise. IMF staff papers, 47(1), 129-157. doi: 10.2307/3867628
- Setterfield, M. (2009). An Index Of Macroeconomic Performance. International Review of Applied Economics, 23(5), 625-649. doi: 10.1080/02692170903007680
- Singh, R. P. (2009). A Guide to the Economics & Fiscal Performance of the Federal Government (1976-2007). Nova Science Publisher
- Snowdon, B. ve Vane, H. R. (2012). Modern Makroekonomi Temelleri Gelişimi ve Bugünü. Barış Kablamacı vd. (Çev.). Ankara: Efil Yayınevi
- Sönmez S. (2011). Sermaye Birikimi Rejimi ve İhracata Yönelik Sanayileşme - I, İktisat ve Toplum. 11, 32- 41

- Sönmez, S. (2005). Dünya Ekonomisinde Dönüşüm (2. basım). Ankara: İmge Kitapevi
- Stiglitz, J. E. (2011). Of the 1%, by the 1%, for the 1%. 19 Ekim 2016 tarihinde [www.vanityfair.com/news/2011/05/top-one-percent-201105](http://www.vanityfair.com/news/2011/05/top-one-percent-201105) adresinden erişildi.
- Stiglitz, J. E., Sen, A. ve Fitoussi, J. P. (2010). Report by The Commission On The Measurement Of Economic Performance and Social Progress. Paris: Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.
- Şahinkaya, S. (2015). Cumhuriyet Ekonomisi ve Gelecek. İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi Dergisi. 120, 16-30. <http://www.iaosb.org.tr/edergi/2015/ekim/#/16>
- Şahinkaya, S. (2009). Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Tavares, J. ve Wacziarg, R. (2001). How Democracy Affects Growth. European Economic Review, 45(8), 1341-1378. doi: 10.1016/S0014-2921(00)00093-3
- Telatar, F. (2000). Makro Ekonomik Performans İndekslerine Göre Hükümetlerarası Sıralamalar 1950-1996. İktisat-İşletme-Finans, 175, 55-69.
- Telatar, F. ve Cangır, N. (2014). Türkiye İçin Politik İstikrarsızlık Endeksleri: 1955 – 2009 Dönemi. Sosyoekonomi Dergisi, 10-30.
- <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sosyoekonomi/article/view/5000080676>
- United Nations Development Programme (UNDP) (2009). Human Development Report 2009. New York: UNDP.
- Vanhanen, T. (2000). A New Dataset for Measuring Democracy, 1810-1998. Journal of Peace Research, 37(2), 251-265. <https://www.jstor.org/stable/424923>
- Yaşa, M. (1980). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, Akbank Kültür Yayını, İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- Yeldan, E. (2001). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm Birikim ve Büyüme. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, Y. (2003). Current Account Adjustment in Turkey 1923-2002. Doktora Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi



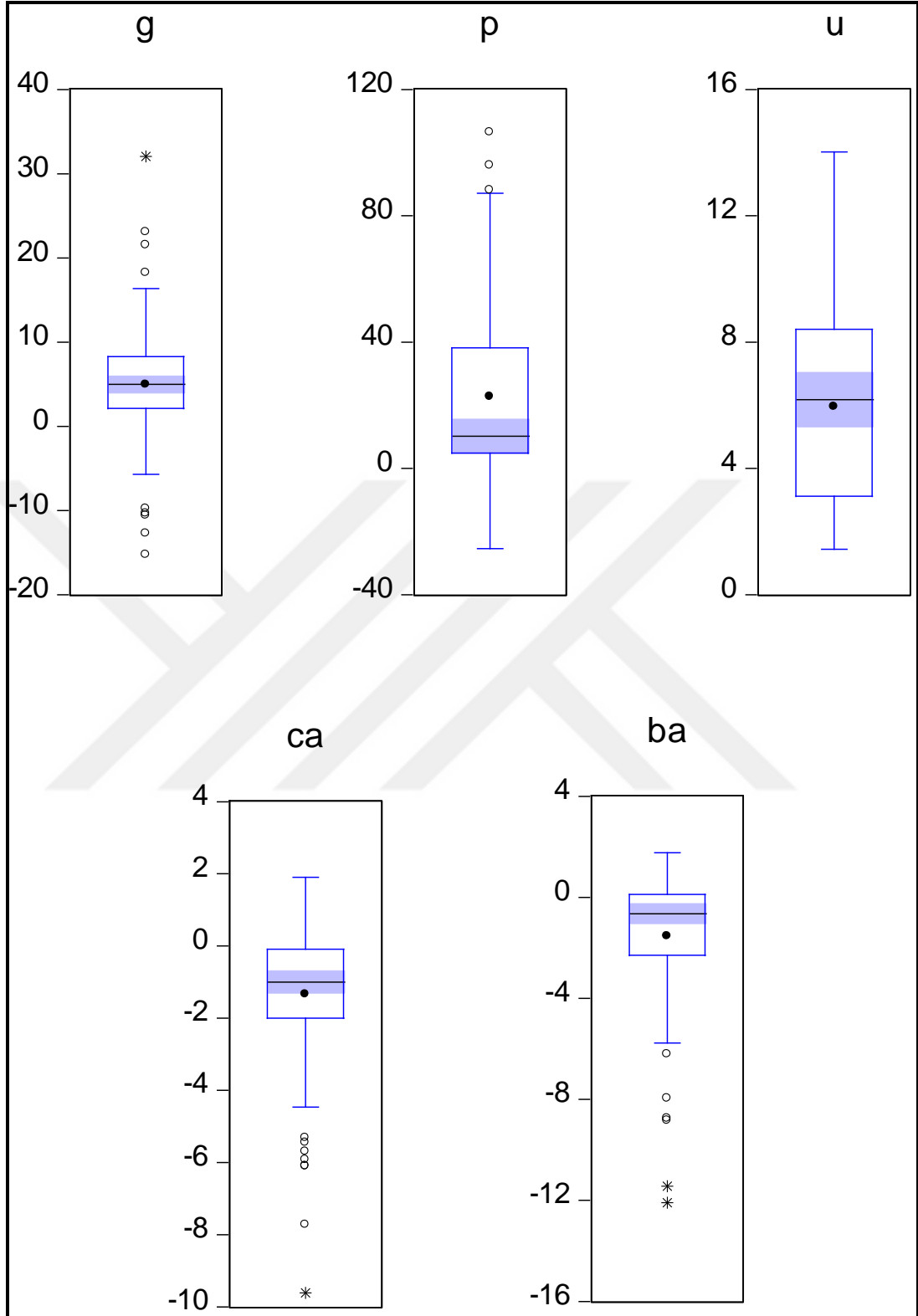
## EKLER

### Ek-1. Makroekonomik Performans Endeksi (MPE) Detayları

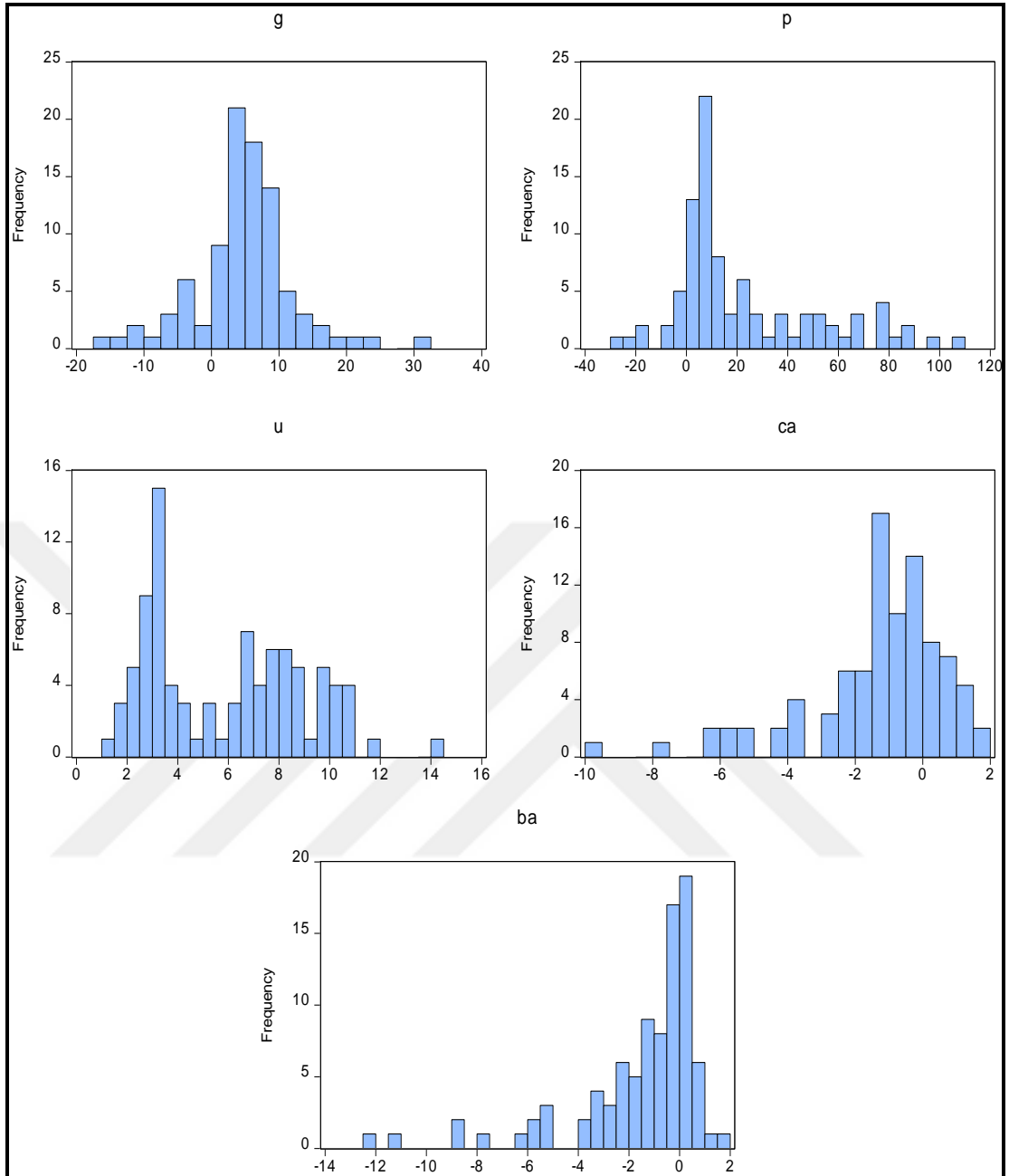
Bu ekte MPE’de kullanılan değişkenlerin veri kaynaklarının detayları (Bkz. Tablo 14) ve bu değişkenler hakkında açıklayıcı bilgi veren kutu grafiği (box plot) (Bkz. Şekil 26), dağılım (histogram) (Bkz. Şekil 27) ve alt göstergeler (Bkz. Şekil 28) sunulmuştur.

**Tablo 14:** MPE – Tanım ve Kaynaklar

ENDEKS KODU	DEĞİŞKEN İSMİ/TANIMI	KAYNAK
<b>MPE</b>	G Büyüme Oranı, % (1998 Fiyatlarıyla)	1923-1997: Kalkınma Bakanlığı 1998-2015: TÜİK
	P GSYH Deflatörü, %	1923-1997: Kalkınma Bakanlığı 1998-2015: TÜİK
	U İşsizlik Oranı, %	1923-1987: Bulutay, T. (1995) 1988-2015: TÜİK
	CA Cari İşlemler Dengesi / GSYH, %	1923-1949: Yücel, Y. (2003) 1950-1974: Yücel, Y. (2003) ve BUMKO 1975-2015: TCMB
	BA Konsolide Bütçe Dengesi / GSYH, %	1923-1993: BUMKO 1994-2015: Hazine Müsteşarlığı

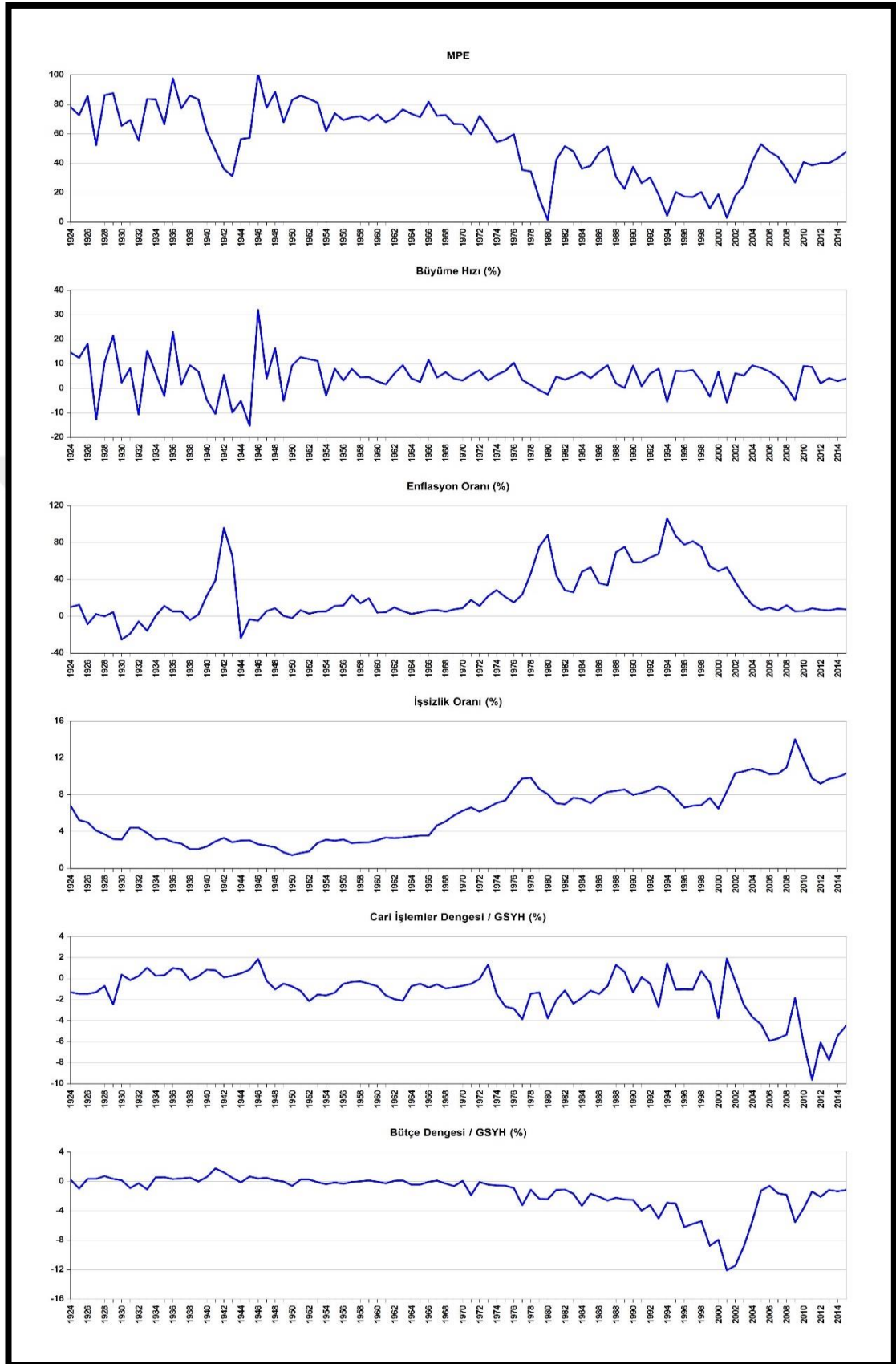


Şekil 26: MPE - Kutu Grafiği (Box Plot)



Şekil 27: MPE –Dağılımlar





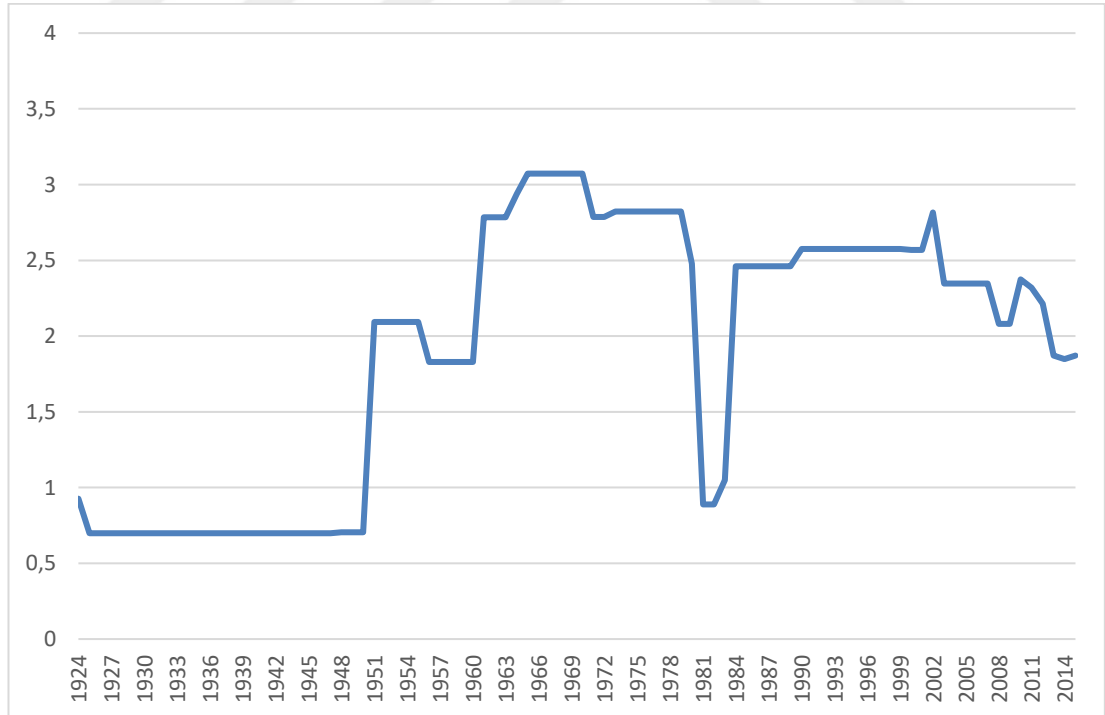
Şekil 28: MPE ve Alt Göstergeleri (Tartısız)

## Ek-2. Sosyo-politik Performans Endeksi (SPE): Değişkenler

Bu ekte SPE’de kullanılan değişkenlerin alt göstergelerinin detaylı açıklamaları sunulmuştur.

### Ek-2.1. Genişletilmiş İfade Özgürlüğü Endeksi

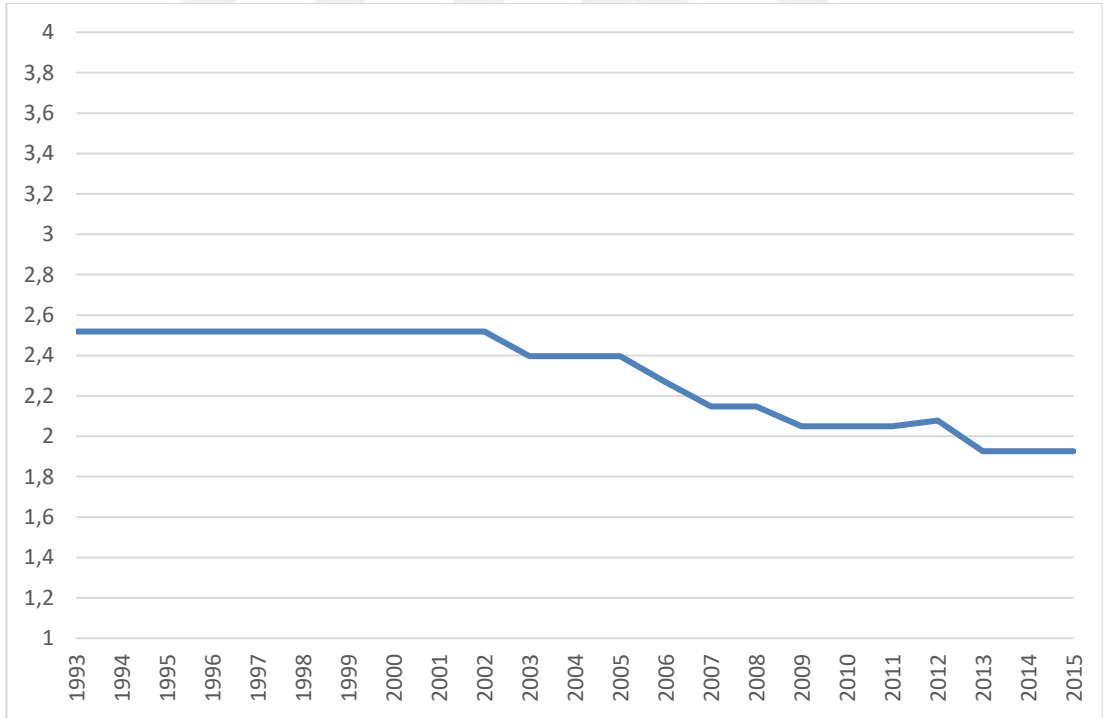
Genişletilmiş ifade özgürlük endeksini oluşturan ilk değişken olan hükümetin sansür çabası – medya (v2mecenefm); yazılı ya da görsel basına karşı hükümetin doğrudan ya da dolaylı bir sansür çabasında bulunup bulunmadığını ölçmeyi amaçlamaktadır. Medyaya yönelik olarak hükümetin bulunduğu müdahalenin düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 245). Düzeydeki artışlar hükümetin doğrudan ya da dolaylı müdahalesinin azalması anlamını taşımaktadır. Düzeydeki azalışlar ise, doğrudan ya da dolaylı müdahalenin arttığı anlamına gelmektedir (Bkz. Şekil 29).



**Şekil 29:** Hükümetin Sansür Çabası – Medya

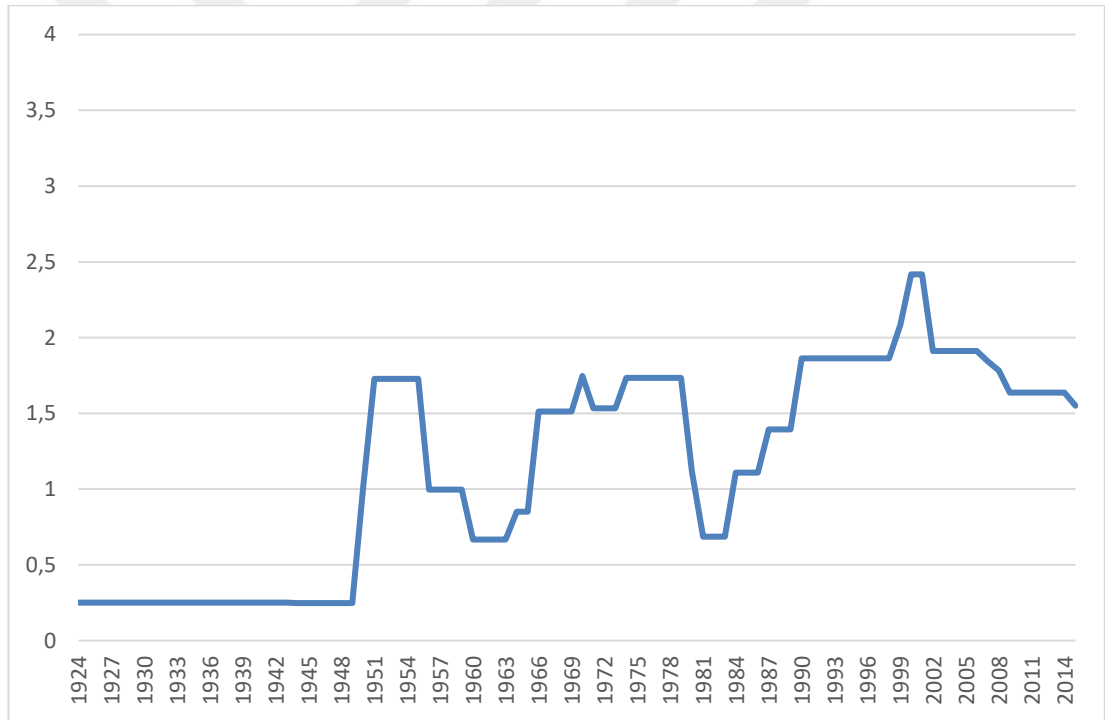
Kaynak: V-Dem

Genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksinin değişkenlerinden ikincisi, hükümetin sansür çabası – internet (v2mecenefi) değişkenidir. Türkiye’de internet kullanımının geçmişi çok uzun yıllara dayanmadığından ötürü, bu değişkenin kapsadığı dönem aralığı kısıtlıdır. Bu yüzden endeks değerleri yalnızca internetin Türkiye’de kullanıldığı yıllar için hesaplanmıştır. Türkiye’de medyanın bir ayağını da sosyal medyanın oluşturmasından ve bu endeks değerlerinin yalnızca kapsadığı yıllar için genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksine etki etmesinden dolayı, bu endeksin kapsama dahil edilmesinde sakınca görülmemiştir. Değişken temel olarak internet üzerinde hükümet sansürünün olup olmadığını ölçmeyi amaçlamaktadır. İnternete yönelik olarak hükümetin bulunduğu sansürün düzeyi, 1-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 246). Düzeyinin artışı hükümetin sansürünün azalması anlamını taşıırken, tersi durum hükümet sansürünün arttığını göstermektedir (Bkz. Şekil 30).



**Şekil 30: Hükümetin Sansür Çabası – İnternet**  
Kaynak: V-Dem

Gazetecilerin tacizi (v2meharjrn) değişkeni, üçüncü değişken olarak genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksinde yer almaktadır. Gazetecilerin faaliyetlerini yürütmelerinden dolayı hükümet ya da güçlü sivil toplum örgütleri tarafından cezalandırılmaya çalışılıp çalışılmadığının ölçülmesi değişkenin amacını oluşturmaktadır. Hükümetin veya güçlü sivil toplum örgütlerinin gazetecilere yönelik olarak müdahalesinin ölçümü, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle elde edilen değerlerle gerçekleştirilmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 246). Değişken değerinin azalması, gazetecilere yönelik girişilen tacizin boyutun arttığını göstermektedir. Ters durumda ise, gazeteciler müdahalelere daha az maruz kalarak faaliyetlerini yürütmektedirler (Bkz. Şekil 31).

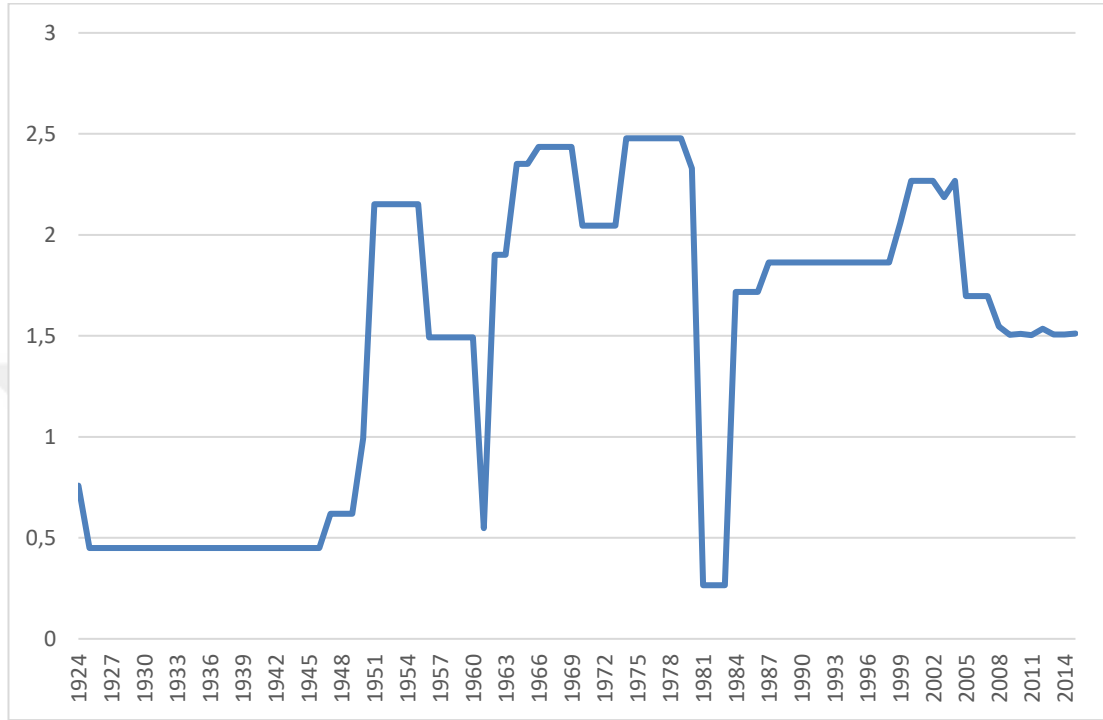


**Şekil 31:** Gazetecilerin Tacizi

Kaynak: V-Dem

Genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksini oluşturan dördüncü değişken, medyanın oto-sansürü (v2meslfcen) olarak belirlenmiştir. Bu değişken, gazeteciler faaliyetlerini yürütürken kendileri aralarında bir oto-sansüre maruz kalıp kalmadıklarının ölçümünü amaçlamaktadır. Gazetecilerin kendi aralarında uyguladıkları oto-sansürün düzeyi, 0-3 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval)

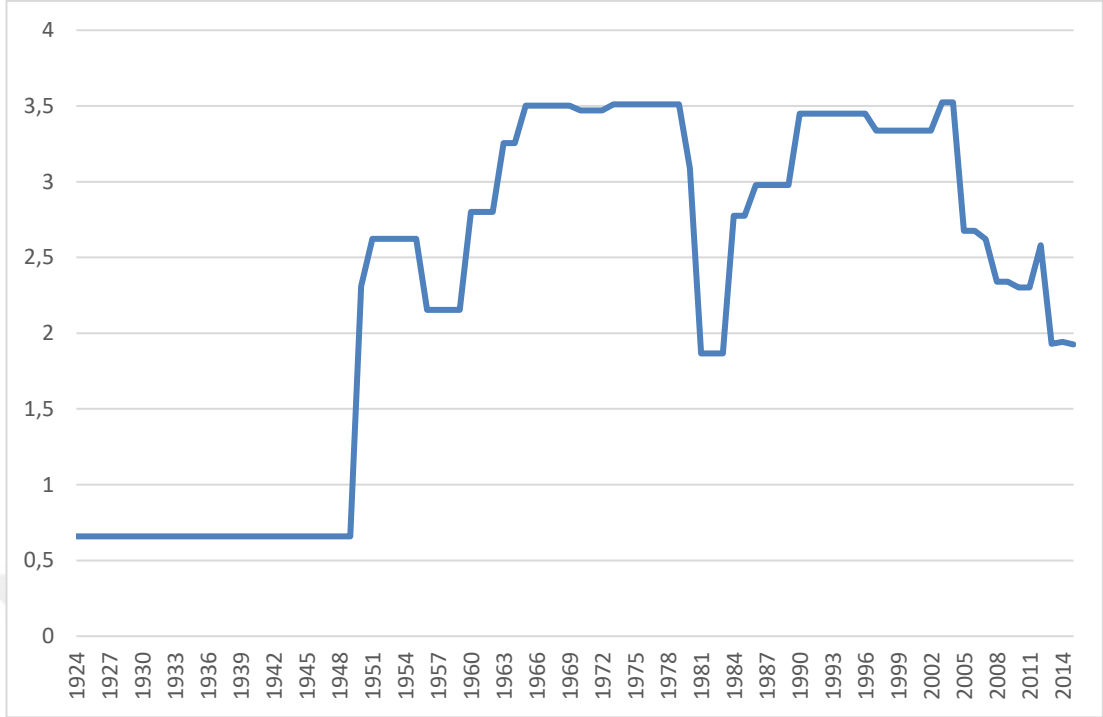
dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 246). Ölçülen düzeyinin yükselmesi gazeteciler arasındaki oto-sansürün azalması anlamına gelirken, tersi durum da oto-sansürün artışını simgelemektedir (Bkz. Şekil 32).



**Şekil 32:** Medyanın Oto-Sansürü

Kaynak: V-Dem

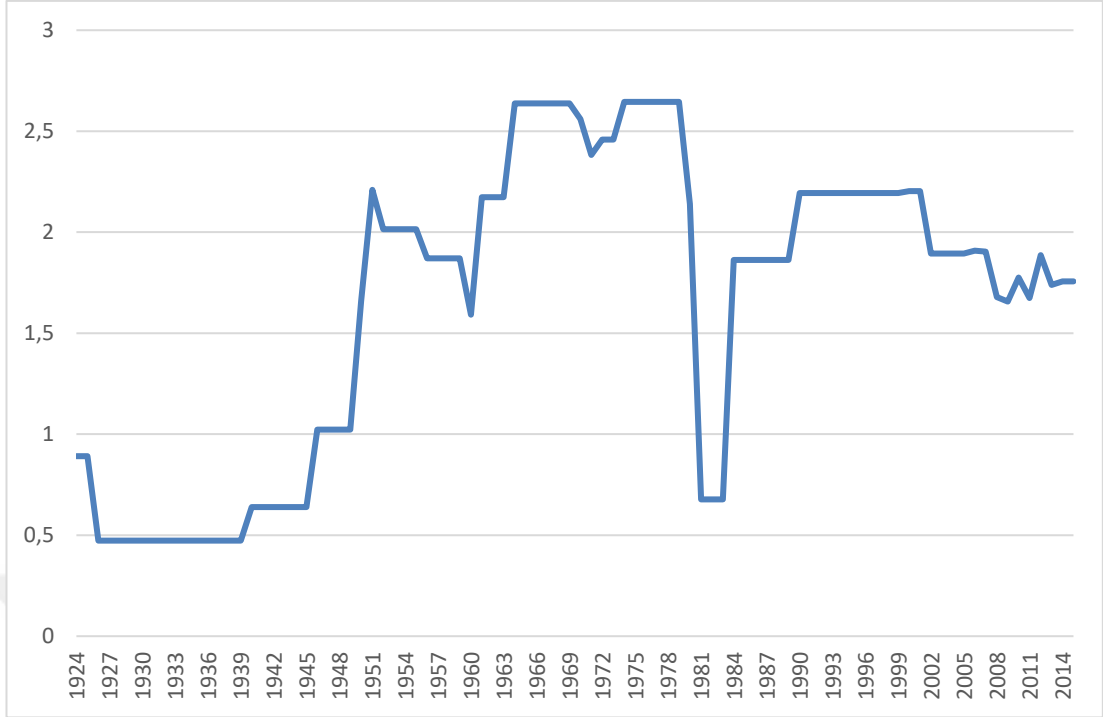
Medya yanlılığı (v2mebias) beşinci değişken olarak, genişletilmiş ifade özgürlüğünün belirleyicilerindedir. Medya yanlılığı değişkeni, medyanın muhalefet partilerine veya adaylarına karşı önyargılı yaklaşım yaklaşmadığını ölçülemektedir. Ülkedeki muhalif hareketlere karşı medyanın yaklaşımı, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle elde edilen değerler üzerinden yorumlanmaktadır (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 246). Değişken değerlerinin azalması, medyanın mevcut yapıyı kollama nitelikte yayınlar yaptığını ve muhalif öğelere kulak kabartmadığını ortaya koymaktadır. Değerlerdeki artışlar ise, medyanın hem iktidara hem muhalefete eşit uzaklıkta durma düzeylerinin artarak yayınların sürdürüldüğünü göstermektedir (Bkz. Şekil 33).



**Şekil 33:** Medya Yanlılığı

Kaynak: V-Dem

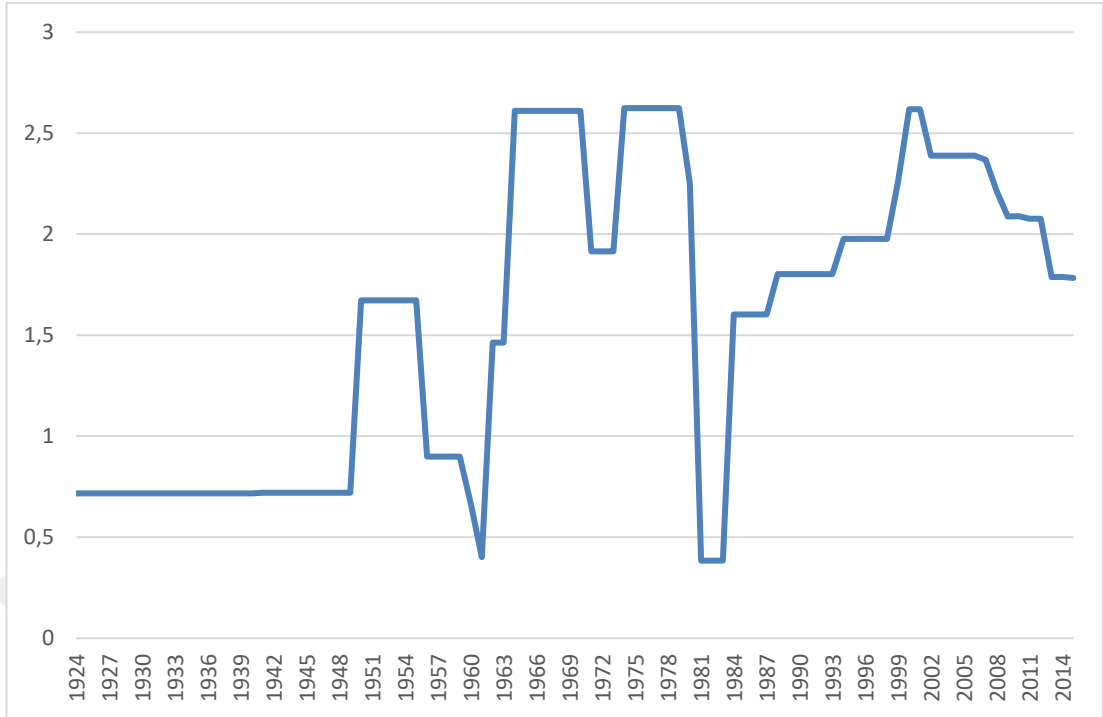
Altıncı değişken olarak yazılı/görsel medya eleştirisi (v2mecrit), genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksinde yer almaktadır. Değişken ana akımı (major print) kapsayan yazılı ve görsel basın içerisinde hangi sıklıkla hükümet eleştirisi yapıldığının ölçülmesini amaçlamaktadır. Ana akım içerisindeki yazılı ve görsel basında hükümete yönelik yapılan eleştirilerin düzeyinin tespitinde, 0-3 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle elde edilen değerlerden yararlanılmaktadır (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 244-245). Değişken değerlerinin artması, medyanın artan oranlarla hükümete eleştiriler yöneltebildiğini ortaya koymaktadır. Değerlerdeki azalışlar ise medya içerisinde hükümete yöneltilen eleştirilerin azalması, marjinal bir hal aldığını göstermektedir (Bkz. Şekil 34).



**Şekil 34:** Yazılı/Görsel Medya Eleştirisi

Kaynak: V-Dem

Yazılı/Görsel medya perspektifleri (v2merange), genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksi içindeki yedinci değişkendir. Bu değişkenle siyasi yelpazenin genişliğinin ana akım medyada hangi ölçülerde yer aldığı ölçülmeye çalışılmıştır. Ana akım yazılı ve görsel basında temsil edilen siyasi çeşitliliğin ölçümü, 0-3 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle elde edilen değerlerle gerçekleştirilmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 244-245). Değişken değerinin azalması, ana akım medya içerisinde artan oranlarda yalnızca hükümetin bakış açısının benimsendiğini gösterirken, değerdeki artışlar toplum içerisinde yer alan tüm siyasi görüşlere belli ölçülerde değinildiğini göstermektedir (Bkz. Şekil 35).

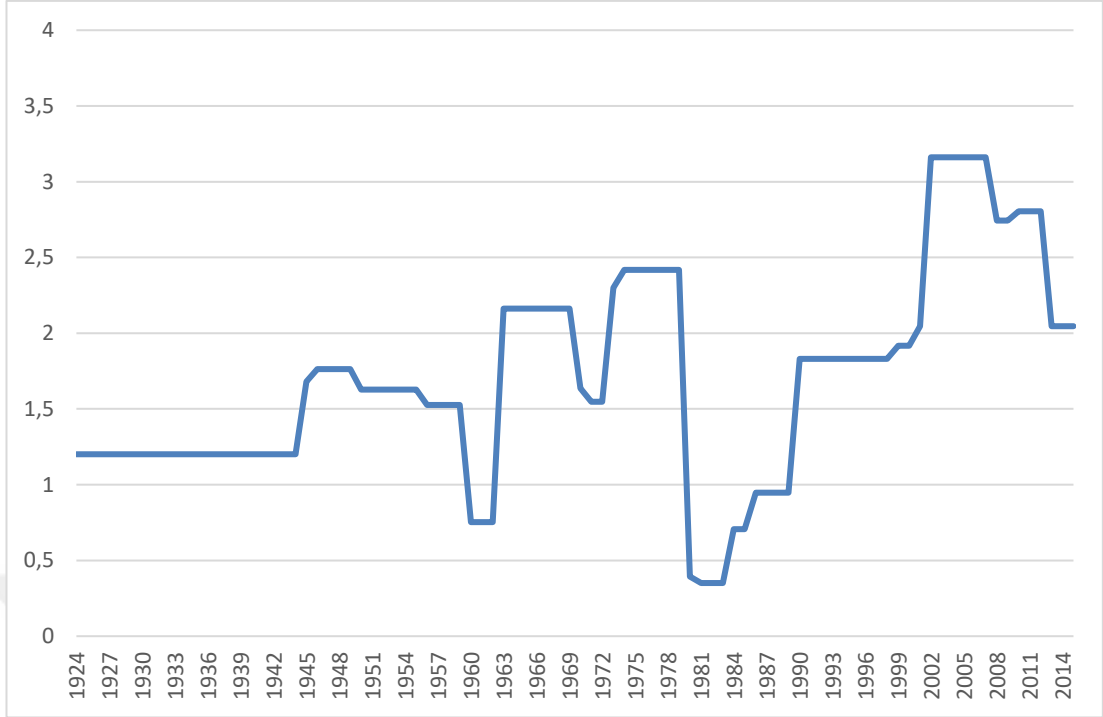


**Şekil 35:** Yazılı/Görsel Medya Perspektifleri

Kaynak: V-Dem

Genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksi içerisinde yer alan, erkeklerin tartışma özgürlüğü (v2cldiscm) sekizinci değişkendir. Toplum içerisindeki erkeklerin, siyasi konuları mülklerinde ve kamusal alanlarda hangi ölçülerde tartışabildiklerinin ölçümü bu değişkenin amacıdır. 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle değişkenin değerleri hesaplanmaktadır (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 216). Değerlerdeki yükselişler daha bağımsız ve engellere takılmadan erkeklerin siyasi tartışmalar yapabildiğini göstermektedir. Değişkenin azalan değeri ise, erkeklerin gerçekleştirdikleri siyasi tartışmalara karşı saygı duyulmayarak artan şekilde müdahalelerde bulunulduğunu ortaya koymaktadır (Bkz. Şekil 36).

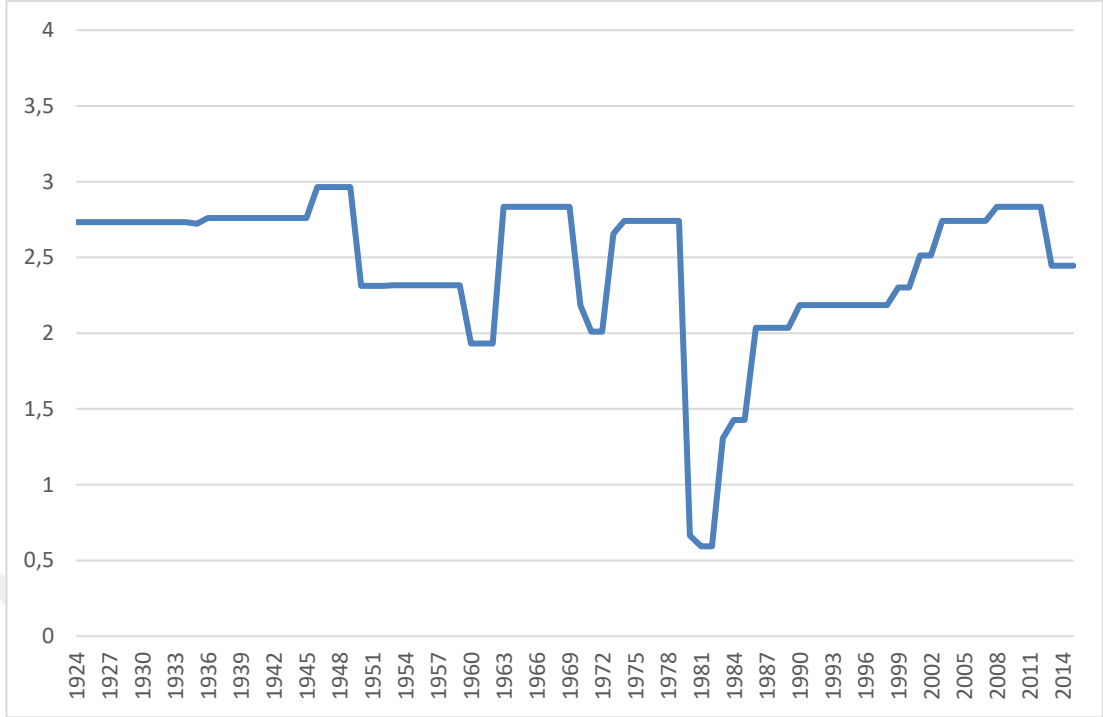




**Şekil 36:** Erkeklerin Tartışma Özgürlüğü

Kaynak: V-Dem

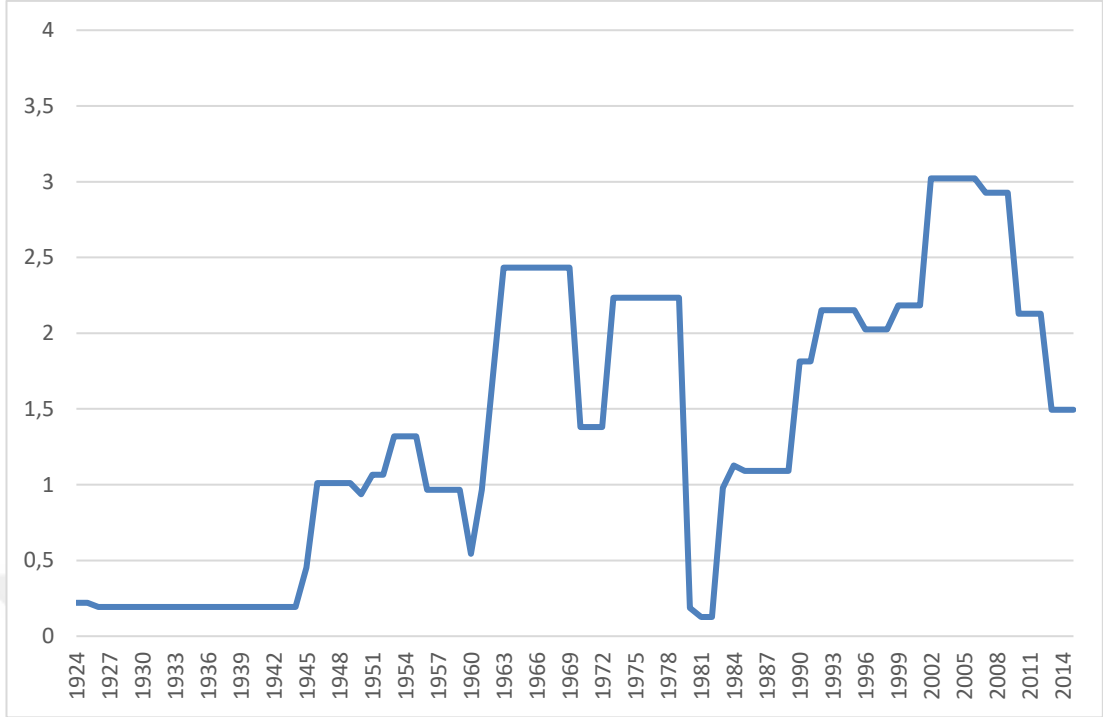
Kadınların tartışma özgürlüğü (v2cldiscw), genişletilmiş ifade özgürlüğü içerisinde yer alan dokuzuncu değişkendir. Kadınların, siyasi konuları mülklerinde ve kamusal alanlarda ne derecede tartışabildiklerinin ölçülmesi bu değişkenin amacıdır. 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle değişkenin değeri hesaplanmaktadır (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 217). Değerdeki yükselişler daha bağımsız ve engellere takılmadan kadınların siyasi tartışmaları yapabildiğini göstermektedir. Değişkenin aldığı değerlerin azalması, kadınların gerçekleştirdikleri siyasi tartışmalara karşı saygı duyulmayarak artan şekilde müdahalelerde bulunduğu ortaya koymaktadır (Bkz. Şekil 37).



**Şekil 37:** Kadınların Tartışma Özgürlüğü

Kaynak: V-Dem

Genişletilmiş ifade özgürlüğü endeksi içerisindeki son değişken akademik ve kültürel ifade özgürlüğüdür (v2clacfree). Siyasi konular için akademik özgürlük ve kültürel ifade özgürlüğünün olup olmadığının belirlenmesi değişkenin amacını oluşturmaktadır. Kamu otoritesinin akademik ve kültürel ifade özgürlükleri konusundaki yansımalarını ölçmek için 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle değişkenin değeri hesaplanmaktadır (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 209). Hesaplanan değerlerin artışı kamu otoritesinin akademik özgürlüklere ve kültürel ifadeye saygı gösterildiğini ifade etmektedir. Aksi durum ise, akademik özgürlüklere ve kültürel ifadeye kademeli olarak kamu otoritesinin müdahalesinin olduğunu açığa çıkarmaktadır (Bkz. Şekil 38).

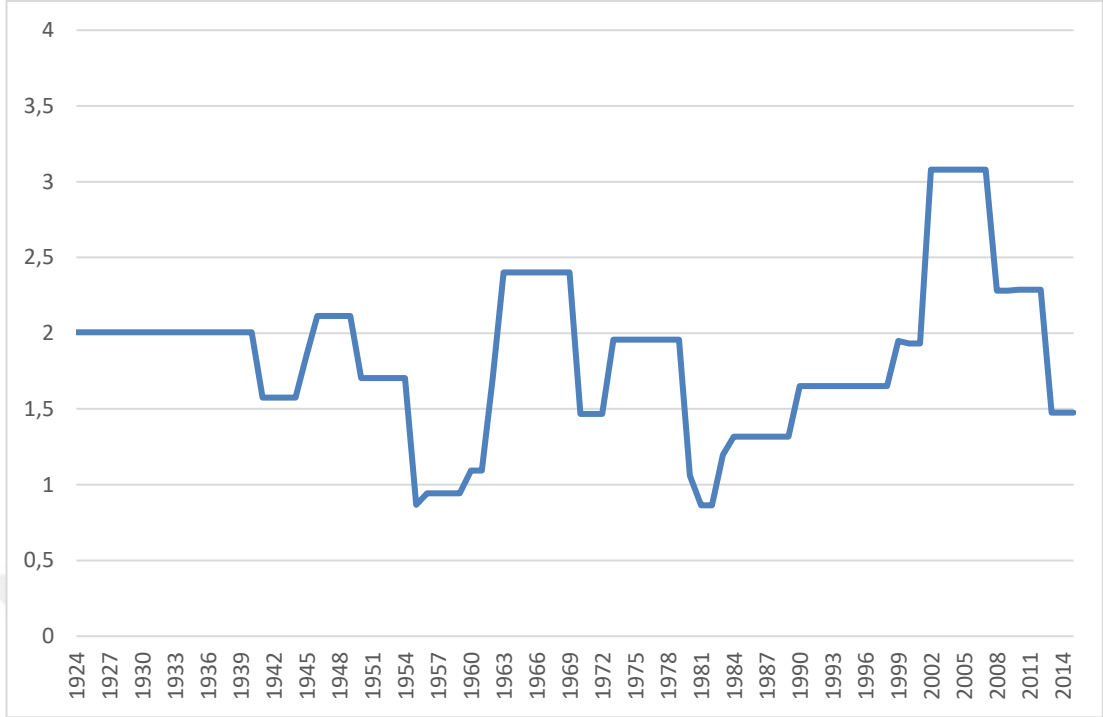


**Şekil 38:** Akademik ve Kültürel İfade Özgürlüğü

Kaynak: V-Dem

## Ek-2. 2. Kanunlar Önünde Eşitlik ve Bireysel Özgürlük Endeksi

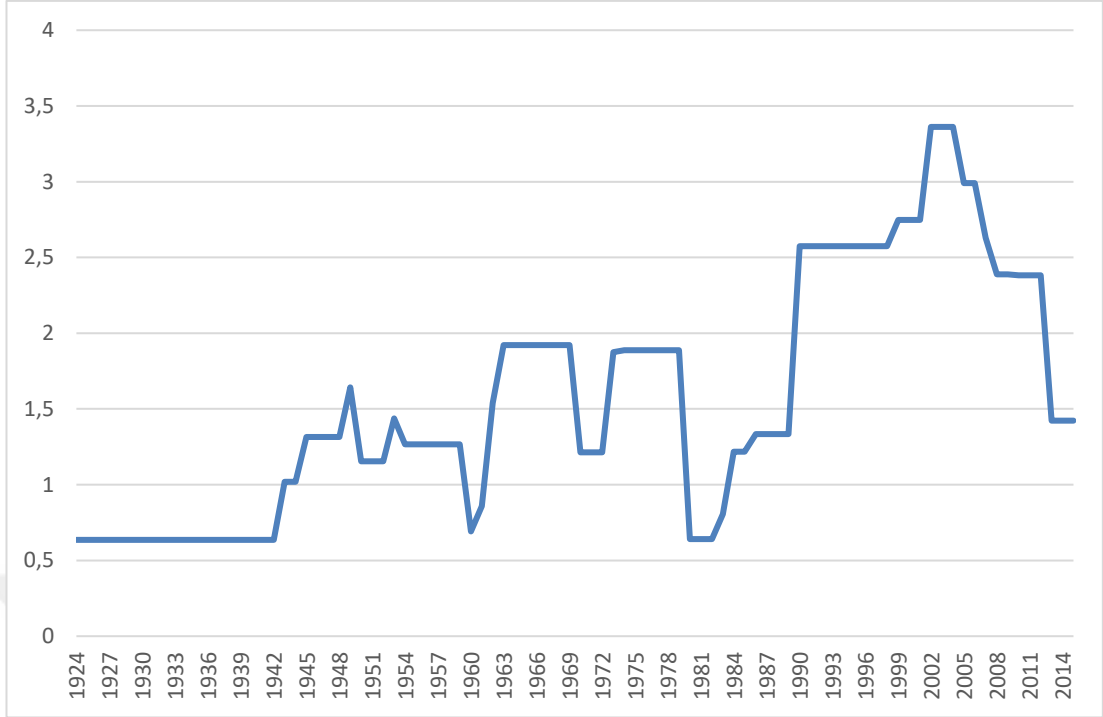
Kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksinde bulunmakta olan değişkenler alt endeks hesaplamaları ile oluşturulmuştur. Endeksi oluşturan ilk değişken sıkı ve tarafsız kamu yönetimi (v2clrspct) değişkeni; kamu görevlilerinin görevlerini icra ederken titiz ve tarafız davranıp davranmadıklarının ölçümünü amaçlamaktadır. Kamu görevlilerinin bu davranışlarının değerlendirilmesinde 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesinden yararlanılmaktadır (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 212-213). Değişkenin gösterdiği değerlerin yükselmesi, kamu görevlisinin kanunlara saygılı bir şekilde görevini sürdürdüğünü göstermektedir. Değerlerin düşüşü ise, görevini icra eden kamu görevlisinin kanunları dikkate almadığını ortaya koymaktadır (Bkz. Şekil 39).



**Şekil 39:** Sıkı ve Tarafsız Kamu Yönetimi

Kaynak: V-Dem

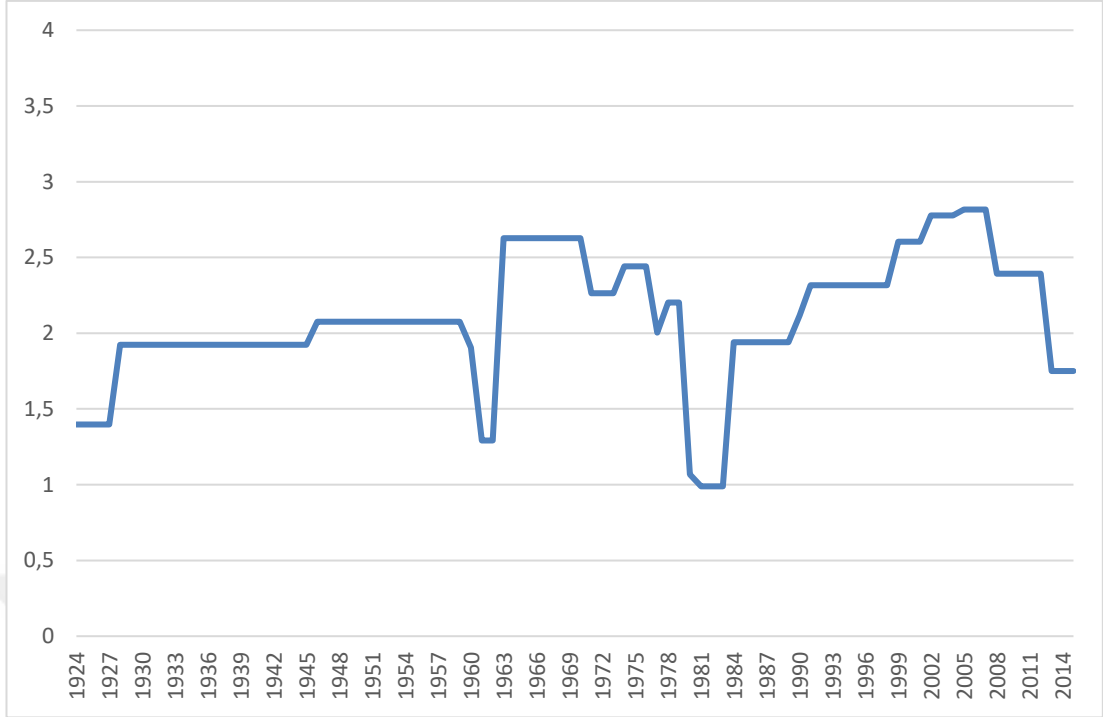
Kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksinin değişkenlerinden ikincisi, öngörülebilir uygulaması olan şeffaf kanunlar (v2cltrnslw) değişkenidir. Değişken ülkedeki kanunların herkes için tutarlı bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını ve yıldan yıla gösterilen ilerlemeyi/gerilemeyi ölçmeyi amaçlamaktadır. Kanunların şeffaflığı ve uygulanmasındaki tutarlılık, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 212). Ölçüm değerindeki artışlar kanunların şeffaflığının ve uygulanabilirlik düzeyinin artışı simgelemektedir. Değerlerdeki azalışlar ise, belli sınıfların çıkarlarının gözetilerek kanunların uygulandığını ortaya koymaktadır (Bkz. Şekil 40).



**Şekil 40:** Öngörülebilir Uygulaması Olan Şeffaf Kanunlar

Kaynak: V-Dem

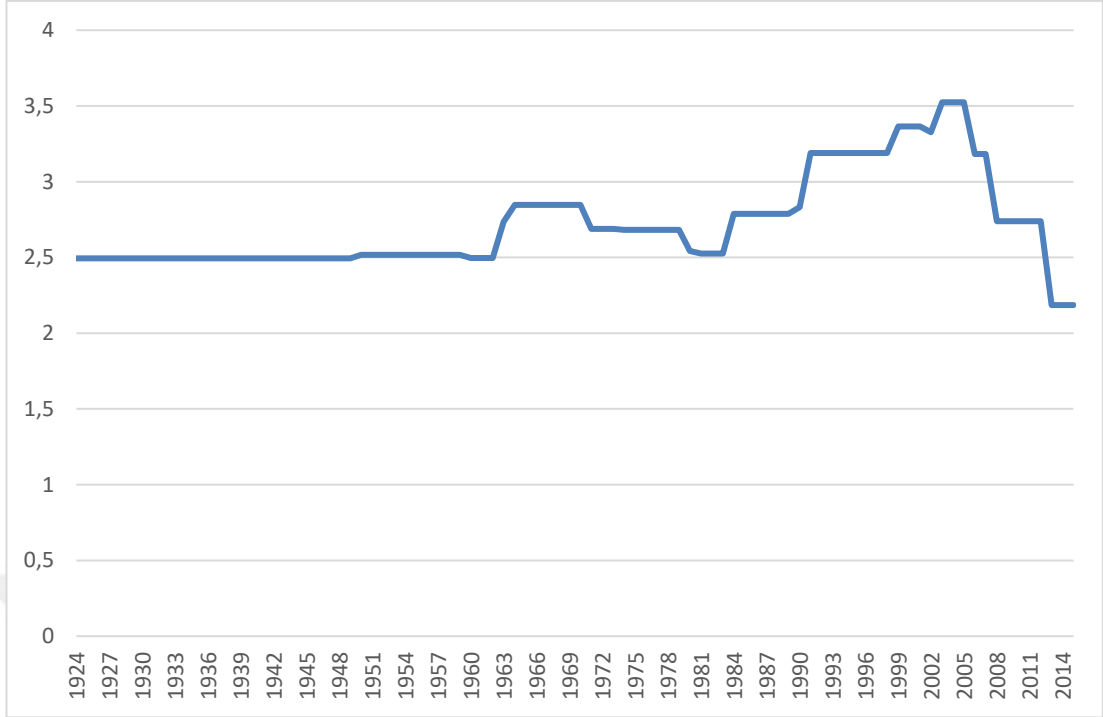
Erkekler için adalete erişim değişkeni (v2clacjstm) üçüncü değişken olarak kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksinde yer almaktadır. Erkeklerin güvenli ve etkin adalet işleyişine ne derecede sahip olduklarının ölçümü değişkende hesaplanmaya çalışılmaktadır. Erkeklerin adalete etkin ve güvenli bir şekilde erişimi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 223-224). Değerlerdeki artışlar erkeklerin daha güvenli ve etkin şekilde adalete erişebildiğini gösterirken, değerlerdeki azalışlar adalete erişimdeki güven ve etkinliğin azalışını simgelemektedir (Bkz. Şekil 41).



**Şekil 41:** Erkekler İçin Adalete Erişim

Kaynak: V-Dem

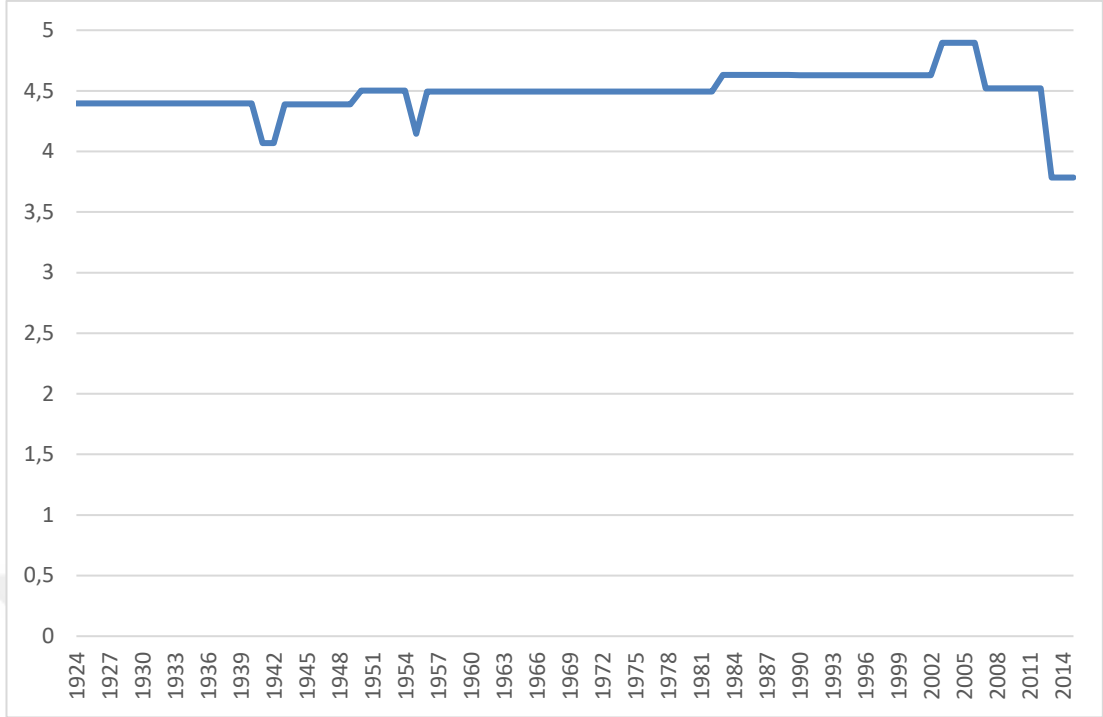
Kadınlar için adalete erişim (v2clacjstw), kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksinde dördüncü değişkendir. Kadınların güvenli ve etkin adalet işleyişine ne derece sahip olduklarının ölçümü değişkende hesaplanmaya çalışılmaktadır. Kadınların adalete etkin ve güvenli bir şekilde erişimi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 224). Değerlerdeki artışlar kadınların daha güvenli ve etkin şekilde adalete erişebildiğini gösterirken, değerlerdeki azalışlar adalete erişimdeki güven ve etkin işleyişin güç kaybettiğini ortaya koymaktadır (Bkz. Şekil 42).



**Şekil 42:** Kadınlar İçin Adalete Erişim

Kaynak: V-Dem

Kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksi içinde erkekler için mülkiyet hakları (v2clprptym) beşinci değişken olarak yer almaktadır. Ülke içerisindeki erkeklerin mülkiyet haklarının korunma düzeyinin ölçümü amaçlanmaktadır. Erkeklerin mülkiyet haklarının korunmasının düzeyi, 0-5 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 224). Azalan değerler, mülkiyet haklarının erkekler için korunamadığına işaret ederken, artan değerler erkekler için mülkiyet haklarının daha sağlıklı korunduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 43).

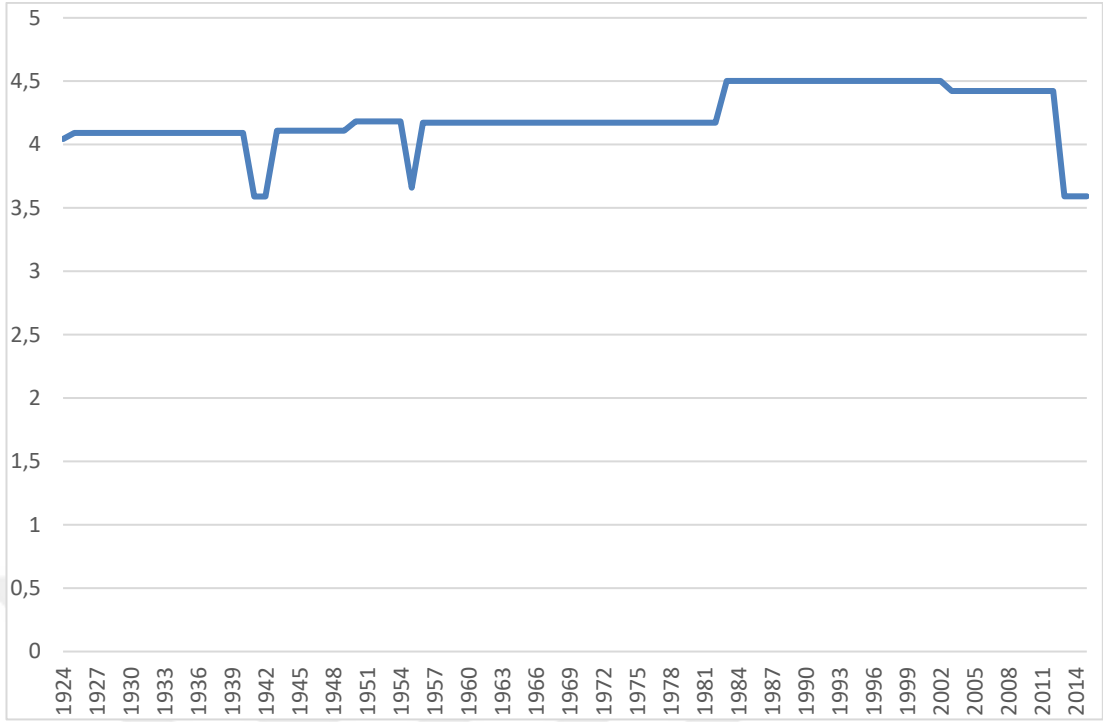


**Şekil 43:** Erkekler İçin Mülkiyet Hakları

Kaynak: V-Dem

Kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksi içinde kadınlar için mülkiyet hakları (v2c1prptyw) altıncı değişken olarak yer almaktadır. Ülke içerisindeki kadınların mülkiyet haklarının korunma düzeyinin ölçümü amaçlanmaktadır. Kadınların mülkiyet haklarının korunmasının düzeyi, 0-5 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 224). Azalan değerler, mülkiyet haklarının kadınlar için korunamadığına işaret ederken, artan değerler kadınlar için mülkiyet haklarının daha sağlıklı korunduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 44).

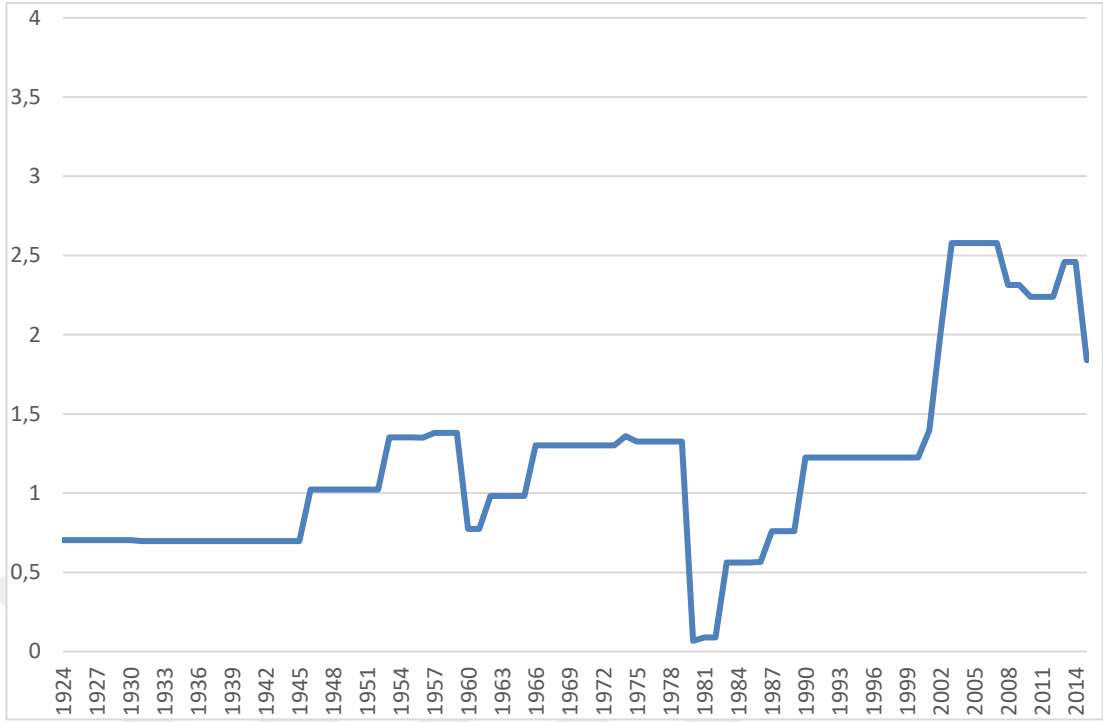




**Şekil 44:** Kadınlar İçin Mülkiyet Hakları

Kaynak: V-Dem

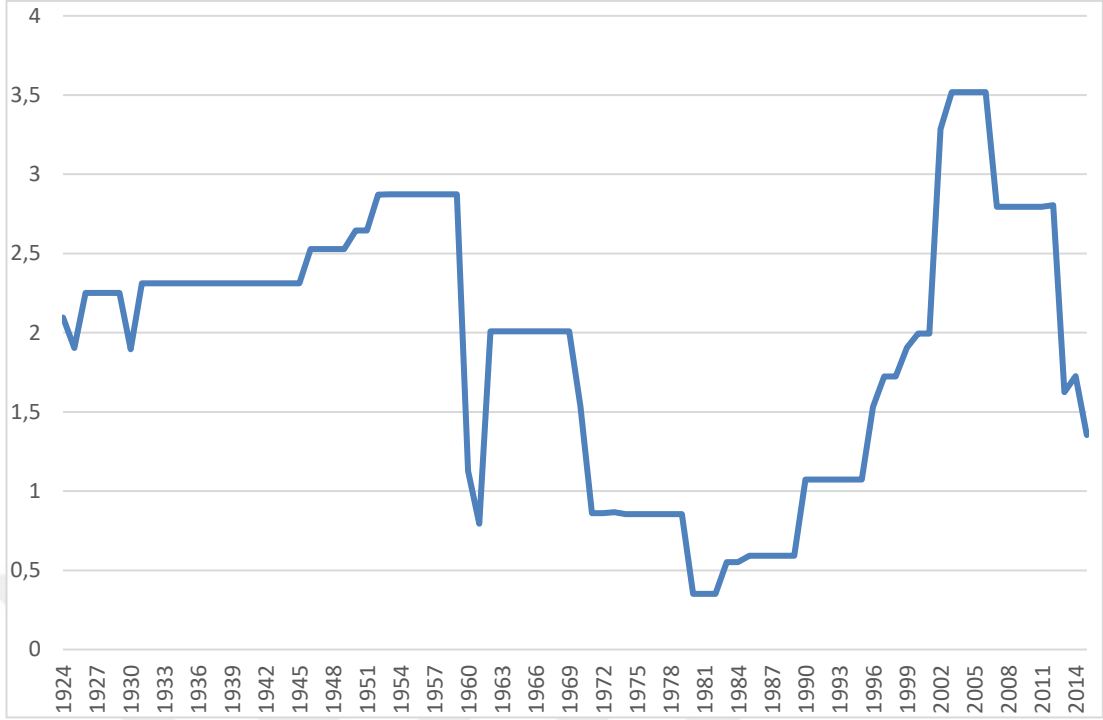
İşkenceye maruz kalma (v2c1tort) yedinci değişken olarak kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksinde bulunmaktadır. Değişken kamunun maksatlı olarak belli amaçları gözeterek uygulamış olduğu eziyetin/işkencenin boyutunu ölçmeyi amaçlamaktadır. İşkencenin boyutu, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 211). Ölçümlenen değer azalması kamu otoritesinin sistematik ve üst organlar tarafından onaylanır biçimde, işkencenin uygulanabilirliğinin artışı göstermektedir. Değerlerdeki artışlar ise, tersi biçimde kamu otoritesinin işleyişe işkence türü müdahalelerde bulunulmadığını ortaya koymaktadır (Bkz. Şekil 45).



**Şekil 45: İşkenceye Maruz Kalma**

Kaynak: V-Dem

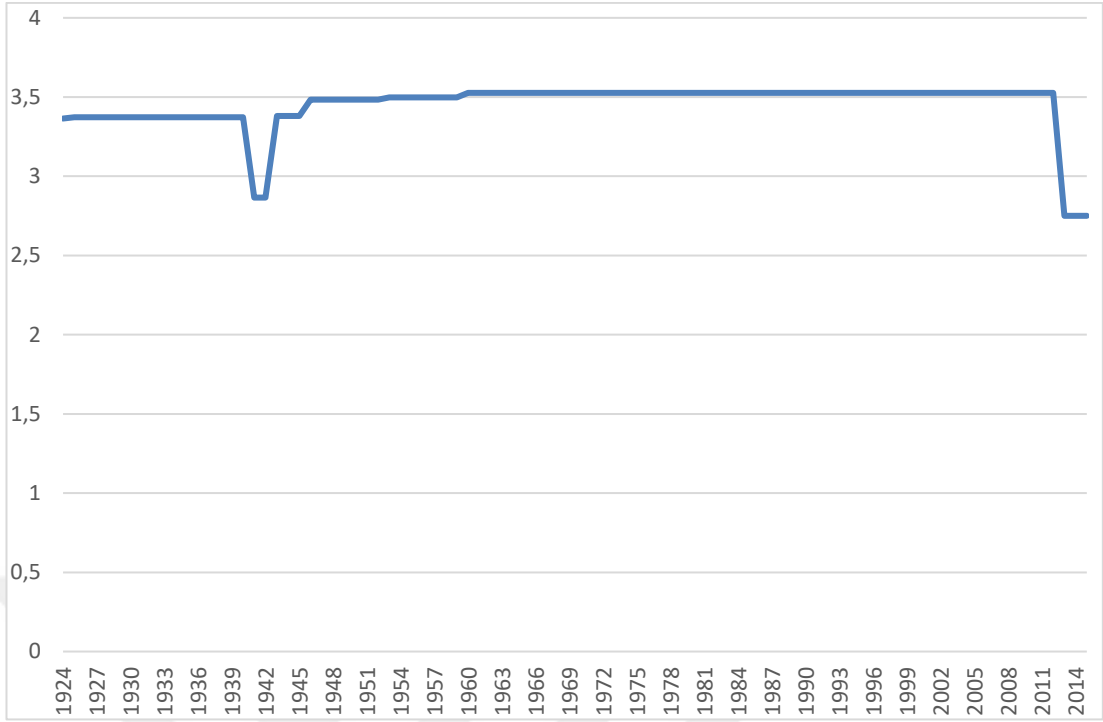
Kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksinin sekizinci değişkeni siyasi cinayetlerdir (v2c1kill). Devlet ya da organları tarafından, siyasi muhalifleri ortadan kaldırmak için gerçekleştirilen siyasi cinayetlere ne sıklıkla başvurulduğunun ölçülmesi değişkenin amacıdır. Siyasi cinayetlere başvurulma sıklığı, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 211). Ölçümlenen değer artması siyasi cinayetlerin kamu otoriteleri tarafından onaylanmayışı anlamını taşıırken, değer azalması kamu ya da organlarının siyasi muhaliflerinin ortadan kaldırma noktasında siyasi cinayetlere başvurulma sıklığının arttığını ortaya koymaktadır (Bkz. Şekil 46).



**Şekil 46:** Siyasi Cinayetler

Kaynak: V-Dem

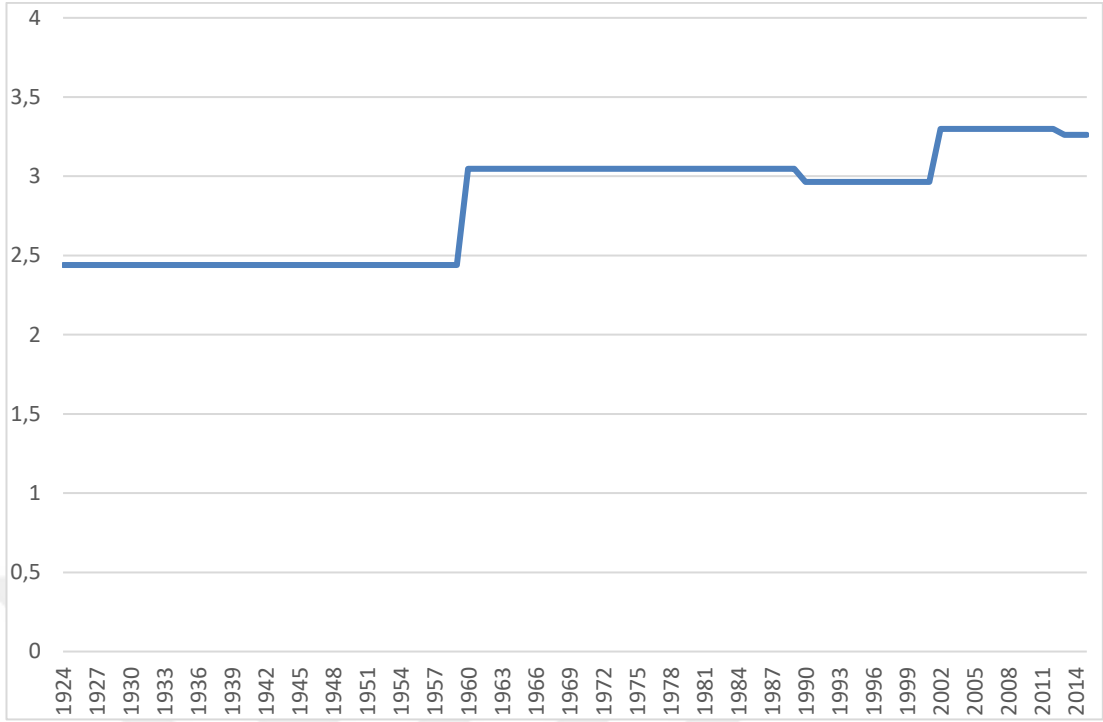
Erkeklerin çalışma özgürlüğü (v2c1slavem) kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksi içerisindeki dokuzuncu değişkendir. Yetişkin erkeklerin özgürce çalışma haklarına sahip olup olmadığının ölçümü amaçlanmıştır. Erkekler için çalışma özgürlüğünün derecesinin belirlenmesi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle gerçekleşmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 218). Değişkenin değerindeki azalmalar, erkekler için çalışma özgürlüğünün kısıtlandığını gösterirken, tersi durum çalışma özgürlüğünün arttığına işaret etmektedir (Bkz. Şekil 47).



**Şekil 47:** Erkeklerin Çalışma Özgürlüğü

Kaynak: V-Dem

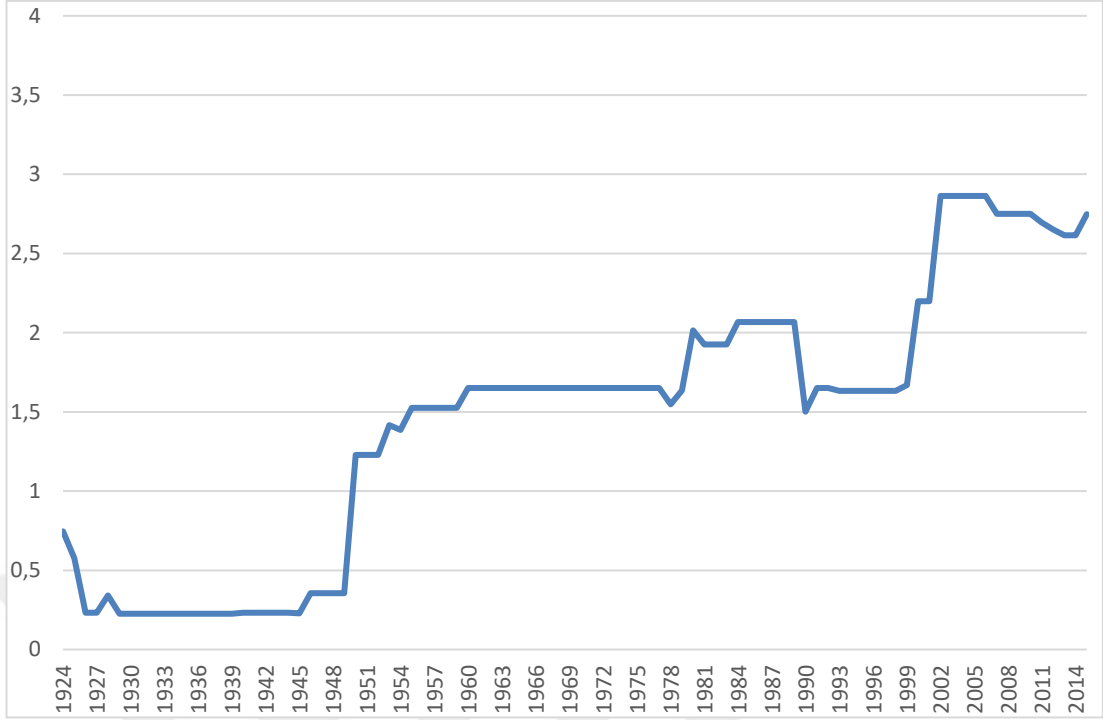
Kadınların çalışma özgürlüğü (v2c1slavef) kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksi içerisindeki onuncu değişkendir. Kadınların özgürce çalışma haklarına sahip olup olunmadığının ölçümü amaçlanmıştır. Kadınlar için çalışma özgürlüğünün derecesinin belirlenmesi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle gerçekleşmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 218). Değişkenin değerindeki azalmalar, kadınlar için çalışma özgürlüğünün azaldığını gösterirken, tersi durum, çalışma özgürlüğünün artışına işaret etmektedir (Bkz. Şekil 48).



**Şekil 48:** Kadınların Çalışma Özgürlüğü

Kaynak: V-Dem

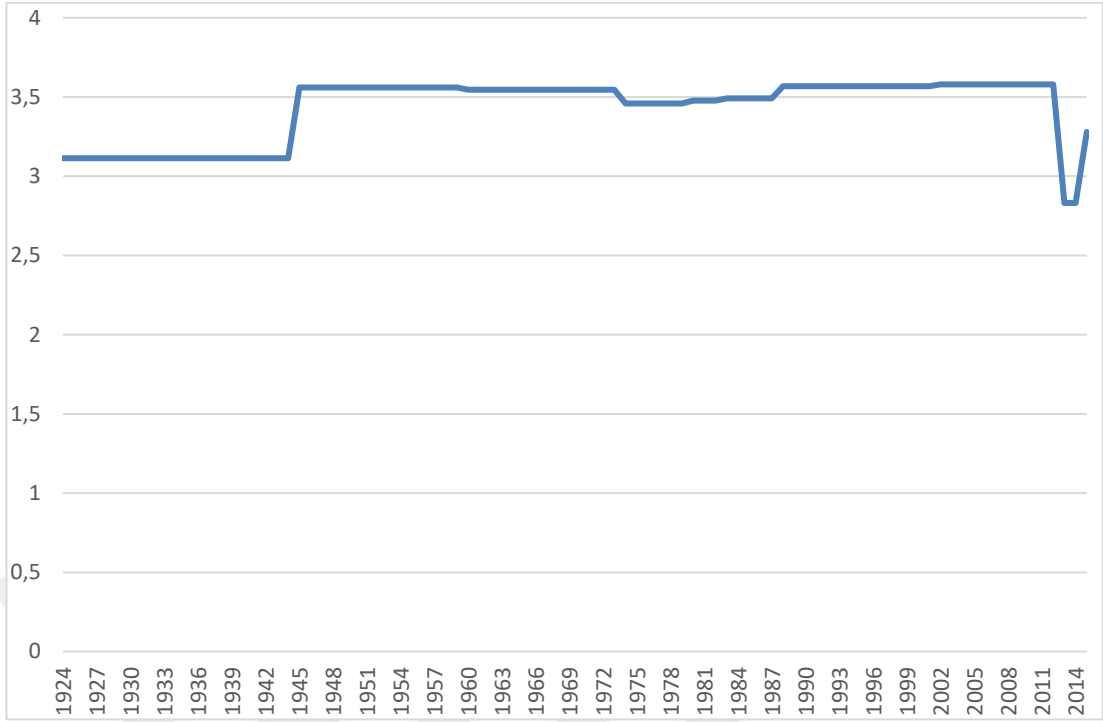
İnanç Özgürlüğü (v2clrelig), bireylerin ya da grupların herhangi bir dini ya da inancı seçmelerinde, değiştirmelerinde ve yaşamalarında özgürce karar verip veremediklerinin düzeyinin ölçülmesini amaçlayarak, kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksi içerisinde on birinci değişken olarak yer almaktadır. İnanç özgürlüğünün derecesinin belirlenmesi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle gerçekleşmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 218). Değişkenin değerinin yükselişi kamu otoritesinin farklı inanç biçimlerine müdahalesinin azaldığına işaret ederek, inancın özgürce yaşanmasına imkan sağlandığını gösterirken, tersi durum toplumun çoğunluğunun kabul ettiği yapı dışındaki inançların kamu otoritesi tarafından kabulünün azaldığına işaret etmektedir (Bkz. Şekil 49).



**Şekil 49: İnanç Özgürlüğü**

Kaynak: V-Dem

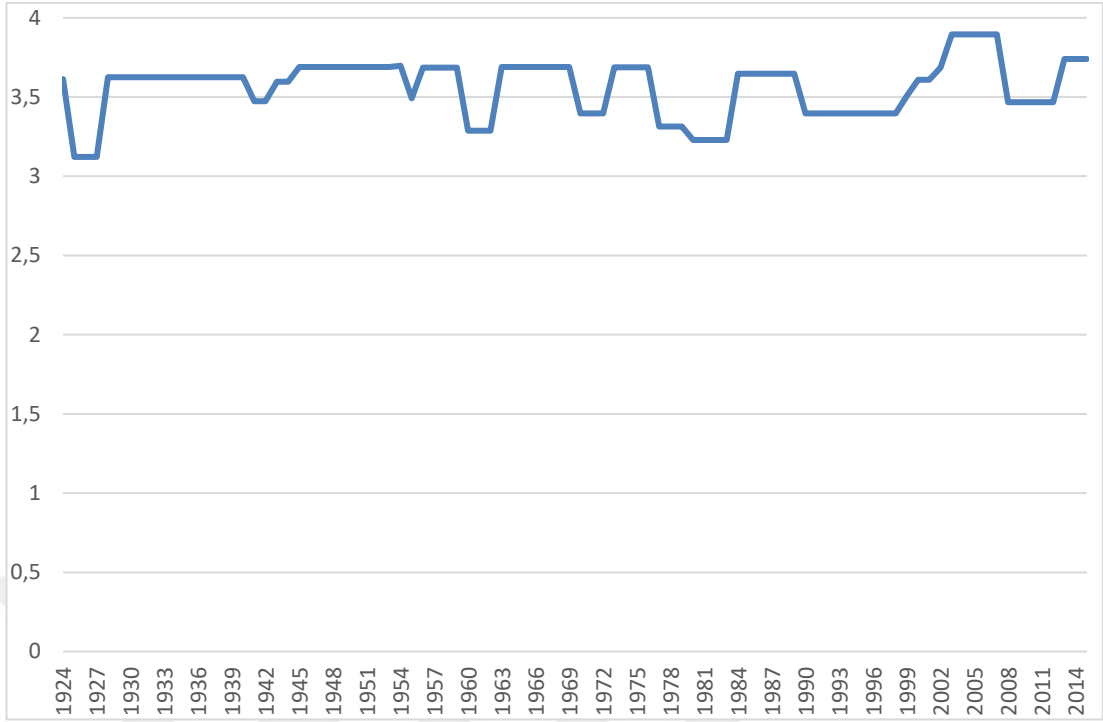
Seyahat özgürlüğü (v2clfmov) on ikinci değişken olarak kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksinde yer almaktadır. Vatandaşların kamunun getirmiş olduğu kısıtlamalara ne derecede maruz kalarak ülke dışına seyahat edebildiklerinin ve göç edebildiklerinin ölçümü değişkenin amacını oluşturmaktadır. Seyahat özgürlüğünün derecesinin belirlenmesi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle gerçekleşmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 213). Değişkenin aldığı değerlerin yükselişi özgürce seyahat edilebildiğini ve kamu müdahalesine maruz kalma düzeyinin azalarak göç edilebildiğini ortaya koymaktadır. Değerin azalışı ise, kamunun ülke dışına gerçekleştirilecek seyahatlere ve göç girişimlerine müdahalede bulunduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 50).



**Şekil 50:** Seyahat Özgürlüğü

Kaynak: V-Dem

Erkeklerin ülke içinde hareket edebilme özgürlüğü (v2cldmovem) kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksinin on üçüncü değişkenini oluşturmaktadır. Değişken temel olarak erkeklerin ülke sınırları içerisinde müdahaleye maruz kalmadan dolaşabilmesinin seviyesini ölçmeyi amaçlamaktadır. Erkekler için belirlenen bu seyahat özgürlüğünün derecesi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) belirlenmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 214). Edinilen değer azalması erkeklerin ülke içindeki dolaşımda maruz kaldıkları müdahalenin seviyesindeki artışı simgelerken, tersi durum daha özgür bir şekilde dolaşım hakkının erkekler için sağlandığını vurgulamaktadır (Bkz. Şekil 51).

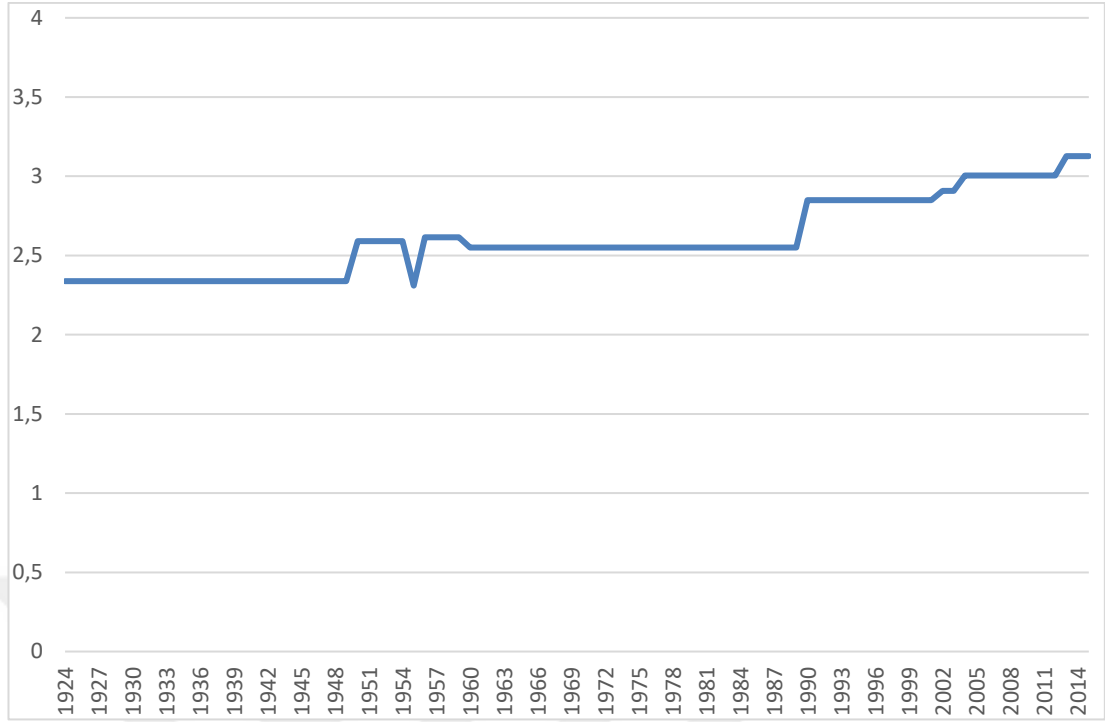


**Şekil 51:** Erkeklerin Ülke İçinde Hareket Edebilme Özgürlüğü

Kaynak: V-Dem

Kadınların ülke içinde hareket edebilme özgürlüğü (v2c1dmovew) kanunlar önünde eşitlik ve bireysel özgürlük endeksinin on üçüncü değişkenini oluşturmaktadır. Değişken temel olarak kadınların ülke sınırları içerisinde müdahaleye maruz kalmadan dolaşabilmesinin seviyesini ölçmeyi amaçlamaktadır. Kadınlar için belirlenen bu seyahat özgürlüğünün derecesi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) belirlenmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 214). Edinilen değer azalması kadınların ülke içindeki dolaşımında maruz kaldıkları müdahalenin seviyesindeki artışı simgelerken, tersi durum kadınların daha özgür bir şekilde dolaşabildiklerini vurgulamaktadır (Bkz. Şekil 52).



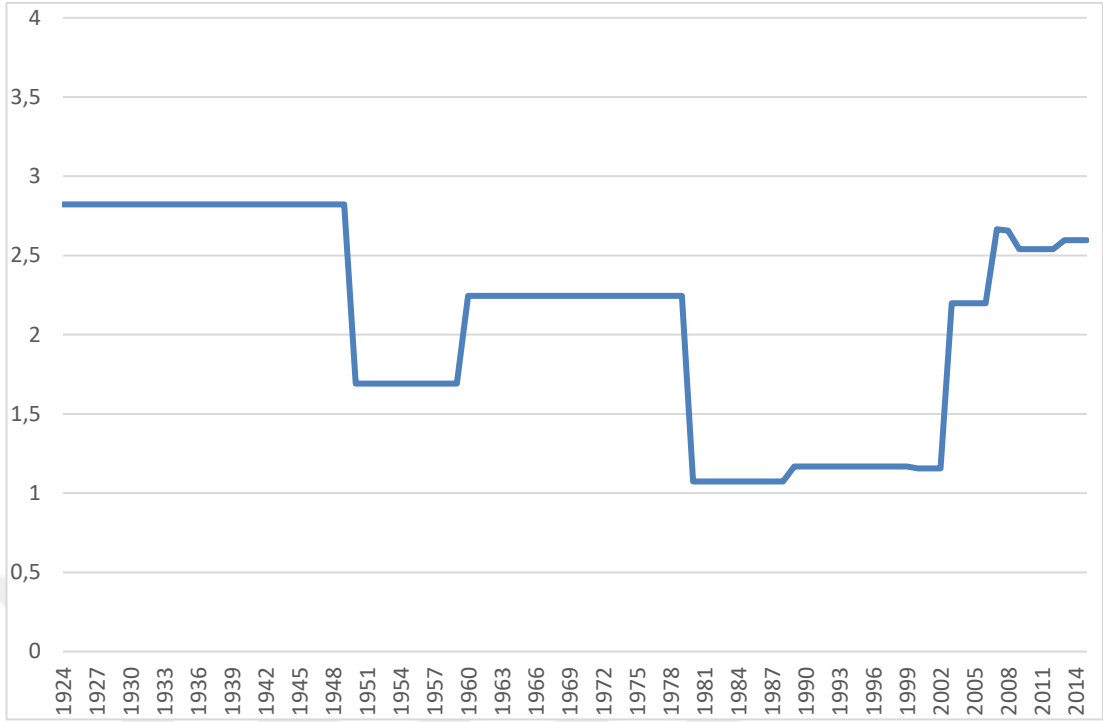


**Şekil 52:** Kadınların Ülke İçinde Hareket Edebilme Özgürlüğü

Kaynak: V-Dem

### Ek-3. 3. Kaynakların Eşit Dağılımı Endeksi

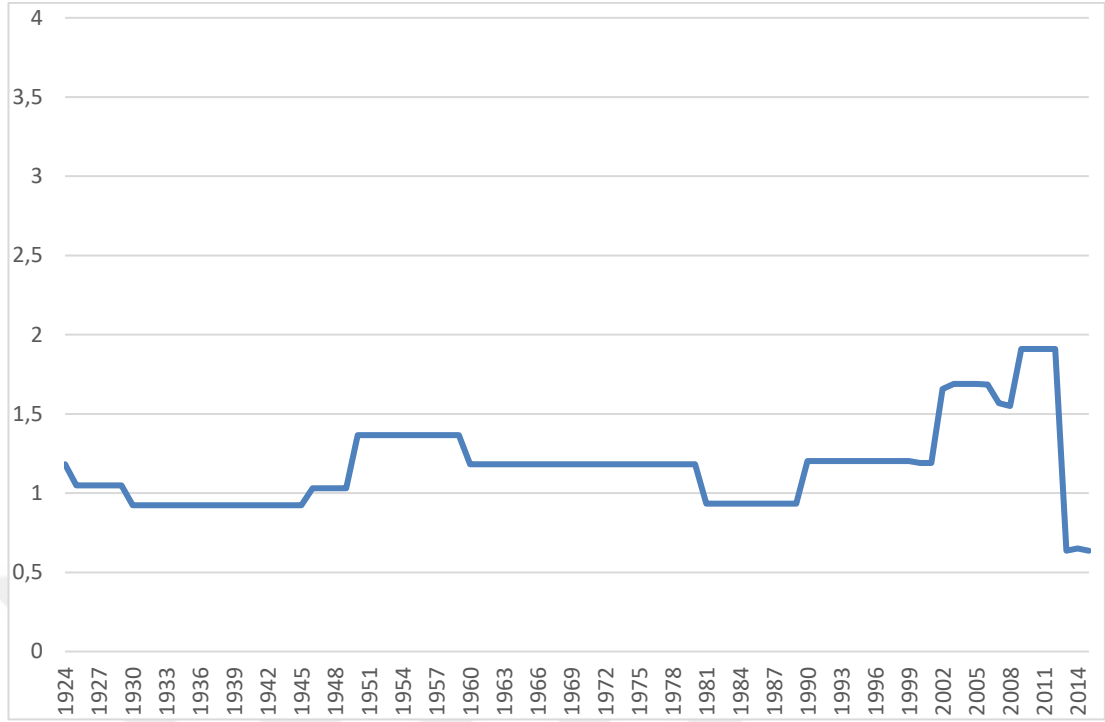
Sosyo-ekonomik konum tarafından dağıtılan güç ( $v2pepwrse$ ) ilk değişken olarak kaynakların eşit dağılımı endeksinde yer almaktadır. Servet ve gelire sahip olmanın siyasi güce dönüşümündeki etkisinin ölçümü amaçlanmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 223-224). Değerlerdeki azalışlar servet ve gelirin siyasi güce dönüştürüldüğü simgeleyerek, yalnızca toplumdaki zengin kesimin siyasi gücü elinde tutmaya başladığını ortaya koymaktadır. Değişkenin değerindeki artışlar ise, toplumdaki zenginler ve fakirlerin siyasi güce erişimde daha eşit koşullara sahip olduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 53).



**Şekil 53:** Sosyo-ekonomik Konum Tarafından Dağıtılan Güç

Kaynak: V-Dem

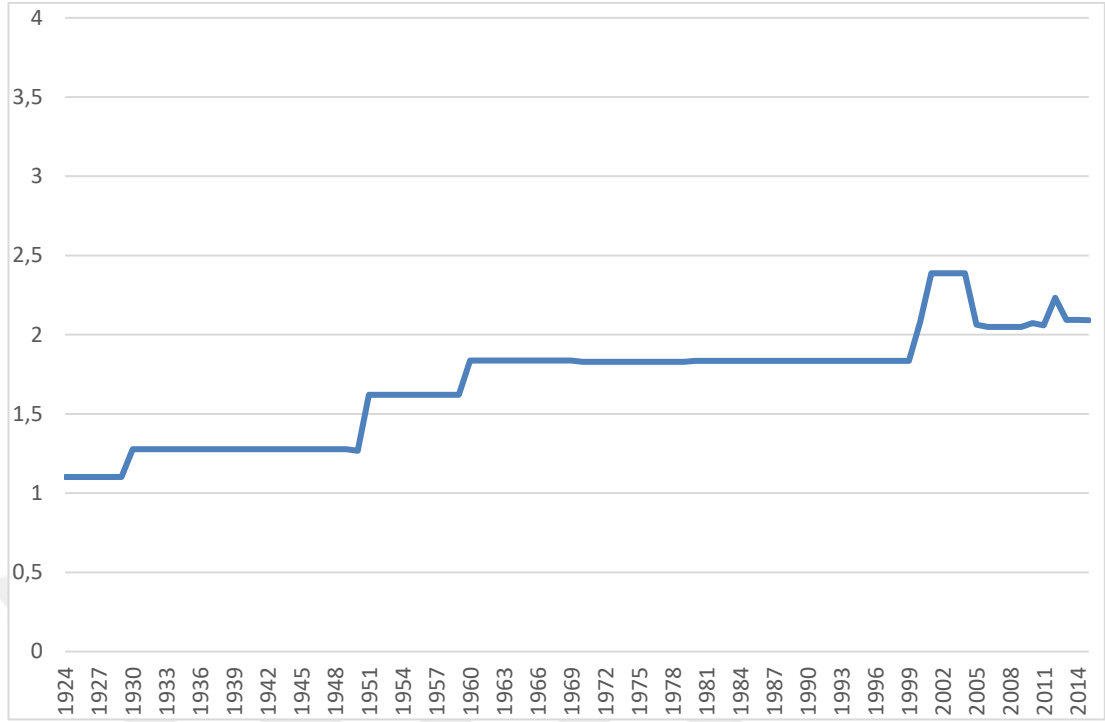
Sosyal grup tarafından dağıtılan güç ( $v2pepwr\text{soc}$ ) ikinci değişken olarak kaynakların eşit dağılımı endeksinde yer almaktadır. Toplumdaki siyasi grupların çeşitliğinin siyasi gücün dağılımdaki etkisinin ölçümü amaçlanmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 250). Değerlerdeki azalışlar toplumdaki belli sınıfların yalnızca siyasi gücü elinde tutmaya başladığını ortaya koymaktadır. Değişkenin değerindeki artışlar ise, toplumdaki sınıfların dil, din ve ırk ayrımı yapılmaksızın siyasi güce erişimde daha eşit koşullara sahip olduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 54).



**Şekil 54:** Sosyal Grup Tarafından Dağıtılan Güç

Kaynak: V-Dem

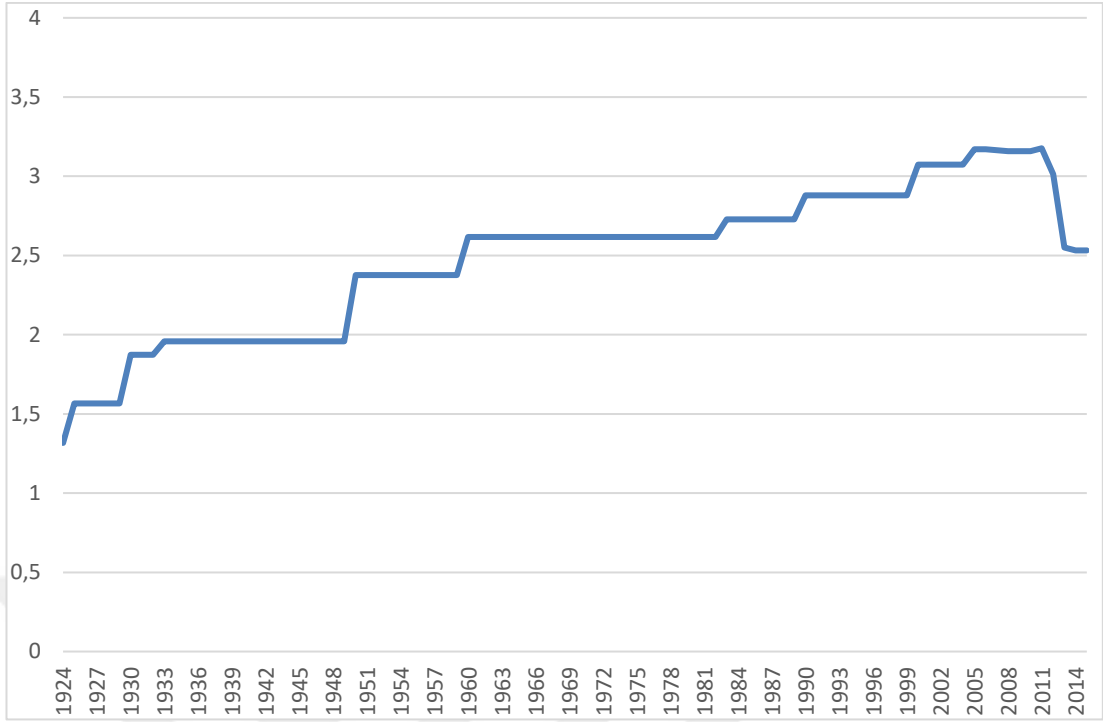
Kaynakların eşit dağılımı endeksinde üçüncü değişken olarak eğitimde fırsat eşitliği (v2peedueq) yer almaktadır. Bu değişken toplumun ne kadarının nitelikli eğitim imkanlarından eşit şekilde yararlanma imkanına sahip olduğunun belirlenmesini ortaya koymaktadır. 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle bu düzey ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 252). Değişkenin aldığı değerlerin yükselişi toplumda daha geniş bir kesimin eşit şartlar altında nitelikli eğitim aldığını gösterirken, tersi durum nitelikli eğitimden toplumun belli kesimlerinin yararlanabildiğine vurgu yaparak, eğitimdeki fırsat eşitliğinin bozulduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 55).



**Şekil 55:** Eğitimde Fırsat Eşitliği

Kaynak: V-Dem

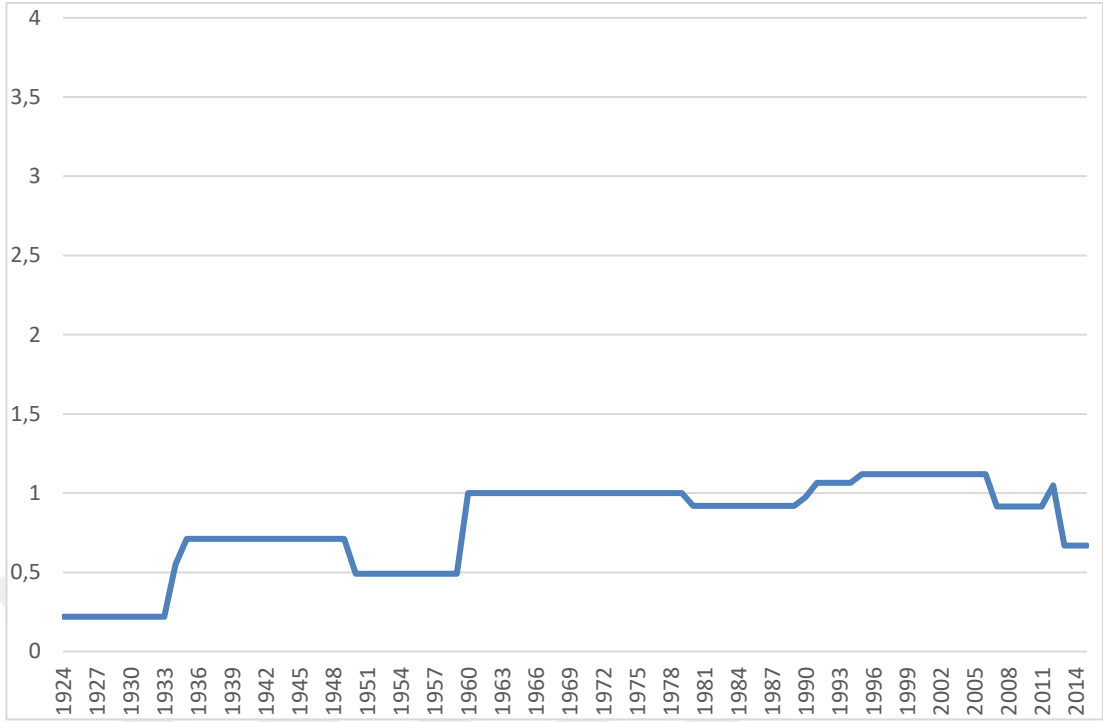
Kaynakların eşit dağılımı endeksindeki dördüncü değişken olarak sağlıkta fırsat eşitliği (v2pehealth) yer almaktadır. Toplumun ne kadarının kaliteli sağlık hizmetlerinden yararlanma imkanına sahip olduğunun belirlenmesi bu değişkende ortaya koyulmaktadır. 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle bu düzey ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 253). Değişkenin aldığı değerlerin yükselişi toplumda daha geniş bir kesimin eşit şartlar altında kaliteli sağlık hizmetinden yararlandığını gösterirken, tersi durum kaliteli sağlık hizmetinden toplumun belli kesimlerinin yararlandığına vurgu yaparak, sağlıkta fırsat eşitliğinin bozulduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 56).



**Şekil 56:** Sağlıkta Fırsat Eşitliği

Kaynak: V-Dem

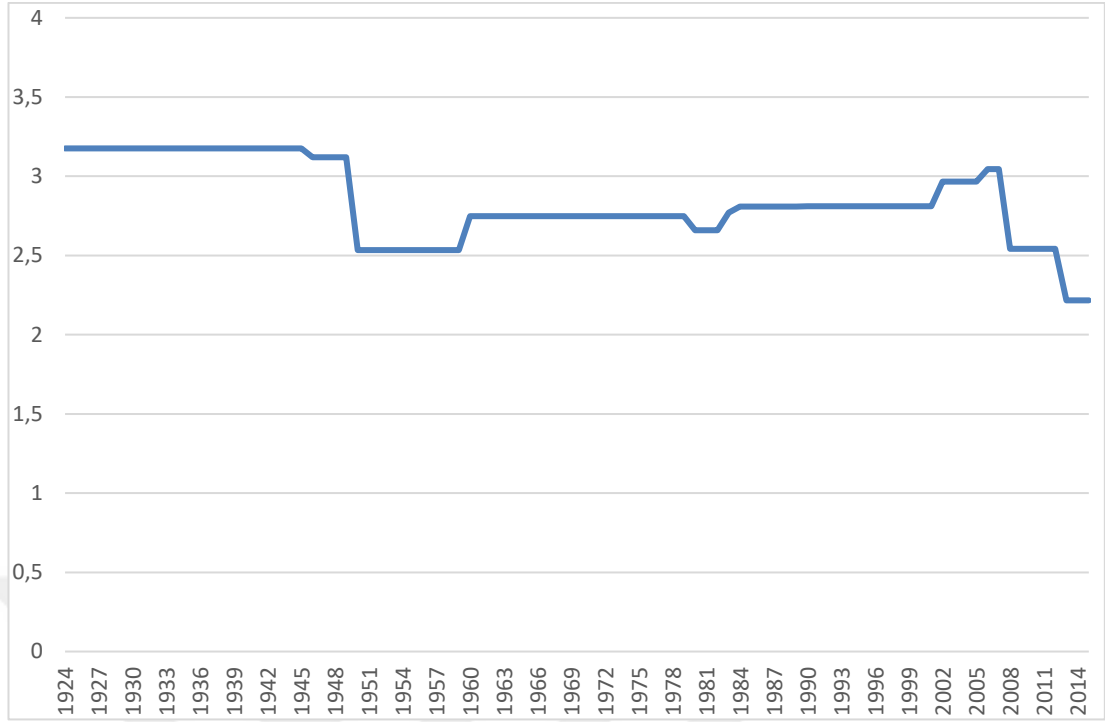
Cinsiyete göre dağıtılan güç ( $v2pepwr$ gen) beşinci değişken olarak kaynakların eşit dağılımı endeksinde yer almaktadır. Cinsiyetlerin siyasi gücün dağılımdaki etkisinin rolünün ölçümü amaçlanmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 251). Değerlerdeki azalışlar erkeklerin yalnızca siyasi gücü elinde tutmaya başladığını ortaya koymaktadır. Değişkenin değerindeki artışlar ise, kadın ve erkeklerin siyasi güce erişmede daha eşit koşullara sahip olduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 57).



**Şekil 57:** Cinsiyete Göre Dağıtılan Güç

Kaynak: V-Dem

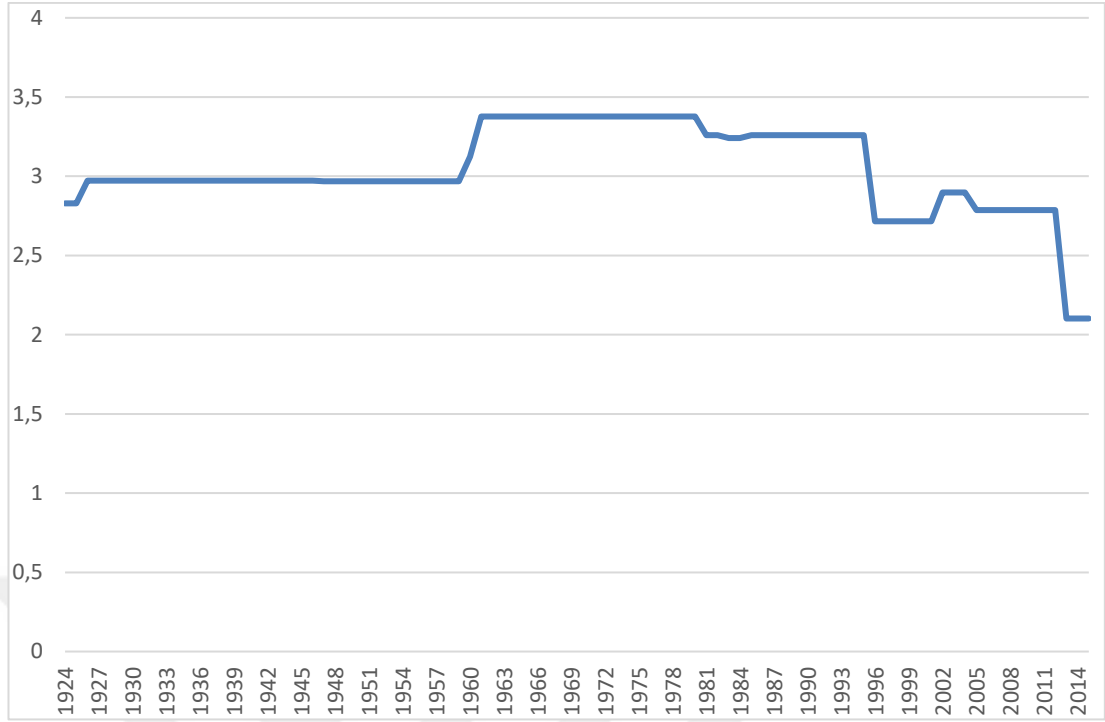
Özel veya kamusal mallar ( $v2dlencmps$ ) altıncı değişken olarak kaynakların eşit dağılımı endeksinde yer almaktadır. Kamunun yaptığı sosyal ve altyapı harcamalarının ne kadarının toplumun gözetilerek gerçekleştirildiğinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 251). Değerlerdeki azalışlar sosyal ve altyapı harcamalarının belli sınıfların çıkarları gözetilerek yapıldığını ortaya koyarken, tersi durum ise harcamaların toplumun tamamına yakınının faydası düşünülerek gerçekleştirilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır (Bkz. Şekil 58).



**Şekil 58:** Özel veya Kamusal Mallar

Kaynak: V-Dem

Ortalamadan evrensel (v2dluniv1) son değişken olarak kaynakların eşit dağılımı endeksinde yer almaktadır. Kamunun uyguladığı refah programlarının hangi ölçüde toplumu kapsayarak gerçekleştiğinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 251). Değerlerdeki azalışlar toplumdaki fakir kesimlerin gözetilerek refah programlarının uygulandığını ortaya koyarken, tersi durum ise harcamaların toplumun bütünü kapsayacak şekilde gerçekleştirildiğini göstermektedir (Bkz. Şekil 59).



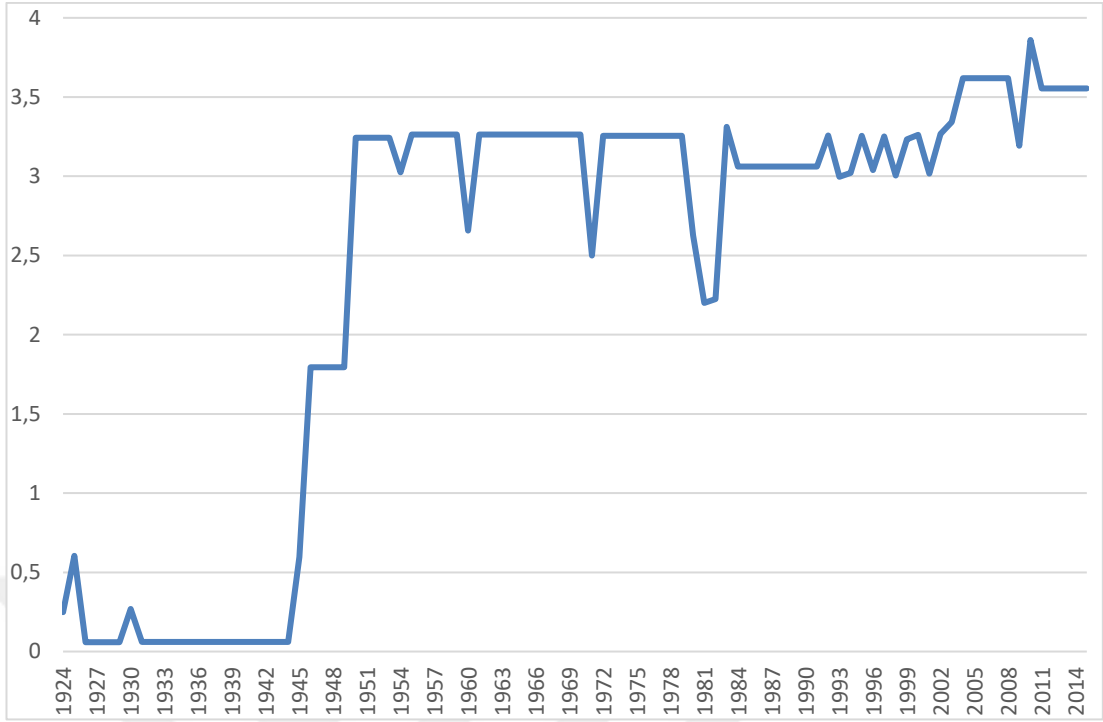
**Şekil 59:** Ortalamadan Evrensele

Kaynak: V-Dem

#### **Ek-2. 4. Örgütlenme Özgürlüğü Endeksi**

Yasaklı siyasi partiler (v2psparban) ilk değişken olarak örgütlenme özgürlüğü endeksinde yer almaktadır. Siyasi partilerin kapatılıp kapatılmadığının ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (Coppedge ve diğerleri, 2016a, 123). Değerlerdeki azalışlar ülkedeki siyasi partilerin kapatılmasını ve yalnızca iktidara yakın olan partilerin siyaset yapmasına olanak tanıdığını ortaya koymaktadır. Değişkenin değerindeki artışlar ise, resmi olarak siyasi partilerin kapatılmadığına işaret etmektedir. (Bkz. Şekil 60).

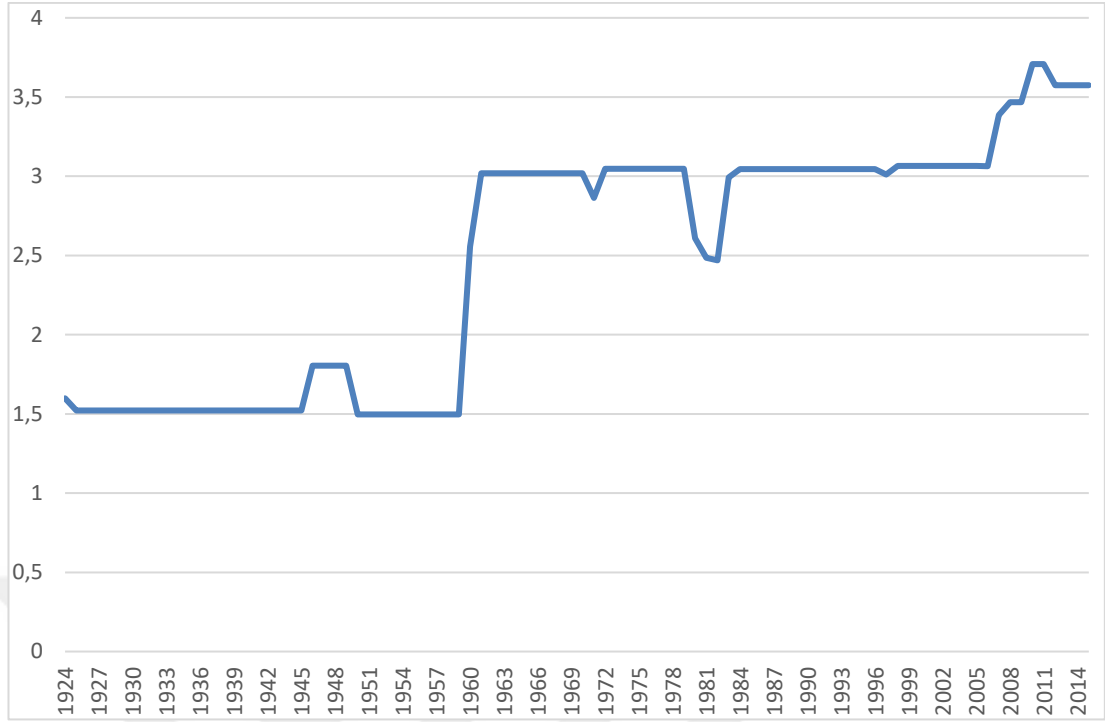




**Şekil 60:** Yasaklı Siyasi Partiler

Kaynak: V-Dem

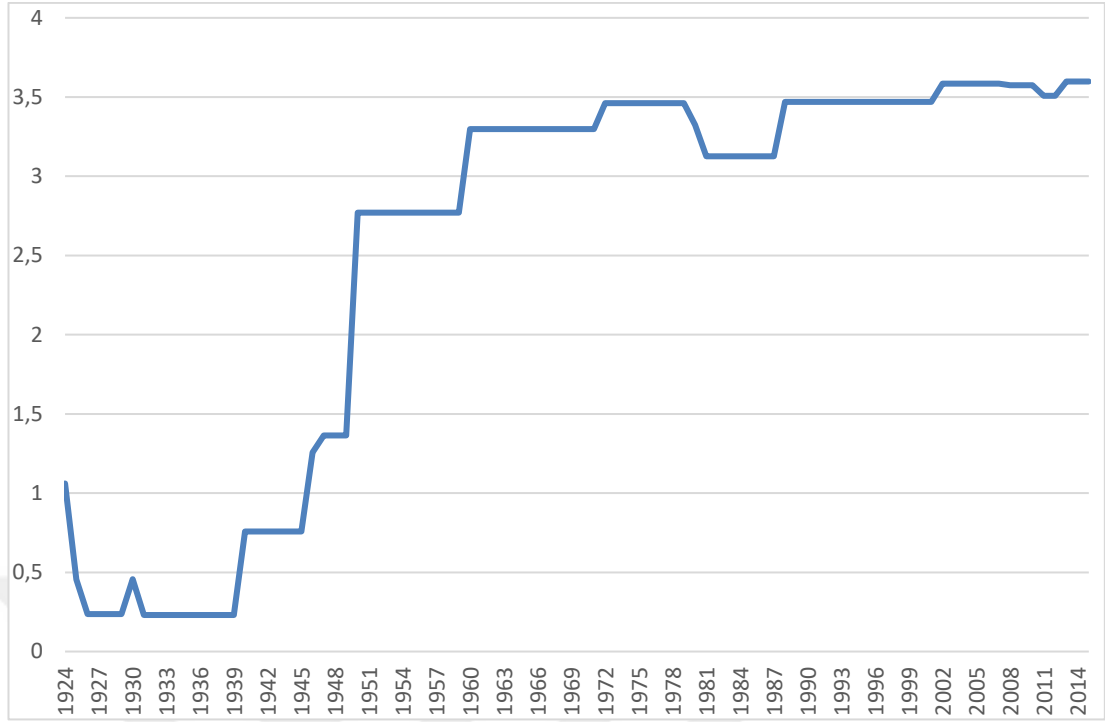
Siyasi partilere yönelik engeller (v2psbars) örgütlenme özgürlüğü endeksindeki ikinci değişkendir. Bir parti kurulmasının önünde kısıtlayıcı engellerin bulunup bulunmadığının ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (V-dem, 2016: 124). Değerlerdeki azalışlar siyasi partilerin kurulmasına yönelik engellerin arttığını göstermektedir. Değişkenin değerindeki artışlar ise, partilerin kurulmasına yönelik engellerin azalarak ortadan kalktığını ortaya koymaktadır. (Bkz. Şekil 61).



**Şekil 61:** Siyasi Partilere Yönelik Engeller

Kaynak: V-Dem

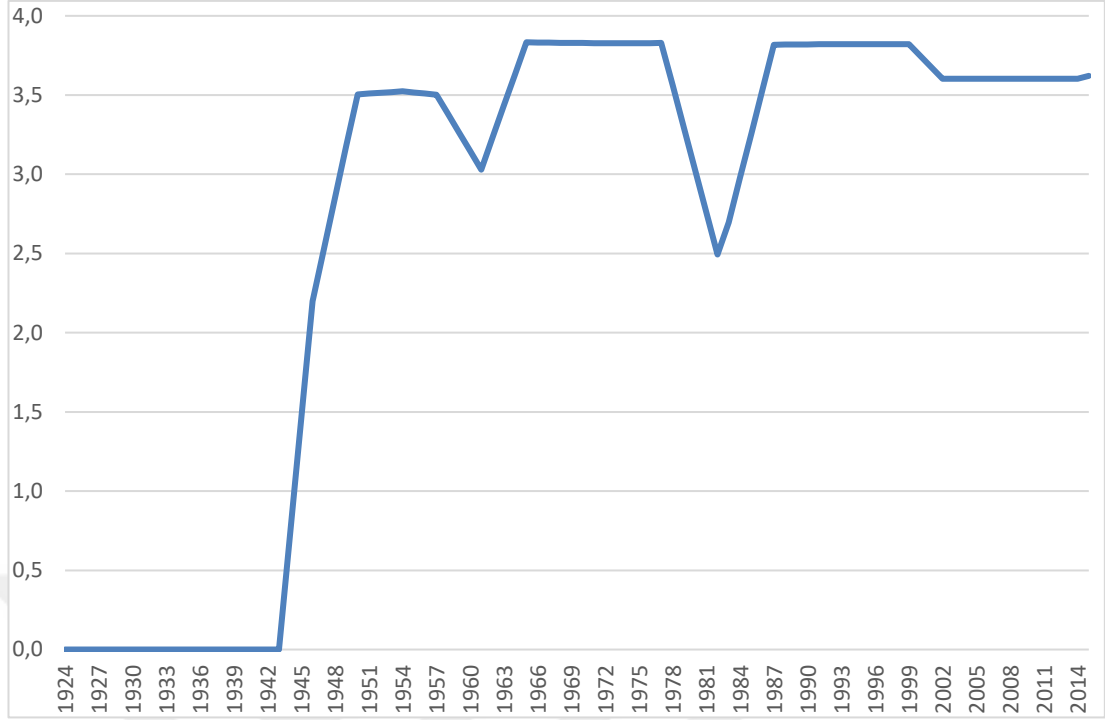
Muhalefet partisi özerkliği (v2psoppaut) üçüncü değişken olarak örgütlenme özgürlüğü endeksinde yer almaktadır. Muhalefet partilerinin bağımsız ve iktidar rejiminden özerk bir yapıda bulunup bulunulmadığının ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (V-dem, 2016: 125). Değerlerdeki azalışlar muhalefet partilerinin faaliyetlerini bağımsız bir şekilde sürdüremediklerini ortaya koyarken, değerdeki yükselişler iktidar rejiminin etkisinden sıyrılmaya başlanarak bağımsız faaliyetlerin sürdürüldüğünü göstermektedir (Bkz. Şekil 62).



**Şekil 62:** Muhalefet Partisi Özerkliği

Kaynak: V-Dem

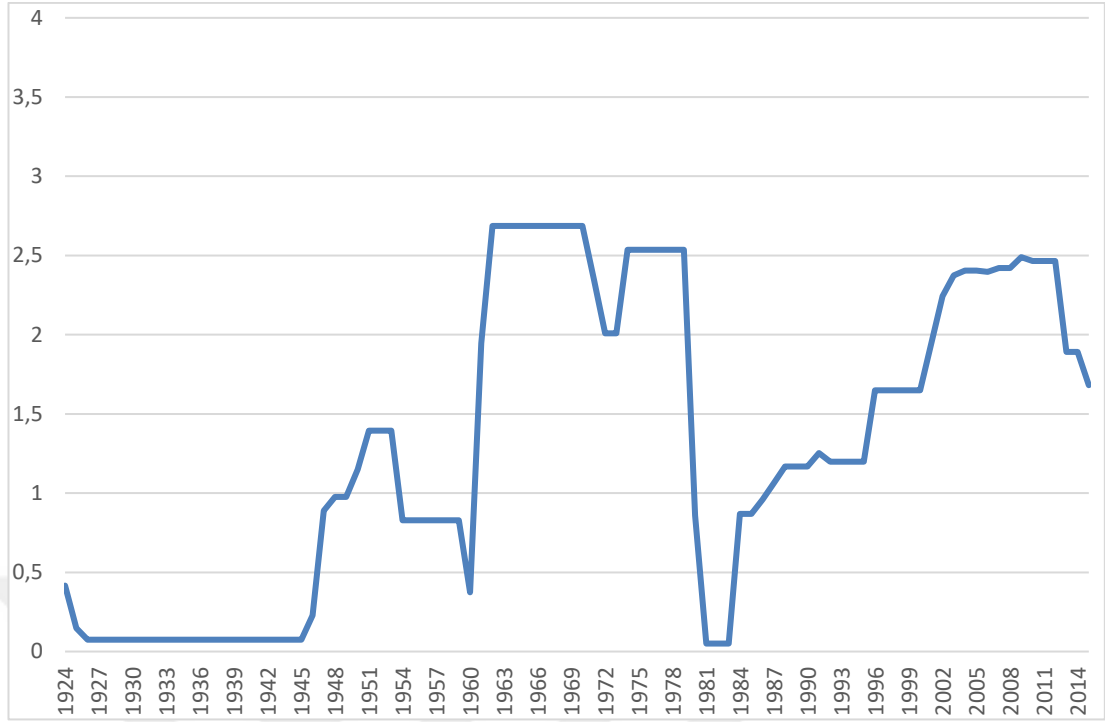
Çok partili seçimler (v2elmpar) örgütlenme özgürlüğü endeksindeki dördüncü değişkendir. Ülkede çok partili seçimlerin ne düzeyde gerçekleştirildiğinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (V-dem, 2016: 124). Değerlerdeki azalışlar ülkedeki çok partili seçimlerin engeller altında gerçekleştiğini göstermektedir. Değişkenin değerindeki artışlar ise, çok partili seçimlerin daha özgür bir yapı altında ve partilerin daha az engelle mücadele ederek seçimlere katılabildiklerini simgelemektedir (Bkz. Şekil 63).



**Şekil 63:** Çok Partili Seçimler

Kaynak: V-Dem

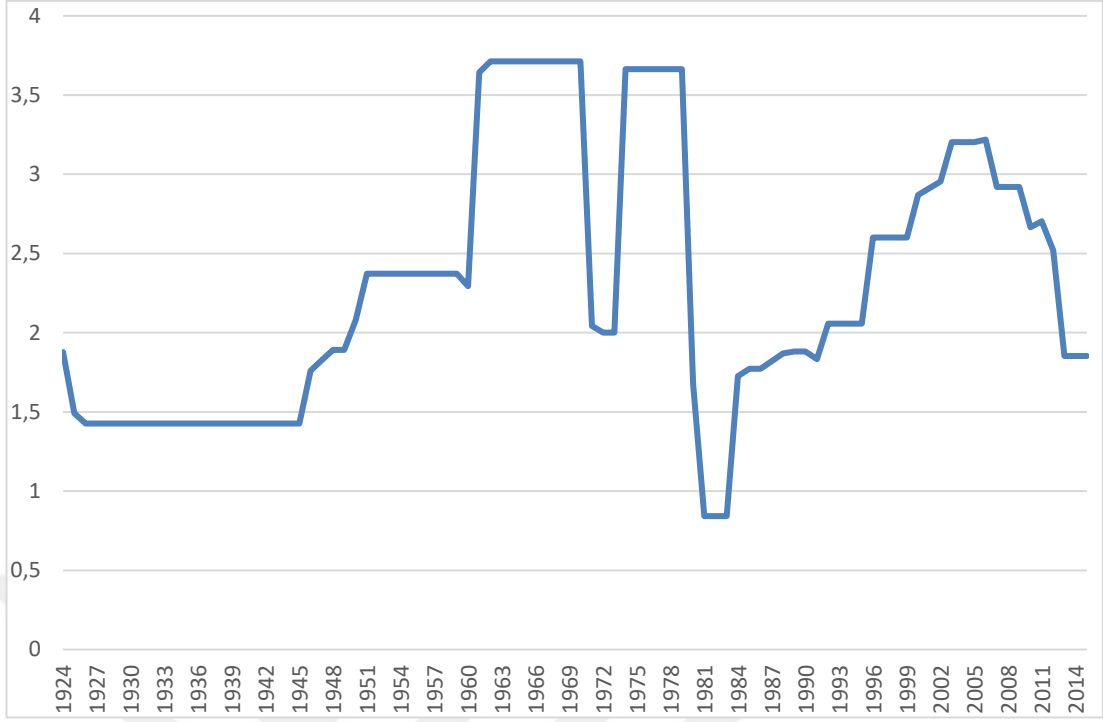
Sivil toplum kuruluşlarına– giriş/çıkış (v2cseeorgs) beşinci değişken olarak örgütlenme özgürlüğü endeksinde yer almaktadır. Hükümetlerin sivil toplum örgütlerine yönelik uyguladıkları kontrol düzeyinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (V-dem, 2016: 235). Değerlerdeki azalışlar sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerine ve işleyişlerine yönelik hükümetlerin müdahale seviyelerinin arttığını ortaya koyarken, değerdeki yükselişler sivil toplumlum kuruluşlarının faaliyetlerini nispeten hükümet kontrolünün daha az olduğu bir ortamda sürdürdüklerini göstermektedir (Bkz. Şekil 64).



**Şekil 64:** Sivil Toplum Kuruluşları – Giriş/Çıkış

Kaynak: V-Dem

Sivil toplum kuruluşlarına yöneltilen baskılar (v2csreprss) örgütlenme özgürlüğü endeksindeki son değişken olarak yer almaktadır. Hükümetlerin sivil toplum örgütlerine yönelik uyguladıkları kontrol düzeyinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu etkinlik düzeyi, 0-4 arasında belirlenen değerlerin ölçüm modeli ile zaman aralığında (interval) dönüştürülmesiyle ölçülmektedir (V-dem, 2016: 236). Değerlerdeki azalışlar sivil toplum örgütlerinin yasal haklarını kullanma konusunda hükümetler tarafından baskıya uğradıklarını ortaya koyarken, değerdeki yükselişler sivil toplumlum kuruluşlarının kendilerine tanımlanmış hakları nispeten daha rahat bir yapı altında kullanabildiklerini göstermektedir (Bkz. Şekil 65).



**Şekil 65:** Sivil Toplum Kuruluşlarına Yöneltilen Baskılar  
Kaynak: V-Dem

### Ek-3. Osmanlı İmparatorluğu

Osmanlı'nın kuruluşu imparatorluk dinamikleri altında başlamamıştır. Osman Bey tarafından Osmanlı'nın Beylik olarak kurulmasını takiben, İmparatorluk niteliğini kazanma süreci uzun yıllar sürmüştür. Emirlikten İmparatorluğa geçiş süreçleri özü itibariyle yalnızca içsel sebeplerle açıklanamazlar. Anadolu Selçuklularının çözülme sürecinde ortaya çıkan beyliklerden birisi olan Osmanlı Beyliğini, diğer beyliklerden ayıran en temel özellik yer almakta olduğu coğrafyaydı. Beyliğin kurulduğu topraklar bir dönemin önemli iki gücü olan Bizans ve Selçuklu İmparatorluklarının sınırlarının arasında yer almaktaydı. Her iki İmparatorluğun çözülme sürecinde olması o bölge içinde bir güç boşluğu yaratmıştı. Osmanlı, kuruluşundaki sınırların kendisine sağlamış olduğu durumundan istifade ederek, güç boşluğunu doldurma amacıyla yayılmacı bir siyaset izlemiştir. Osmanlı'nın sahip olduğu coğrafyanın o dönemin konjonktürüyle birleşmesi, Beylikten İmparatorluğa geçişteki fitili ateşleyen öncü adımlardan birisi olmuştur (Kongar, 2012: 49).

Osmanlı'nın fetihler üzerinden ilerleyen bu yayılmacı politikasının sonucunda, hükmettiği topraklar genişlemiştir. Genişleyen coğrafya, beraberinde farklı etkileşimlerin kurulmasını da zorunlu kılmaktadır. Bu tür etkileşimlerin birinci ayağını, Osmanlı'nın fethettiği topraklar üzerinde yaşamakta olan insanların inançları oluşturmaktaydı. Osmanlı'nın kazandığı topraklarda çoğunlukla Müslüman olmayan kesimin bulunması, böyle bir konuyu gündeme getirmiştir. İslam temelde hoşgörüyü esas almaktadır. Bu sebepten, Osmanlı'nın herhangi bir dini tepeden inme bir şekilde başkalarına direktmesi tarzında politika izlemesi mümkün değildir. Diğer taraftan, Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan ve Müslüman olmayan gruplara karşı farklı vergilendirmeler (cizye gibi) uygulanmaktadır (Kongar, 2012: 50). Osmanlı'nın inanç tarzıyla, ekonomik faktörlerin birbirini desteklemesi sonucunda, fethedilen topraklardaki halklara inanç özgürlüğü tanınmasına karar verilmiştir. Fetihlerle birlikte karşılaşılan etkileşimlerin ikinci ayağını, ticaret konuları oluşturmaktadır. Yeni bir coğrafyanın kontrolü ele geçirdiğinde, özellikle geçmişte kurulmuş olan ticari işleyiş silinip atılamamaktadır. Fatih Sultan Mehmet, Akdeniz üzerinde egemenliğini ilan ettiği zaman, orada geçmişte kurulmuş olan ticari işleyişle de karşı karşıya kalmıştır. Akdeniz bölgesinde yer alan ülkeler arasında geçmişten gelen belli ticari

ayrıcalıklara dayanan bir yapı sürmekteydi. Osmanlı Akdeniz'in kontrolünü ele geçirmesiyle beraber, bu tür bir işleyişin devam ettirilip ettirilmemesi konusunda karar vermek durumunda kalmıştır. Fatih döneminde, kapitülasyonlar karşılıklı kazancı gözeterek Venediklilere sağlanmış olması, o bölgenin kültürel mirasının ticaret üzerinden devam ettirildiğini göstermektedir (Kongar, 2012: 16). Osmanlı'nın kuruluşunda sahip olduğu coğrafi avantajı, inanç ve ticaret konularında kapsayıcı ve karşılıklı faydayı gözetecek politikalarla pekiştirmesi sonucunda, İmparatorluğa doğru ilerleyişin önü açılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun geçmişinde yer alan sultanlar incelendiğinde, ilk sultanların kendilerini pek çok yönden geliştirmiş ve yüksek profile sahip hükümdarlar olduğu gözlemlenmektedir. Buna mukabil, ilk on hükümdar sonrasında gelenlerin yetenezsiz, vizyonsuz ve tahtı dolduramayacak nitelikte olduğu görülmektedir. Hükümdarların niteliğindeki bu denli bozulmayı tesadüfî gerekçelerle açıklamak güçtür. Osmanlı'da sultanlık mertebesine erişmek, uzun eğitim süreçlerinden ve karmaşık bir eleme süreçlerinden sonra mümkün olabilmektedir. Bu sebeple, bu yapının başlangıç aşamalarında başarılı, devamında başarısız olarak kabul edilebilmesinde esas olarak, sultan adaylarının eğitim ve seçim süreçlerinin niteliğindeki bozulmalar ön plana çıkmaktadır. Osmanlı'nın en tepe noktasında yaşanmış olan bu çarpıklığın doğal bir yansımasını, imparatorluğun kurumlarında ve atama süreçlerindeki bozulmalarda görebilmek mümkündür. Devletin en tepe noktasından başlamış olan kırılmanın kamu işleyişine de yansımış olması dolaylı olarak toplum içerisinde de ahlaki çöküntülerin yaşanmasına sebep olmuştur (Lewis, 2004: 23).

Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğunun genişleyen coğrafyası farklı sorunları da beraberinde getirmiştir. Osmanlı'nın ilerleyişi bir taraftan Avrupa'daki devletlerin sınırları için tehdit teşkil ederken, diğer taraftan Avrupa içerisinde kurulan ticaret ağlarının işleyişini aksaklıklara uğratmaya başlamıştır. Osmanlı her ne kadar verdiği kapitülasyonlar, böyle bir düşüncenin oluşmasını engeller nitelikte olsa dahi, Avrupa bu ilerleyişten rahatsız olarak yeni ticaret rotaları ve daha verimli topraklar bulabilmek umuduyla yaptıkları keşif gezilerini sıklaştırmışlardır. Avrupa'nın yeni dünyayı keşfi beraberinde yeni ticaret yollarını, el değmemiş toprakları Avrupalılara sunarak



dengelerin Osmanlı aleyhine gelişmesine sebebiyet vermiştir (Kongar, 2012: 16). Osmanlı'nın Akdeniz'in fethiyle birlikte ticaretin kontrolünü ele geçirmiş gibiydi. Ancak, Avrupa'nın yeni dünya kozunu etkin bir şekilde oynaması, Osmanlı'nın elinden ticaret yollarının kontrolü almıştır. Avrupa'nın yönlendirdiği yeni ticaret rotaları, Osmanlı'yı yalnızca ham madde ve ara malların ticaretinin yapıldığı değersiz bir pazar haline getirmiştir.

Avrupa, yeni dünyanın keşfi ile kullanılmaya başlanan yeni ticaret yollarını reform ve devrim hareketleriyle (Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi) desteklemiştir. Avrupa temelli bu ilerleyiş, Osmanlı'nın güç kaybetmesine sebep olmuştur. Osmanlı durumu tersine çevirebilmek için reform yapmasının gerekliliğini kavramıştır (Ahmad, 2007). Ancak, Osmanlı içerisinde reform yapmak düşünüldüğünden daha karmaşık dinamikleri barındırmaktadır. Osmanlı İmparatorluğun sınırlarındaki topraklar hanedanlığın malıdır. Bu sebeple, hanedanlık mensupları kendilerinde toplanmış olan siyasi güçlerini ve mülkiyet haklarını paylaşmaya karşıdır. Osmanlı'nın kurduğu sistem içerisinde hanedanlığın mutlakıyeti olmazsa olmazdır. Bu anlayış neticesinde, İstanbul'un fethinin ardından ilk olarak Fatih Sultan Mehmet'in mutlak otoritesine siyasi rakip olabilecek Vezir Çandarlı Halil Paşa'nın kellesi alınmıştır. Bunu takiben, vezirlik makamına padişahın siyasi otoritesini tehdit edemeyecek olan devşirmelerin atanma süreci başlamıştır. Bu durum geleneksel bir hal alarak, devletin pek çok üst makamında uzun yıllar sürdürülmüştür. Devşirme sisteminden yetişenler, başlangıçta İslam dininden gelmeyip sonradan bu dini benimsediklerinden ötürü, görevlerini ve sahip olduğu servetlerini ailelerine devredememektedirler (Ahmad, 2007: 30). Bu sebeple, devşirme sistemi içerisinde yetişenler Sultan'a siyasi rakip olamayacak konumlarından ötürü, devletin pek çok noktasında tercih edilmişlerdir. Osmanlı'nın benzer kaygılardan dolayı, gayrimüslimlere büyük ölçüde ticari ve sınai faaliyetleri yönlendirme imkânı tanımış olduğu bilinmektedir. Osmanlı bu tür bir yapının oluşmasını bilinçli bir şekilde tercih etmiştir. Ancak, bu tür bir işleyiş altında, halk ve yönetim arasında kopukluklar oluşması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda, izlenen devşirme sistemini, bilinçlenmeyi önleyici hamlelerin (Matbaanın kurulmasını engelleyici hamleler) takip etmesi sonucunda sultan ile tebaası arasındaki boşluk derinleşmiş ve tebaanın sınıfsal bir bilinç kazanmasına engel olunmuştur. Oluşan bu yapı altında, Avrupa'daki gelişmeleri

takiben Osmanlı'nın yapmayı planlamış olduğu reformlardaki kısıtlar belirginleşmektedir.

Devrimler gibi reformlar da nitelik olarak değişimi simgelemektedir. Değişim ise, var olan ilişkilerin koşullara göre yeniden şekillenmesini sağlayarak güç dengelerini yeniden tanımlamaktadır. Daha açık ifadeyle, gücü elinde tutanlar (elitler) mevcut konumlarını kaybetmekle karşı karşıya kalırlar. Bu sebeple, gücün sahipleri dönüşüm süreçlerine direnmektedirler (Acemoglu, 2003). Devşirme sisteminin işleyişi sonucunda, yeniçeri gibi kurumlar gücü elinde toplamaya başlamışlardır. Osmanlı Sultanları bu tür yapılanmayı yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü risk olarak algılamadığı için bu tür yapılanmaların güçlenmesine engel olmamıştır. Ancak, Avrupa'nın yaptığı keşifler ve yön verdiği ticaret yollarının Osmanlı'ya zarar vermesiyle beraber gündeme gelen reform konuları Osmanlı içerisinde güç dengelerinin sorgulanma zamanını gündeme getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun temel yapısı var olan sistemin devamı üzerine kurulu olduğundan, reformların nitelikleri geniş çaplı olmaktan uzak olmak durumdadır. Avrupa'nın adımı karşısında, Osmanlı kurumlarının niteliğini geliştirmesi gerektiğini kavramış olmasına rağmen yapısı gereği geniş çaplı bir dönüşüme girişememiştir. Reformlar yalnızca askeri kurumların niteliğinin yenilenmesi ve geliştirilmesi noktasında gerçekleşmiştir. Askeri yapı içerisinde bu tür bir yenilenme, yeniçeri ordusunun elinde tutmakta olduğu gücü sarsacaktır. Ayrıca, padişah soyundan gelmeyip gücü elinde tutanların reformların kapsamının genişleyeceğinden duyduğu endişe, gücün bölünmesini gündeme getirerek, yeniçerilerle beraber ulemanın desteklediği grupların değişime karşı direnmesini açığa çıkarmıştır (Ahmad, 2007: 34). Bu direniş, Osmanlı'nın siyasi yapılarının muhafazası üzerine geliştirmiş olduğu devşirme sisteminin uzun yıllar başarıyla sürdürüldükten sonra, işlevselliğini kaybederek tersi bir nitelik kazandığını göstermektedir.

Osmanlı'nın kapitülasyonlarla ilk buluşmasının Akdeniz'in fethi zamanlarından karşılıklı çıkar gözetilerek gerçekleştiğinden yukarı bahsedildi. Osmanlı'nın gücünü kaybetmesiyle beraber, kapitülasyonların niteliğinin terse dönmüş olduğu görülmektedir (Kongar, 2012: 53-54). Bu dönüşümün sonucunda, Osmanlı ekonomik ve siyasi üstünlüğünü Avrupa ülkelerine kaptırmasının yanında, büyük miktarlardaki

borçlarla karşı karşıya kalmasının sonucunda, yönetimdeki gücünü de kaybetmiştir (Duyun-i Umumiye süreçleri).

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü üzerine yapılan çalışmalar sıklıkla, kaybedilen savaşlara, kapitülasyonlara, ulusalcı akımlara dikkat çekmektedir (Bkz. Ahmad, 2007). Tüm bu faktörlerin Osmanlı'nın çöküşünü hızlandırdığı bir gerçektir. Ancak, Osmanlı değişime karşı duran bir yapı üzerinden işleyişini şekillendirmiştir. Bu sebeple, Osmanlı'nın dünya değişirken oyunun içinde değişime karşı durarak kalmaya çalışması, imparatorluğun sonunu hazırlayacak alt yapıyı oluşturmuştur. Daha açık ifadeyle, Osmanlı sorunların çözümünü belli noktalarda değişimle aşmaya çalışmış olsa dahi, sorun bütünü işleyişinden kaynaklanmaktadır yani yapısaldır. Eğitim, kurumların işleyişi, atamalar, toplumdaki ahlaki çöküntüler, ekonomik modelden ve üretimden uzak olunuşu yapısal sorunların varlığını ortaya koymaktadır. Ancak, Osmanlı'nın çözümden çok uzak politikaların izlenmesi çöküş sürecinin durdurulamaz olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>37</sup>

---

<sup>37</sup> Daha fazla detay için Bkz. Kongar (2012), Ahmad (2007), Sander (2008), Akşin (2005), Lewis (2000) ve Pamuk (2014).

## ÖZGEÇMİŞ

**Adı ve Soyadı:** Eşref Uğur Çelik

**Doğum Yeri ve Tarihi:** Altındağ / 26.12.1986

**Öğrenim Durumu:**

Derece	Alan	Kurum	Yıl
<b>Yüksek Lisans</b>	Uluslararası Ticaret ve Finansman	Çankaya Üniversitesi	2011
<b>Lisans</b>	Uluslararası İlişkiler	Atılım Üniversitesi	2010
<b>Lisans</b>	İngilizce İktisat	Atılım Üniversitesi	2009
<b>Lise</b>	Fen Bilimleri	Özel Arı Fen Lisesi	2004

**İş Deneyimi:**

Çalıştığı Yer	Görev	Yıl
Atılım Üniversitesi	Araştırma Görevlisi	2016-
MESS	Eğitmen	2015-2016
Rehber Bağımsız Denetim	Denetçi Yardımcısı	2012-2014
Atılım Üniversitesi	Öğretim Asistanı	2008-2011
Six Flags Great America	Satış ve Pazarlama	2007-2008
Cemil Özgür Grup	Muhasebe Memuru	2006-2007

**Proje:**

Doktora Bursiyeri, Kasım 2014 - Aralık 2015, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK - 1001 Program). Proje Başlığı: Finansal Gelişme, Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme: Türkiye Deneyimi. Proje No: 114K518.

**Yayınlar:**

Çelik, E. U. ve İsmihan, M. (2015), “Çok Partili Dönemde Türkiye’nin Makroekonomik Performansı”, Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji Dergisi, sayı 1474, s.20.

### **Konferans Bildirileri, Çalıştay ve Sunumlar:**

Çelik, E. U. ve İsmihan, M. (2015). Çok Partili Dönemde Türkiye'nin Makroekonomik Performansı, 14. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 23-25 Kasım, ODTÜ, Ankara, Türkiye.

Çelik, E. U. ve İsmihan, M. (2015). Türkiye'nin Makroekonomik Performansı: 1950-2014, II. Uluslararası İktisat Kongresi (EYC2015), 5-6 Kasım, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Çelik, E. U. ve İsmihan, M. (2015). Macroeconomic Performance of Turkish Government Since 1980, International Conference in Economics (EconWorld 2015), 18-20 Ağustos, Torino, Italy.

Çelik, E. U. ve İsmihan, M. (2015). 1980 Sonrası Dönemde Türk Hükümetlerinin Makroekonomik Performansı, IV. Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi (EconAnadolu 2015), 10-12 Haziran, Anadolu University, Eskişehir, Türkiye.

Çelik, E. U. ve İsmihan, M. (2015). Çok Partili Dönemde Türkiye'nin Makroekonomik Performansı, "Türkiye Ekonomisi ve Kalkınma İktisadı Çalıştayı" Fikret Şenses'e Armağan, 2-4 Nisan, ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü, Güzelyurt, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

### **Ödüller, Burslar Ve Teşvikler:**

Tam Burslu Öğrenci, Atılım Üniversitesi, Politik Ekonomi, Doktora

Tam Burslu Öğrenci, Çankaya Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman, Yüksek Lisans

Bölüm Üçüncüsü, Atılım Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Lisans

Bölüm Birincisi, Atılım Üniversitesi, İktisat, Lisans

Tam Burslu Öğrenci, Atılım Üniversitesi, İktisat ve Uluslararası İlişkiler

### **Beceriler**

Stata; EViews; Matlab; R-Studio; Excel

İngilizce (ileri derece)

### **E-posta:**

esrefugur@gmail.com

### **Tarih:**

Ocak 2017

Turnitin Orijinallik Raporu  
Tez Eşref Uğur Çelik tarafından  
ÖDEV 2 (SBE TEZ 1) den

- 16-Oca-2017 15:52 EET' de işleme konu
- NUMARA: 759424547
- Kelime Sayısı: 26519

Benzerlik Endeksi

%4

Kaynağa göre Benzerlik

Internet Sources:

%4

Yayınlar:

%0

Öğrenci Ödevleri:

%0

